

TEXEL NA DE REFORMATIE

Brieven aan de classis van Alkmaar

Aart van den Brink
2021

Inhoud

Inleiding.....	5
De vijf papen van Texel	7
Een nieuwe richting.....	7
16 augustus 1572 - Synode van Edam.....	7
31 maart 1573 - Synode van Alkmaar	8
Een brief van de papen van Texel	9
Behandeling van de brief op de synode van Enkhuizen.....	12
Desolate situatie.....	15
Tijdelijke hulp voor Texel.....	15
Een voormalige paap uit Friesland wordt beroepen.....	15
Tijdelijke invallers	16
Frans Adriaensz mag reformeren.....	17
Caspar Hochten	18
Joannes Joannis Broeck.....	18
Eilanden verdeeld onder de classes	20
Desolaet en zonder dienaeren	20
Pieter Hendricksz.....	24
Brief van de schout van Koedijk over Pieter Hendricksz	25
Pieter Hendricksz wil van Texel naar Charlois.....	26
Brief vanuit Zuid Holland over Pieter	27
Vertrek naar Charlois.....	28
Brief van de kerkenraad van Den Hoorn	30
De familie Blanckenburch.....	31
De heer van Schagen verzet zich.....	31
Matheus van Recht.....	33
Matheus komt niet naar de classis.....	34
Brief van de classis aan de broeders van Texel	34
Ruzie tussen Matheus van Recht en Claes Quirijnsz	35
Beroep uit Doetinchem op Matheus van Recht.....	36
Kerkenraad van Den Burg schrijft brief over Matheus van Recht.....	37
Van Recht in Doetinchem.....	38
Jan Jansz Schoenmaker en Jan Lastmans	40
Jan Lastmans is beschuldigd.....	40
De verklaringen van Jan Jansz Schoenmaker	41
Verklaring 1: Jan Jansz neemt zijn woorden niet terug.....	41
Verklaring 2: Waarom had Claes hem geen briefje gegeven?	42
Verklaring 3: Getuigen voor de rechters	43
Verklaring 4: Jan heeft nu een goede attestatie nodig	44
Verhuur van land door kerkmeesters.....	45
Jan Jansz Schoenmaker schrijft ook een brief aan de classis	46
De kerkenraad verdedigt Claes Quirijnsz	48
De dronkenschap van Jan Jansz Schoenmaker	49

Verzoening bij de classis.....	50
Christiaan van Lennep	53
Wie is Christiaan van Lennep?.....	53
Financiële steun voor predikanten.....	55
Oosterend en De Waal willen de schoolmeester van Den Burg	57
Onmin in Den Burg	58
De schout ligt dwars	61
De Gecommitteerde Raden bemoeien zich er mee	66
Christiaan houdt zich niet aan de afspraken	69
Nieuwe predikanten	73
Oosterend en de Waal willen De Schauteet	73
Wat is er met de priesters van Texel gebeurd?.....	73
Een tweede brief?	75
Huisduinen wil Beurze, de schoolmeester van Den Burg.....	76
Monster wil Claes Quirijnsz	77
Francois Beurze wordt gepolst voor Huisduinen	78
Jacobus de Roo staat in Den Burg	79
Den Hoorn wil een nieuwe predikant beroepen.....	80
Problemen in Den Burg met Jacobus de Roo	82
Ook David Martens, de nieuwe predikant van Den Hoorn, in problemen	82
Nieuws uit Oosterend en De Waal	85
Het gaat slecht met De Roo.....	86
Proëlius naar Den Burg.....	89
Aris Goossensz voor Den Burg.....	90
Goossensz, Boijtius en Luderus eisen meer salaris	91
Luderus overleden.....	92
De problemen van Willem Barentsz in Zaandam	94
Abraham Boijtius naar Vlieland	95
Lijst van predikanten op Texel tot 1610.....	96

Inleiding

In Texelse Geslachten deel 2 suggereert Dijt dat de armlastige predikant van Den Burg Gerbrant Adriaensz van rond 1579 wel eens de vader zou kunnen zijn van de schoolmeesters Adriaen en Quiering Gerbrantsz. Dat had ik zelf ook al eens bedacht, maar nergens vond ik daarvan een bevestiging. Die kreeg ik met het boek *Quirinus en de andere van Blanckenburgs* van Rein Verhagen. De schrijver van deze uitgebreide studie naar de componist en zijn voorouders was zo vriendelijk mij ook nog aanvullend en niet gepubliceerd materiaal te sturen, waaruit bleek dat hij een flink aantal gegevens gevonden had in een dossier dat inmiddels in Alkmaar aanwezig is: 'Ingekomen stukken van de Classis van Alkmaar 1573-1800'.¹ Eerder al had ik een ander pakket uit deze serie in handen gehad (over de periode na 1622) maar daarin had ik nauwelijks voor Texel relevante informatie gevonden. Dit echter was een kloek pak met brieven, de meeste gericht aan Pieter Cornelisz, een predikant die zo'n dertig jaar in Alkmaar diende en min of meer beschouwd werd als het hoofd van de classis Alkmaar en vele brieven hebben betrekking op de predikanten van Texel. Een aantal spannende en tot nog toe onbekende episodes komen hier voor het voetlicht.

Het is jammer dat de notulen van de classis van Alkmaar van voor 1610 tal vroeg verloren zijn gegaan², maar deze bron kan toch enigszins in die lacune voorzien. Hij kan ook helpen om het lijstje predikanten van die begintijd aan te vullen en meer licht werpen op de verhoudingen tussen protestanten en katholieken op het eiland.

Verder heb ik me ingespannen om de over het begin van deze periode geschreven verhalen eens kritisch na te lezen, want al op het eerste gezicht springen enkele ongerijmdheden in het oog. De boosdoeners zijn twee artikelen uit het begin van de 20^e eeuw die op zijn zachtst gezegd wat eenzijdig zijn. En omdat alle schrijvers hierna sterk leunen op deze artikelen is het hoog tijd dat we alle bronnen eens goed aan een onderzoek onderwerpen. Dat levert verrassende vondsten op.

Uiteraard is het ontdekken van nieuwe feiten een leuke bezigheid en dit dossier brengt die feiten uit nog niet erg onderzochte bronnen bij elkaar.

Het doel van dit dossier is dus vooral het verzamelen en toegankelijk maken van informatie over de Texelse kerkgeschiedenis.

De vijfcijferige nummers verwijzen naar eigen foto's. De meeste documenten hebben twee archiefnummers die door de archivaris zijn aangebracht. Die vermeld ik ook.

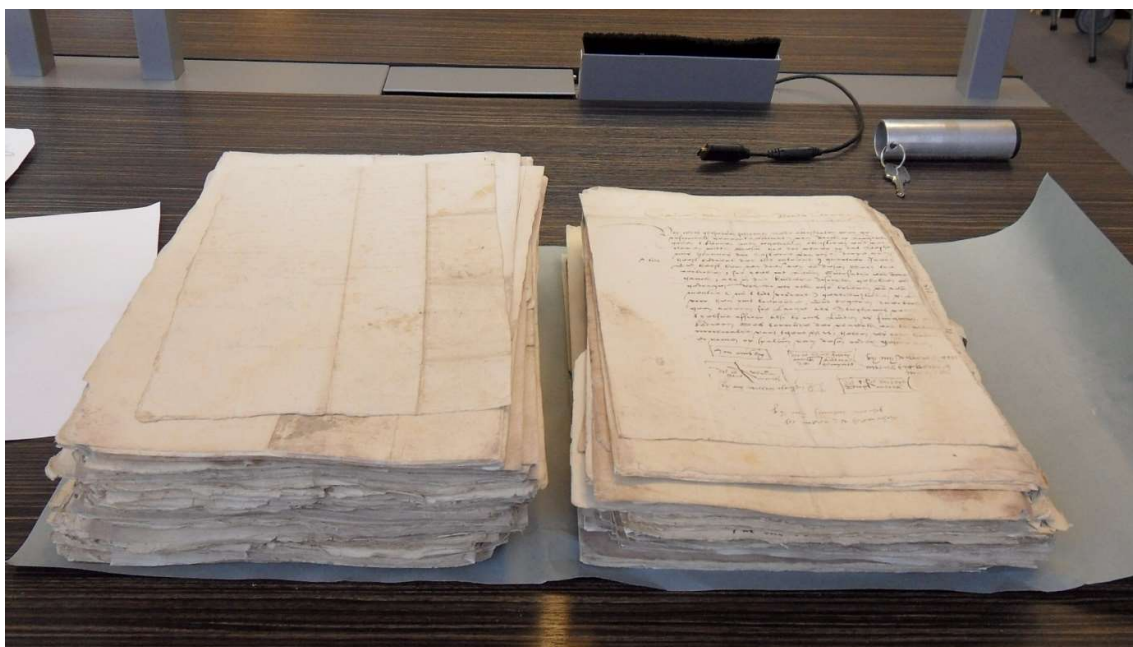
De stukken die betrekking hebben op de periode na 1610 heb ik verwerkt in *Texel na de reformatie: Het kerkboek van Den Hoorn en Texel na de reformatie: De Questie Conincxvelt* en.

Dank vooral aan Maarten 't Hart voor zijn niet aflatende hulp bij het corrigeren en completeren van de transcripties.

Aart van den Brink
2021

¹ Regionaal Archief Alkmaar 10.4.044 nr 19. De einddatum 1800 is niet juist. Dit archiefnummer gaat niet verder dan 1620. Nr 20 betreft 1601-1658, wat wel correct is. Dit deel van het archief is eerder ondergebracht geweest in Haarlem.

² Tijdens de perikelen rond de remonstranten door iemand weggenomen, zie Huib Noordzij, Handboek van de Reformatie, Kok Utrecht.

De ingekomen stukken van de Classis Alkmaar in het Regionaal Archief Alkmaar.

De vijf papen van Texel

1572

Een nieuwe richting

Als in 1572 de ene na de andere stad in Holland zich voor Willem van Oranje verklaart breekt een verwarde tijd aan. De calvinisten krijgen de mogelijkheid om de prediking van de katholieken over te nemen en gaan zich snel organiseren. De predikanten houden vergaderingen in synodes, waar ze regels opstellen over leer en handelen van de jonge kerk. Een belangrijke keus daarbij is hoe moet worden omgegaan met katholieke priesters die zich nu zouden willen aansluiten bij deze nieuwe richting.

De priesters van Texel spelen hierbij een bijzondere rol, omdat er alleen van hen een document bekend is waarin ze zich tot de synode richten: de brief van de vijf papen van Texel. Reeds in 1909 verscheen hierover in een katholiek tijdschrift een artikel van J.P. Glasz, inclusief een transcriptie van de brief.³ J.C. van der Loos borduurde er in hetzelfde tijdschrift in 1928 op voort en verzamelde uit katholieke bronnen veel extra informatie voor een groot artikel: Van het eiland Texel.⁴ Naar deze stukken wordt door alle schrijvers die zich met deze periode hebben beziggehouden verwezen, zoals Van der Vlis in *'t Lant van Texsel*, Gerard van der Kooi in *De Wynberch des Heren*, Bremer en Schoorl in *Varens gasten en ander volk* en Nico Dros in *De sprekende slang*.

Toen ik in het archief in Alkmaar de *Ingekomen stukken van de classis van Alkmaar* doorbladerde, op zoek naar wat extra informatie over een andere tijd, stuitte ik op de 'Copie wt den brief der papen van Texel aen die ghemene versamelinghe der broederen tot Enckhuijsen' en omdat ik toen nog niet wist of dit document al eerder was uitgeschreven maakte ik er foto's van en stak ik menig puzzeluurkje in de transcriptie ervan. Later bekwam ik het gevoel dat er iets niet helemaal klopte. Ik kreeg een ander idee over de betekenis van deze brief dan me uit de literatuur bekend was.

16 augustus 1572 - Synode van Edam

Om te beginnen is het zinvol om alle bekende informatie op een rijtje te zetten. Op 16 augustus 1572 opent de allereerste noordhollandse synode in Edam met zeven besluiten over het omgaan met zich reformerende priesters. De meeste voorwaarden zijn voor de hand liggend. Priesters moeten hun huishoudsters trouwen, hun eerdere overtuiging herroepen en belijdenis doen onder de nieuwe. Als de plaatselijke gelovigen het goed vinden mogen ze voorlopig (bij provisie) blijven preken en daarna examen doen voor daartoe aangewezen predikanten of de classis. Een uitzondering geldt voor priesters die zich schuldig hebben gemaakt aan vervolging. Zij mogen niet reformeren. De plaatselijke overheid moet hen afzetten, overigens zonder ze lichamelijk te krenken.

Voor wie het precies wil nalezen volgt hier het betreffende artikel⁵:

Art. 1 Van die reformatie der papen

Nae die aenroepinghe Goods om den Heyligen Geest in den naeme Jesu Christi achten die broeders voer goet ende noodich, dat men handelen soudent, op wat wyse men soudent die papen reformeren, die haer totten dienste des heylighen evangeliums willen geven.

1. In dese saecke, alzoo sy van geen cleyn gewichte geweest is, lieten zy haer behaegen, men zoude ten yersten acht nemen moeten op die persoonen, want die een van den ander veel verschilden, want sommigen van hem zyn redelyck van leven ende nyet bloetdorstich geweest. Deze zyn geordonneert te voerschynen by den naestgelegen dienaeren, die haer ten yersten zullen voerhouden ende opleggen, dat zy een opentlycke belydinge ende wederroepinghe van haer voegaende dwalinge in leere ende leven zullen doen (ten waere dat zy wisten te bewysen hierin nyet schuldich te syne) om alzoo met God ende haer gemeynte met afbiddinge haerder schulde versoent te worden doer het geloove in Jhesum Christum.

2. Ten tweeden zullen zy vermaent zyn haer huysvrouwen openbaerlyck ende voer die gemeynten te trouwen.

3. Ten derden zullen sy volgende die ordonnantie der kercke Christi aen alle litmaeten met belydinge haers geloofs in die gemeenschap der kercke ontfangen worden.

4. Ten vierden zullen sy by provisie toegelaeten worden, dat zy op dat begeren haerder gemeynte henluyden Goods woert in alle suyerheyt zullen vercondigen, tot dat zy nae behoorlycke examinatie (voer die dienaeren oft coetus

³ P.J. Glasz: Texelse pastoors en gereformeerde synodes 1572-1573 in Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem Nr 32 1909.

⁴ J.C. van der Loos: Van het eiland Texel in Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem Nr 45 1927.

⁵ Reitsma en Van Veen, Acta van de provinciale synodes deel 1 (alle verdere citaten van handelingen van de synodes uit deze bron).

[classis] daertoe gestelt) bekend worden totten dienst bequaem te zyn, ende indyen anders bevonden zal worden, dat zy ontsedt zynde tevreden zullen wesen.

5. Ende dese toelaetinge zal nyet anders geschien dan op het getuygenisse der broederen dyer plaetsen, die van haer leere ende leven dat gevoelen hebben, dat men se mach toelaeten, ende indyen daer ter plaetsen gheen zyn, zoo moeten die naestgelegen broederen gehoord worden.

6 Maer zoo daer eenigen betuycht worden vervolgers, libertynen ende andere boose menschen geweest te syne, dat men voer alle dingen (zooveel in ons is) den ganschen dienst te ontseggen, ende zooverre hy hem dit weygert ende nae zyn eygen wille tegen het oordeel der kercken soect voer te gaen, dat men alsdan die toevlucht tot den gouverneur met die beleefste wyse sonder hem in goet oft lichaam te beschaedigen versoect, dat hy nae het vermoegen zyns amps hem wil ontsetten ende sulcke een plaetse veroerloven eenen oprechten ende godsaligen dienaar te beroepen.

7. Ende ingelyck van dienst in alsulcke plaetsen sullen die naestgelegen dienaeren nae haer vermoegen versorgen, dat die gemeynten bedient worden, totdat zy van een eygen dienaar voorzien zyn.

Het is nogal een verhaal, maar wel relevant. Al deze punten blijken hierna namelijk een rol te spelen bij de Texelse priesters. De regels lijken niet al te streng. Er zijn nogal wat nieuwe predikanten nodig en veel van de huidige bedieners van het goddelijke woord zijn vroeger zelf priester geweest. Zij zijn uit overtuiging al eerder reformatorisch gaan preken, soms naar Emden in Duitsland gevlucht, zijn daar als predikant opgeleid en teruggekeerd om de nieuwe kerk op te bouwen. De priesters die nu willen reformeren zijn de blijvers van toen die de kat uit de boom hebben gekeken.

Glasz verwijst ook naar dit synodebesluit, maar citeert in zijn artikel slechts een paar fragmenten van de punten 1, 2 en 4. Alles over mogelijke vervolgers en hoe met hen moet worden omgegaan (zonder hen te krenken en ze via de overheid te laten ontslaan en daar vrede mee te hebben) komt in zijn verslag niet ter sprake.

Voor het vervolg is het ook goed om te letten op de rol van lokale predikanten en broeders bij de beoordeling van nieuwbakken predikanten en de mogelijkheid om op proef (bij provisie) te preken. Men heeft echt aan alles gedacht, zoals de plicht van naburige gemeenten om hun predikant naar vacante gemeenten te sturen. Toch verandert de situatie deze winter.

1573

31 maart 1573 - Synode van Alkmaar

De volgende synode is hierna in Hoorn gehouden, maar daarvan zijn geen notulen gemaakt, vanwege de roerige tijd, en 'dat daer nyet bysonders gehandelt is ende daeromme oyck nyet bescreven.' Dit lezen we in artikel 3 van de synode van Alkmaar van 31 maart 1573. Over reformerende priesters schrijft deze synode onder artikel 4 dat de regels van Edam worden bevestigd, maar ook aangevuld. Als je goed leest worden de regels van Edam flink aangescherpt.

1. Dit is daer tot verbetering in die synode daer toegedaen

Ende daertoe noch tot een verryckinge ende verbeteringhe eendrachtelyck dit byvoegende, dat men ten yersten dese last om ditseldden getrouwelyck te doen een yegelyck coetus in zyne stad ende plaetse hiernaer gestelt ende gedeelt zal opleggen ende dat zy met bysondere vlydt goede acht ende opsicht op alsulcke papen, die haer willen reformeren, sullen nemen ende dat zy haer van den gantschen dienst zullen afhouden tot dyer tyt toe, dat zy volcoemelyck geexamineert ende ondersocht zullen zyn.

2. Ten anderen dat het coetus haer oyck onder dat examen dicmael ende zoo lange predickswyse op zekere ende verscheyden materien sal hooren, totdat het coetus zal bevinden ende oerdeelen, oft zy bequaem oft ombequaem totten dienst der gemeynten zullen syn.

3. Beneffens desen ende ten derden zal dat coetus oyck goede acht ende kuntschap nemen, hoe ende waer zy alderstichtelycste zullen connen gestelt ende om te predicken gesonden worden, naemelyck oft dieselfde beter op haer eygen plaetse zal voegen, dan oft men se beter op een ander onbekende plaetse kan stellen.

4. Eyntelyck ende ten vierden laeten haer die broederen oyck in dit punct eendrachtelyck behaegen, dat men een yegelyck gemeente bysonder vermaenen zal, dat zy nyemant vuyt haer selven alleen eenige dienaeren roepen ende aennemen, maer dat zy datseldden haeren naestgelegen dienaeren zullen aengeven ende met haer die beroepinge haers dienaers beraetvraeghen ende vuytrechten, alzo daer van in dat algemeyne eendrachtige artyckescript in dat 13 artikkel is begrepen ende besloten.⁶

Allereerst is het preken bij provisie niet meer toegestaan. Zo lang hij geen examen heeft gedaan mag de priester niet meer preken. Bovendien doet hij dat examen niet meer voor aangewezen (lokale) predikanten maar altijd

⁶ Verwijst naar artikel 13 van de synode van Emden van 1571 waarin bij beroeping goedkeuring van geburige dienaeren of de classis wordt geeist.

voor de classis, het regionale bestuur. En verder kan de classis beslissen om de beoogde predikant voorlopig ergens anders te plaatsen.

Het lijkt geen keuze die de groei van de kerk stimuleert. Als een priester populair was bij zijn eigen gemeente, dan zou hij door daar te blijven preken zijn kerk gemakkelijk vol hebben kunnen krijgen. Maar blijkbaar vertrouwt men de zaak niet meer. Priester en gemeente worden uit elkaar gehaald. Al tijdens deze synode gaat men hiermee aan de gang. Onder artikel 12 wordt gemeld dat

Jan Gerritsz, tevoren by ons tot Almar by provisie om te predicken int dorp van Sinte Merten toegelaeten, geordonneert ende besloten, dat hy hem naevolgende die bovengescreven forme ter examen ende om in coetu te predicken zal voerstellen ende daermit dat oerdeel der dienaeren van dat coetus, daer hy onder sal gedeelt worden, verwachten, oft zy hem tot den dienst der gemeynte bequaem zullen kennen oft nyet ende beneffens die hem met alle stilheyt ende gelatenheyt hem op alsulcken plaetsen laeten senden, daer die dienaeren zullen bevinden hem aldernutste te wesen, tsy om in Sinte Merten te blyfven oft elders te gaen.

Negen andere priesters krijgen dezelfde behandeling. Onder hen ook een zekere Jan Jansz van Langedyck, die we later zullen tegenkomen als Johannes Johannis Broeck. Over al deze tien voormalige priesters schrijven Reitsma en Van Veen in hun naamindex bij de Acten van de synode dat ze allen uiteindelijk in hun standplaatsen predikant zijn geworden. Wellicht zijn sommigen wel tijdelijk elders geplaatst geweest. Er is nu eenmaal een groot tekort aan predikanten. In artikel 16 wordt ter verlichting daarvan nog bepaald dat er ook predikanten mogen worden beroepen uit Emden of andere plaatsen.

Al met al was dit een behoorlijke wijziging van beleid. In de zomer van 1572 stond men nogal coulant tegenover de overgang van priesters, in het voorjaar van 1573 een stuk minder. Misschien zijn er tijdens de niet genotuleerde synode van Hoorn harde woorden gevallen over onbetrouwbare papen. Waarschijnlijk is ook dat men in 1572 nog dacht dat de katholieken hoe dan ook hun erediensten zouden houden (in Edam wordt op die manier ook tegen doop door priesters aangekeken) en dat reformatie dan het minste kwaad zou zijn. Inmiddels is die vrijheid van eredienst voor katholieken gesneuveld. In de winter van 1572 op 1573 vallen de troepen van Alva Holland binnen, belegeren in de zomer Haarlem, met financiële steun van het dan nog katholieke Amsterdam. De wreedheden van dat leger én de wraaknemingen van watergeuzen en lokale bestuurders op katholieken maken een vreedzaam naast elkaar preken van protestanten en katholieken een illusie.⁷ Vrijheid van geweten is dan wel gegarandeerd, maar demonstratieve vormen daarvan zijn verboden.

Tot nog toe speelt de synode een belangrijke rol, maar nu wordt ook de organisatie van de gereformeerde kerk verder uitgerold. Tijdens deze synode in Alkmaar deelt men Noord Holland in verschillende classes in. Daarbij komen de eilanden zoals Texel, Wieringen en Vlieland overigens nog niet ter sprake. Misschien is dat ook een reden dat we voorlopig over de eilanden relatief nog veel berichten aantreffen in de handelingen van de synodes.

De volgende synode van Noord Holland zal in juli 1573 worden gehouden in Enckhuizen.

Een brief van de papen van Texel

Opvallend is dat bij de eerste lichting overstappers geen priesters van Texel worden genoemd. Zouden ze het juiste moment om zich aan te melden hebben gemist? Het ligt voor de hand dat nog praktiserende priesters nu bericht hebben ontvangen met nieuwe richtlijnen. Die van Texel hebben in elk geval een besluit ontvangen waar ze het niet mee eens zijn, getuige een kopie van een brief van hen, gericht aan de over een paar dagen te houden synode. Het lijkt een antwoord op een reeks kritiekpunten, maar de synodale richtlijnen zijn in die punten van kritiek nauwelijks te herkennen. Ik laat hier de hele transcriptie volgen.

Copie wt den brief der papen van Texel
aen die ghemene versamelinghe der broederen tot
Enckhuijsen.

Wij en conden ons niet genoch verwonderen lieve mannen dat ghij ons
luijden moeijelick sijt nae dien dat wij al over jaer ende dach alle ceremonijen

⁷ In juli 1572 hadden de Staten van Holland besloten tot vrijheid van geweten én vrijheid van godsdienstuitoefening, De Staten van Holland trokken deze tolerantieresolutie in maart 1573 alweer in: de openbare katholieke eredienst werd verboden, later werden ook erediensten bij particulieren bemoeilijkt. J Gruppelaar, Coornhert Politieke geschriften.

aen deen sijde ghestelt hebben, ende ons gans niet en becommeren dan met den woorde vrijmoedich te vercondijghen. Want lieve mannen die vercondinghe van dat pure goods woort is immer boven al van noodt. Daer leert men immer godt wt kennen ende hoemen hem sal dienen. Daer wt kent men sporen wat off sonde is off niet, wat die wt genade, justificatie, sacramenten bedienen ende andere dierghelijcke dinghen. Ende als nu die beminners ende goede predicanten verboden wort (als nu duer enen Rijchart Claesz ghedaen is die gheen waerachtighe beschuldighen wettelicke ghetuighen, eijghen belijdinghen van ons ghehoort heeft) soe moet dat ghelooff cranck in den menschen worden ghelijck Petrus Martyr duechdelick allogeert die ghelijckenisse Chrystostomi op het X capittel tot den Rom. seggende ghelijck een lampe niet barnende can blijven, maer sal wtgaen ten sij dat daer olije ingedaen wordt, soe mede seit hij daer men goods woort niet en vercondicht (alsmen nu God betert in Texel niet moet doen) soe moet dat ghelooff cranck in den mensch worden, want seidt Paulus tot den Rom. int X t' gelooff coomt door t'ghehoor ende t'ghehoor door Goods woort. Dit is immer dan een grote verbitteringe dat men iemant veroordelt eer daer beschuldighen, overtuiginghe, eighen confessie, off daer nu al beschuldighers tuijgen waeren, soe most men oick sien wat sij voor luijden waren etc.

Lieve mannen, waerom mach men ons doch verbieden, siet immers voor u dat ghij in die meninghe Joannis niet en coompt, Marc. 9 Luc. 9 daer Joannes seit tot den Heere: Heer, hier sijnder die den diijvelen wtdrijven ende sij volghen u niet, ende wij hebbent hen verboden. Leest daer den heer sijn antwoordt ende merct daer te recht op etc.

Waerom, omdat wij gheen psalmen singhen, lieve mannen, wij singen nu als ons Paulus leert Ephes 5 Colosz 3 met der herten etc. ende omdat wij die twendich niet en singhen, daerom en behoort men dat preecken niet te verbieden. Leest Henricus Bullingerus in Compendis Christianen religionis in duijtsch nu int Latijn overgheset, die welcke seijt die ghemeente die daer singt, versaemt niet die ghemeente die daer niet en singt, ende die ghemeente, die daer niet en singt, versaemt niet⁸ die ghemeente die daer singht, want dien Oostersche ghemeente heeft eerst ghesonghen, voor die wester[s]che etc.⁹

Dat wij niet geroepen soudén wesen, lieve mannen, die sommige van ons hebben die Conicklicke giften ende daerop bij die ghemeente haer proclamatie gehadt, daer geen wederseggen opgenomen is, ende hebben hem tot deser tijt vromelick gehouden, ende die sommige predicanten van die ghemeente geroepen, ende van den raedt des Conicken Maiesteijt geautoriseert ende hem altesamen onpartijdelick gehouden.

Hierom dus lieve mannen soe en soudén wij ons niet gaern onbeproeft onder particulier consistorie begeven maer willen ons gaerne onderwerpen die generael reformatie die bij den Conelicke maiest. onse genadijge rechte lantsheer ende den Prince van Orangen off den stadthouder in tijts wesende met die staten des landts sal geordineert werden ende begeeren in middeler tijt ons anders niet te becommeren dan als boven verhaelt is off still te sitten. Begeren daerom vriendelick op u lieve mannen dat ghij ons met vreden wilt laeten procederen. Wij willent wederom verschulden waer wij connen ende mogen ende wilt ons daer antwoordt op scrijven. Actum ter Burch in Texel den 3 julij anno 73. [16314/16315]

Bij mij Cornelis Luitgis den gift der kercken van Oosterendt hebbende van den Keijsserlicke Maiesteijt

Bij mijn Frans Aeriansz gheroepen van die ghemeente ende van den hove geautoriseert

Bij mij Jan Dirksz pastor verus ende predicant op dorp te Wael hebbende die collatie ofte gift van den Conincklicke Maiesteit.

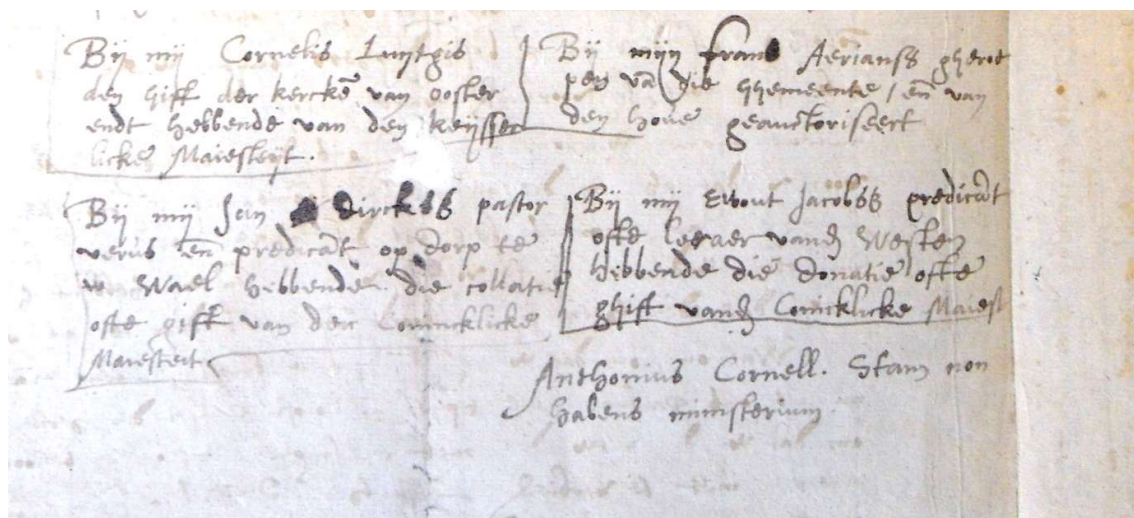
Bij mij Ewout Jacobsz predicant ofte leeraer van den Westen hebbende die donatie ofte ghift van den Conincklicke Maiesteijt

Anthonius Cornell. Stam non habens ministerium [zonder gemeente]

⁸ De copiiist vergist zich en schrijft twee keer 'die ghemeente'

⁹ De copiiist verschrijft zich twee keer.

Blijkbaar heeft de genoemde Rijchart Claesz zonder naar de prediking te komen kijken alle priesters van Texel als ongeschikt voor de dienst beoordeeld, wegens paapse gewoontes zoals ceremoniën houden, het niet laten zingen van psalmen en het niet hebben van een formele aanstelling.

De brief van de priesters gaat hier tegenin. Want ceremoniën houden ze al een hele tijd niet meer, preken doen ze gewoon uit de Bijbel, tot genoegen van de gemeente, en waarom zou je persé psalmen moeten zingen? Dat moet toch niet uitmaken, zoals de Zwitserse hervormer Bullinger schreef? De schrijver laat via een aantal pakkende bijbelcitaties merken dat hij het vak onder de knie heeft. De parabel van Jezus over de lamp die brandende moet worden gehouden staat in Matheus 25: 1-13. Het geloof dankzij het gehoor beschrijft Paulus in Romeinen 10: 17. Het verhaal over de man die duivelen uitdreef, wat hem door de discipelen werd verboden, staat in Marcus 9: 38 en Lucas 9: 49-50 (en Jezus zeide, verbied het niet, want die tegen ons niet is, die is voor ons). Paulus zegt in Efeze 5: 19 en Kolossensen 4: 16 dat je ook stil met je hart kan zingen.

Ten slotte zijn de priesters gaarne bereid zich aan examens te onderwerpen en alle regels van het reformeren te volgen: '... en soudon wij ons niet gaern onbeproeft onder particulier consistorie begeven maer willen ons gaerne onderwerpen die generael reformatie ...'. en ook het stoppen met preken is akkoord, al merk je dat ze liever bij provisie door hadden willen gaan, zoals de oude regels toestonden. Maar indien nodig stemmen ze ook in met verplaatsing naar een andere gemeente. Ze kennen de nieuwe regels van de synode blijkbaar goed. Voor alle zekerheid wordt nog vermeld dat ze zich onpartijdig hebben opgesteld, kortom geen vervolging.

En hun aanstelling zit ook wel goed. De priesters kregen hun collatie, hun aanstelling, of gift uit naam van de regering: de keizerlijke majesteit. Frans Adriaensz, die we later ook leren kennen als Frans Adriaensz Valckoogh, is na geroepen te zijn door de gemeente ook door de Staten van Holland geautoriseerd. Geen wonder dat sommige ondertekenaars zich nu vrij gemakkelijk al predikant noemen.

De literatuur geeft een ander beeld: dat van onwillige priesters, die wel willen reformeren maar dan op eigen voorwaarden.¹⁰ De oorzaak hiervan is een door iedereen gebruikte bron: een artikel uit 1909 van P.J. Glasz in het tijdschrift Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem, die schrijft:

Het schijnt nu, dat de priesters op Texel niet geheel en al de reformatie ongenegen waren, maar dat zij daarentegen geen plan hadden zich te onderwerpen aan de bepalingen, die door de synodes waren gesteld. Zoo hadden zij alle ceremoniën ter zijde gesteld, maar zij hadden er niet toe kunnen overgaan psalmen te laten zingen in de godsdienstoefeningen door hen geleid, en nog veel minder waren zij genegen zich aan een examen te onderwerpen. Zij waren van oordeel het zuiver woord Gods te verkondigen en wilden dat nu ongemoeid en rustig doen. Evenwel was dit niet naar den zin der gereformeerde predikanten. Deze eischten van hen zich geheel van den dienst te onthouden totdat zij voldoende bewijzen hadden gegeven van rechtszinnigheid; zij hadden hun die niet alleen per brief medegedeeld, maar ook de Enkhuizer predikant Rijchaert Claesz naar hen gezonden om hun dien eisch te stellen.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld 't Lant van Texsel van J.A. van der Vlis. Den Burg 1975, blz. 102; De Wynberch des Heren van Gerard van der Kooi, Hilversum 2005, blz. 303; Bremer en Schoorl, Varengasten en ander volk, Schoorl 1987, blz. 26.

Noch het geschreven noch het gesproken woord had voldoende uitwerking. Zij ontzeiden den predikanten het recht hen af te zetten, en waren van oordeel met vrijmoedigheid het evangelie te mogen verkondigen.

En vervolgens geeft ook hij een transcriptie van de brief. Daarbij laat hij vier keer de toevoeging 'etc' weg (ik vermoed dat de kopiist een deel van het origineel heeft weggelaten, misschien was dat in het latijn, maar het kan ook een stijlmiddel in het origineel zijn geweest) én de laatste vier woorden van dit zinnetje: 'ende begeeren in middeler tijt ons anders niet te becommen dan als boven verhaelt is *off still te sitten*.'

Zou Glasz deze toevoeging vergeten zijn? Of vond hij het niet dapper genoeg van zijn priesters dat ze bereid waren voorlopig af te zien van preken? Maar zelfs zonder deze weglating zijn zijn conclusies dat de priesters zich niet wilden onderwerpen aan de regels van de synode, geen examen wilden doen en de synode rechten ontzegden niet uit de brief af te leiden. De priesters willen maar al te graag meedoen. Ze zijn al begonnen! Andere schrijvers hebben de interpretaties van Glasz vaak letterlijk overgenomen en soms zelfs nog wat aangedikt. De priesters zouden zich verzetten tegen elke inmenging en met rust gelaten willen worden. We hebben gezien dat deze voorstelling van zaken niet juist is.

Wie zijn de ondertekenaars van de brief van de vijf papen? In Van het eiland Texel, door J.C. van der Loos in dezelfde serie 'Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem' (1929) treffen we hun entree aan: In 1559 was de kapel van De Koog tot parochiekerk verheven en Antonius Cornelius Stam als pastoor aangesteld. In 1572 was hij volgens de brief der papen buiten bediening. Van der Loos vermoedt dat dit komt omdat er bij een overstroming in 1570 'ontrent LXX huizen waren wechgedreven en Cooch geinundeert was.' Dit klopt evenwel niet, het bericht betreft 't Oogh, ofwel Callantsoog.

Cornelis Luitjes (Ludolphi) was al in 1551 in Oosterend aangesteld, Jan Dirksz in 1556 in De Waal. Deze was Texelaar van geboorte en in 1548 door bisschop Van Nieuwland in Utrecht gewijd. Ewout Jacobsz kwam in 1567 naar De Westen. In 1569 was ook de bijkerk van Den Hoorn tot parochiekerk verheven met Theobald Jacobsz als pastoor, die we niet aantreffen in de brief.

Van der Loos schrijft ook dat het bisdom eerder had geklaagd over de kwaliteit van de priesters op afgelegen plaatsen. Dat geldt waarschijnlijk niet voor Frans Adriaensz Valckoogh, priester – beter gezegd vice-cureijt – van Den Burg. Hij was in 1559 op Texel begonnen en in 1568 was zijn aanstelling voor nog eens acht jaar verlengd. 'Klachten zijn over hem naar Den Haag niet gezonden,' schrijft Van der Loos.

Dat moge zo zijn, maar zoals Gerard van der Kooi uitgebreid heeft aangetoond was Frans Adriaensz Valckoogh op Texel zeker geen onomstreden figuur. Hij speelt als enige priester van het eiland een actieve rol in de veroordeling van een Texelse wederdoper rond 1565, wat zijn reputatie op het eiland ernstig afbreuk doet. Het bisdom was met zijn houding overigens zeer tevreden.¹¹

Bremer en Schoorl vermoeden dat hij oorspronkelijk van Texel afkomstig is op grond van zijn naam die zou verwijzen naar de Valkenoog, een stuk land op Texel.¹² Uiteraard is het ook denkbaar dat hij uit het plaatsje Valkoog in Noord Holland afkomstig is. Misschien is hij zelfs wel familie van Dirck Adriaensz Valcooch, de schrijver van een veelgelezen boek over onderwijs dat in 1591 verscheen: Den reghel der Duytsche schoolmeesters. Hij was schoolmeester in Barsingerhorn en later notaris in Schagen.

Behandeling van de brief op de synode van Enkhuizen

Op 6 juli 1573, een paar dagen na het schrijven ervan, wordt de brief van de papen van Texel behandeld op de synode van Enkhuizen.

Art 3 Daer was een geschrifte gecoemen van den papen in Texel, inhoudende tgene zy voer connen wenden, waeromme zy van haeren dienst nyet afgesedt en behoorden te syn. Waerop die broederen duergelesen hebbende de acte, daervan by gemeen consent gemaect tot Edam in Julio anno 1572, met hetgene dat tot Almar diesaengaande tot meerder stichtinge den 31 Marty anno 73 bygevoecht is, hebben eendrachtelyck gestemmet ende geoerdeelt die vyff papen van Texel met al haeren aenhang in gelycke hartneckicheyt onnut totten dienst des woorts ende sacramenten etc. te syn. Ende wort dierhalve besloten, dat men derselfder ongefundeerde argumenten ende blauwe vuytvluichten scriftelyck beantwoerden zal met verthooninge in den name Christi, dat zy hem stille houden ter tyt ende wyle zy naecoemen ende volbringen alsulcke vier articulen, als hemluyden hiervore nyet alleene van den broederen van Almar scriftelycken verthoont, maer oyck persoonelyck voergedraegen duer een dienaer van Enchuysen ende alsnu noch van allen broederen des synodi bevesticht. Tot welcke geschrifte te maecken in des

¹¹ Van der Kooi, De Wynberch des Heren, 2005.

¹² J.T. Bremer en H. Schoorl, Varens gasten en ander volk, 1987.

geheelen synodi naeme verordineert syn Pieter Cornelissz van Alcmár, Ruardus, dienaar van Wydenesse, ende Jacobus Forestus, ouderling van Alcmár.

Een beroemd stukje. De broeders hebben eendrachtelijk gestemd en geoordeeld dat de vijf papen van Texel met al hun aanhang (wat dat ook moge zijn) in gelijke hardnekkigheid ongeschikt zijn voor de dienst. Hun ongefundeerde en loze uitvluchten zullen schriftelijk en mondeling beantwoord worden. Maar meteen daarna de coulante instructies dat de priesters nu moeten stoppen met preken (zich stille houden) en zich gaan houden aan de artikelen van de laatste synode (d.w.z. examen doen enz.). Maar dat wilden de priesters toch al, dus waarom zo fel gereageerd?

Maar misschien speelt er meer. Misschien heeft de rol van Frans Adriaensz in het wederdoperproces hem de reputatie van vervolger gegeven, wat voldoende moet zijn geweest om hem bij voorbaat ongeschikt te maken. Dat zou dan weer niet voor de anderen hoeven te gelden. Anderzijds is het denkbaar dat de gereformeerde predikanten aan de vervolging van een niet-gereformeerde niet al te zwaar hebben getild.

Welke ongefundeerde argumenten en blauwe uitvluchten de synode hier bedoelt is ook niet eenvoudig te raden. Het zingen van psalmen bijvoorbeeld was in alle eisen nooit genoemd en bovendien was dit vooral een taak van de voorzanger, vaak de koster/schoolmeester.

Misschien is het theologisch verweer en het beroep op de 'gift der kerken vanwege de koninklijke majesteit' hun in het verkeerde keelgat geschoten.

Er kan ook nog iets persoonlijks spelen. De notulist van deze vergadering is de eerder genoemde Rijckaert Claesz, predikant in Enkhuizen (hij zal hier ook worden bedoeld als de dienaar van Enchuijsen) en niet de eerste de beste. Als aanhanger van de Prins van Oranje zag deze voormalige goudsmit zich in 1569 genoodzaakt om Enkhuizen te verlaten, kwam in 1572 terug, werd tot burgemeester aangesteld en was dat najaar afgevaardigde van Enkhuizen in de vergadering van de Staten van Holland. Als vertrouweling van Oranje speelde hij een rol in het heimelijk bespelen van de steden van het Noorderkwartier.¹³

Ik kan me voorstellen dat hij persoonlijk nogal ontstemd moet zijn geweest door de neerbuigende manier waarop hij in de brief van de vijf papen als 'ene Rijchart Claesz' werd weggezet. Hij kan best degene zijn geweest die erop aangedrongen heeft in de notulen enkele ferme regels aan deze affaire te wijden.

Het artikel van de synode eindigt vervolgens weer positief. De priesters moeten, zo lang ze nog niet voldoen aan de regels van Alkmaar, afzien van preken. Het zal ze nog eens (is hier sprake van twee geschriften?) worden uitgelegd door o.a. Pieter Cornelisz, die zeer langdurig predikant in Alkmaar zal zijn.

Hoewel Texel officieel nog niet onder Alkmaar is ingedeeld (dit volgt enige tijd later in 1575), ligt het voor de hand om de Classis van Alkmaar verantwoordelijk te maken voor het vervolg (en misschien om Rijckaert Claesz er maar tussenuit te halen; hij zal in 1578 overlijden). Dit zal dan ook het moment zijn geweest dat de brief door iemand van de Alkmaarse classis is overgeschreven.

Al met al een onduidelijke situatie. De Texelse priesters krijgen een hardere behandeling dan de andere tien die zich hebben aangeboden. Maar misschien was het aanblijven van een vijftal voormalige priesters op Texel zelfs nooit een reële optie geweest en heeft men vanaf het begin een maximum van drie op het oog gehad, waarbij de predikanten steeds twee kerken zouden moeten bedienen.

Predikanten worden vooral betaald uit de inkomsten van de kerkgoederen en hoewel de supervisie op de kerkgoederen alleen maar is overgegaan van de bisschoppen naar de overheid, de inkomsten eruit lijken de komende tijd volstrekt onvoldoende, zelfs voor drie predikanten. Of dit laatste heeft betekend dat er kerkgoederen zijn overgegaan in particuliere handen (ze vielen vaker terug aan schenkers) of dat er eerder andere geldbronnen zijn geweest, die heel misschien zijn aangewend om onze priesters in leven te houden, is giswerk. Pastors hadden vaak bijverdiensten uit veeteeld of landbouw en ontvingen ook nog regelmatig giften. Nu was de bediening van bepaalde sacramenten, zoals die bij het overlijden, afgeschaft, wat ook inkomstenderving betekende. Anderzijds bleef het plaatselijk bestuur beschermer van de kerk en moest zorg dragen voor de betaling.¹⁴

¹³ A.J. van der Aa, Biografisch Woordenboek der Nederlanden 1; Quellen zur Entstehung der Grundrechte in Deutschland van Fikenscher en Fochem; Predikanten van Enkhuizen - thijspostma.nl.

¹⁴ Zie o.a. Noordzij, Handboek van de Reformatie.

Misschien was het ook simpel een kwaliteitskwestie. Het bisdom had immers enkele jaren geleden al eens geklaagd dat het niveau van priesters op afgelegen plaatsen erg matig was.¹⁵ Dat zal op Texel ook het geval zijn geweest. Niemand had een rang hoger dan vice-cureijt, d.w.z. onderpastoor.

Ten slotte is het ook goed voor te stellen dat de synode vooral boos is omdat de priesters van Texel alles al hebben geregeld zonder eerst de classis te raadplegen. Als Frans Adriaensz (want hij zal de schrijver wel zijn geweest) zijn brief was begonnen met excuses hierover, dan was er misschien niet zo heftig gereageerd. Daar had hij nog bij kunnen aanvoeren dat hij moeilijk met de classis had kunnen overleggen, omdat het eiland nog niet onder een ervan was ingedeeld. Dit gebeurt pas eind 1575.

De lokale overheid speelt ook altijd een rol. Eind 1572 komt de Haarlemmer Jacob de Coninck als schout naar het eiland als opvolger van de zwaar katholieke Van Boschuijzen.¹⁶ Of hij een actieve rol heeft gespeeld is niet bekend.¹⁷

¹⁵ Van der Loos.

¹⁶ Correspondentie Willem van Oranje: resources.huygens.knaw.nl/wvo/app/brief?nr=2386

¹⁷ We lezen ook dat in 1573 de katholieke schout Cornelis de Coninc vervangen werd door de calvinist Simon van der Does (Bremer en Schoorl, Varengasten). Ik heb online over Simon van der Does op Texel niets kunnen vinden.

Desolate situatie

Tijdelijke hulp voor Texel

In dezelfde vergadering waarin de brief van de papen wordt behandeld, wordt voor de bediening op Texel tijdelijk iets geregeld en dit op verzoek van de Texelaars, die helemaal zonder zitten, nu de priesters niet verder mogen.

Art 13 Item den achsten July in die naeme des Heeren aengeroepen, daernae die naemen der broederen opgelesen, daernae is voert gehandelt van die staet der kercken op alle plaetsen. Voort omme te bedienen die gemeynte van Texel zyn verordineert Cornelius Ravesteyn en Joannes Hoochtwoudt ende dat voer een tyt omme nae gelegentheyt daer te handelen tot die meeste stichtinge. Ende hiertoe zal oyck die vergaerdinge haer geschrifte aen haer beyden kercken verleen, verclaerende hoe sij duert bidden der broederen van Texel ende gemeene consent der dienaeren daertoe bewilliget zyn.

De predikanten Cornelis Ravestein en Johannes Hoochwoudt¹⁸ gaan dus tijdelijk naar het eiland; ze moeten zelf maar zien hoe ze het werk verdelen. Er worden geen dorpen genoemd. Dit kan betekenen dat de kerken van het eiland gezamenlijk optrokken, maar zeker is dat niet. Ook tientallen jaren later wordt vaak gesproken over de broeders van Texel die een bepaald verzoek doen, terwijl het dan altijd gaat om een van de drie kerken die men dan kent: Den Burg (met De Koog), Den Hoorn (met De Westen) en Oosterend, samen met De Waal. Het is zeer aan te nemen die indeling in 'drie kerken' vanaf de reformatie van 1572 de bedoeling is geweest, maar dat er de eerste jaren niet vaak meer dan één predikant is geweest, die - vanwege de richtlijnen die we kennen - ook de andere plaatsen moest bedienen. Door de Alkmaarse synode was ook bepaald dat ze hiervoor een geringe vergoeding mochten krijgen.

De jaren hierna lezen we soms iets over Texel in de notulen van de synodes. Het gaat hierbij steeds om korte mededelingen. Details zullen door de classis zijn geregeld, voor wat betreft Texel is dit al snel de classis van Alkmaar. Jammer genoeg zijn de notulen van deze classis van vóór 1610 al vroeg verloren gegaan.¹⁹ De notulen van de classes van Hoorn en Enkhuizen zijn eerst wel bewaard gebleven, maar later in Hoorn bij een brand vernietigd. Predikantenboeken die aan het begin van de achttiende eeuw gedrukt werden suggereren op grond van die boeken én de notulen van de synodes dat Texel tot 1595 één gemeente was.^{20 21} Uit de ingezonden brieven aan de classis die vanaf 1572 bewaard zijn gebleven en waarvan de kopie van de brief van de papen van Texel er een is, valt op te maken dat de kerkenraden aanvankelijk gezamenlijke verzoeken deden, maar verder daadwerkelijk gescheiden waren.

Tijdens deze synode komt men ook tot enkele nadere richtlijnen voor de predikanten die moeten worden geëxamineerd. Dat kan nu elke week. Het gaat daarbij om een predikatie over een dan op te geven onderwerp, gesteund door een medebroeder, maar pas nadat er een positieve attestatie van enkele bekende leden van zijn gemeente is ontvangen. Zij die al geëxamineerd worden, mogen bij provisie preken.

Een voormalige paap uit Friesland wordt beroepen

Tijdens de synode te Hoorn op 5 oktober 1573 komen we Texel nogmaals tegen. Er is nu een predikant beschikbaar voor permanente dienst. Zijn standplaats op het eiland wordt niet genoemd:

Art 13 Handeling des derden daechs

Op den sevenden Octobris is die naeme des Heeren aengeroepen, die naemen der broederen opgelesen. Daernae is Michiel Pietersz verordineert om aen die van Texel te scrijven van wegen het gantsche synodi van Suffridi haers dienaers wetachtighe beroeping ende sendinge.

Het gaat hier om Suffridus Pauli, ook wel genoemd Sjoerd Paulus, Feitkema of Hegius, d.w.z. afkomstig uit Heeg in Friesland, waar hij in 1566 nog pastoor-vicaris was. In 1567 is hij naar Emden gevlucht, daar geëxamineerd en

¹⁸ Johannes Hoogwoudt is predikant te Hoogwoudt, later in Wormer en Jisp en een ander dan de later genoemde Johannes Broek.

¹⁹ Noordzij.

²⁰ O.a. Lyste van de naemen der leeraeren in al de ses classes van het Noorderkwartier van Melchior Veeris. Waarschijnlijk heeft F. Allan in Het eiland Texel en zijn bewoners (1856) dezelfde conclusie getrokken op grond van deze boeken.

²¹ Zie ook twee artikelen van Gerard van der Kooi in HVT 85 waarin hij latere repertoria gebruikt en oproept tot nader archiefonderzoek.

vervolgens stond hij te Midlum (bij Harlingen). In 1570 is hij in Sneek getrouwd, 25 jaar oud.²² Zodoende heeft Texel nu toch een ex-priester als predikant, zij het dat hij al voor de reformatie de overstap heeft gemaakt. Hij zou op Texel werkzaam zijn geweest in Den Hoorn.²³ Den Hoorn is op dit moment het meest welvarend van de drie gebieden op Texel. Dit is weer een aanwijzing dat er feitelijk sprake is van gescheiden kerkgebieden op het eiland.

Hij is waarschijnlijk al in 1575 naar Oosthuizen vertrokken en in 1578 van daar met problemen vertrokken.²⁴ Vervolgens is hij naar Midsland op Terschelling gezonden om de daar actieve paap te bestrijden. In mei 1580 wordt hij samen met andere Friese predikanten uit Noord Holland teruggedroegen naar Friesland. Op een Friese Synode in 1585 was hij scriba, maar op die van 1586 kwamen reeds ernstige klachten tegen hem in, die allerlei kerkelijke straffen ten gevolge hadden. De Synode van april 1587 te Sneek oordeelde over hem zeer ongunstig.²⁵ Hij had in 1582 een beroep aanvaard van Heeg en zich ook al laten betalen, terwijl hij tot in 1583 ook door Jorwerd werd betaald. Hij bracht daar tegenin dat de betaling van Heeg betrekking had op de periode vanaf 1566 toen hij daar priester was geweest.²⁶ Er is een verweerschrift van Ds. Suffridus Pauli Feitkema te Tjummarum tegen zijn schorsing in 1586 als predikant van de gemeente van Heeg door de deputaten van de classis, en tegen het oordeel in 1587 door de Provinciale Synode van Friesland over hem uitgesproken, in het latijn.²⁷

1574

Tijdelijke invallers

In de synode van Grootenbroek van 19 april 1574 zien we Suffridus (van Thessel) genoemd onder de aanwezige dienaren. Dit is de eerste keer dat een dergelijke lijst (met 44 predikanten) bewaard is gebleven. Hij is hier met zijn ouderling Cornelis Janssen. Ook Rijckhart van Enkhuizen zien we staan, naast nog enkele namen die we nog tegen gaan komen. Een van de besluiten luidt:

Art 20. Ten twintichsten is gesloten, dat Cornelis Ravesteyn zal trecken opt eyland van Texel om aldaer zyn gaven te laeten hooren.

Hij was er al eerder, hier wordt hij nogmaals uitgezonden. Tegelijk (art. 19) wordt hij als dienaar van Wognum, aangewezen als afgevaardigde naar de provinciale synode van Holland en Zeeland van 16 juni in Dordrecht. Uiteindelijk blijkt er overigens niemand te zijn gegaan (synode Edam 26 juli 1574). Er zijn nog overal oorlogshandelingen gaande.

Tijdens de synode van Edam van 26 juli 1574 wordt Texel opnieuw genoemd:

Art 13 Wie buerte om buert in Texel preken sullen

Mits het versoeck duer briefven van borgemeesteren, schepenen ende raedt van den eylande Texel om eenen dienaar des godlycken woerts is geordonneert, dat Augustinus voer die yerste proeve aldaer sal trecken. Ende zyn noch daertoe gedeputeert, zoo des noodts zyn sal, Cornelius Ravesteyn, Pieter Diericksz ende Caspar van Bynnewysen om per vices een yeder veertien daegen te preecken. Ende diewyle Augustinus den dienst ontslagen is om synder zwacheyt, zoo is in zyn plaetse gecoren Sixtus Abbekerck.

Cornelius Ravesteijn van Wognum kennen we al. Pieter Diericksz is predikant te Nieuwe Niedorp. Caspar (soms ook Jasper) van Bynnewysen (nu scriba) was tijdens de vorige synode ook aanwezig en werd toen aangewezen om een probleem met een schoolmeester op te lossen. Nu mag hij tijdelijk naar Texel, om de beurt (per vices) met de andere predikanten. Als Suffridus Pauli nu in Den Hoorn staat, ligt het voor de hand dat deze invallers met name in Den Burg werkzaam zullen zijn geweest.

²² Naamlijst der predikanten () van Friesland, Leeuwarden 1888.

²³ Het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW) meldt dat hij van 1573 tot 1577 in Den Hoorn op Texel stond. Het is me niet bekend hoe NNBW aan Den Hoorn als standplaats komt. Het archief van de Kerk van Den Burg meldt echter betaling door kerkmeesters: 'Hierop heeft Cors Hendricks Severijn Feijkema, de predicant gegeven X gulden van sijn verdiende loon. Noch gegeven 5 gulden 4 stuivers Claes Claesz den predicant opt eerste vierendel jaers'. Dit lijkt een afrekening over 1573. Dit zijn zeer geringe bedragen.

²⁴ E. Geudeke, De Classis Edam, proefschrift,

²⁵ NNBW.

²⁶ Reitsma en Van Veen, deel 6.

²⁷ Classis Sneek van de Nederlandse Hervormde kerk, Tresoor 243-01 nr 16.

De volgende synode is pas in het volgende jaar. De synode van Alkmaar van 11 april 1575 begint met een schrijven van geuzenleider Sonoy (die in april optreedt tegen weerspannige boeren in Noord Holland) waarin hij oproept om verschillen bij te leggen en hij machtigt de predikant van Alkmaar, Pieters Cornelisz, om in zijn naam te handelen. Verder veel nieuws over het eiland:

Art 3 Van Claes Claessz om te blyven op Texel

Ten derden is besloten, dat onse broeder Claes Claessz tot het toecomende synodus toe by onsen broederen op Texel sal blyfven ende in alle trouwicheyt hem beneerstigen om synen dienst wel ende wettelyck te bedienen. Ende zoo die voersz Claes Claessz hem onordentlyck draege, zullen die voersz broederen compareren by den broederen, in die toecomende synodo vergaedert, dan die saecke van nyeuws geheel ende ten vollen alsdan afgedaen werde.

Dit lijkt een onderdeel van de reformatie van de voormalige priester Claes Claesz van Westzaan, die nu op Texel mag laten zien dat hij het kan. Hij was bij de vorige synode nog niet tot de dienst toegelaten, omdat hij de broeders eerst moest overtuigen van zijn boetvaardigheid (art. 13 van de vorige synode).

Uit een in het archief van de Nederlandse Hervormde kerk in Den Burg bewaard gebleven document blijkt dat dit in Den Burg is geweest. Er is een kwitantie door Hendrick Albertsz, Den Burg die op last van jonkheer Dyderick Sonoy heeft ontvangen van de kerkmeesters Cornelis Pietersz, Jan Cornelisz en Gerrit tweemaal 20 gulden tot betaling van de predikant Claes Claesz.²⁸ Voor zover ik heb begrepen is er van betaling vóór die tijd aan anderen geen sprake en wordt Claes Claesz hier vooral genoemd omdat er opdracht van de overheid is om hem te betalen. Heel soepel is de overgang niet. Toch bevat het document niets over kerkelijke geschillen. Ook de kerkmeesters zijn voor en na de reformatie dezelfde. Er is hier althans geen sprake van vervanging van katholieken door protestanten.

Het is niet duidelijk of Den Burg instructie nodig heeft gehad. De kerkgoederen lijken in het archief van de kerk in Den Burg ook dezelfde te zijn gebleven. Vaak gingen die tijdens de reformatie in particuliere handen over.²⁹

Frans Adriaensz mag reformeren

Er is plotseling toch weer nieuws over een van de voormalige Texelse priesters:

Art 6 Van Fancisco in Texel reformeren

Is besloten, dat Franciscus van Texel hem sal reformeren in manieren als naevolcht: dat hy voeryerst zyn vrouwe naer die ordeninge der kercken sal trouwen; ten anderen dat hy aldaer zijn errueren openbaer in die gemeynte wederroepen, naedat een onser broederen een christelyck predicatie gedaen hebbe ende hem alzoo int geheel metter gemeenten versoene; ten derden dat hy hem alhier bynnen Alcmaer woonachtich houde ende zyne boetveerdicheyt alzoo met een ordentlyk leven betuyge; en ten laesten oyck hem christelycken metter gemeynte int breken des broots vereenige.

Hier zien we Frans Adriaensz terug, als enige van de vijf papen van Texel. Hij mag ten slotte de overstap maken, mits hij zijn huisvrouw trouwt en een tijdje ergens anders wil gaan preken. Precies volgens de regels van de eerste twee synodes, al heeft het wel flink lang geduurd.

De meeste schrijvers concluderen nu dat Frans Adriaensz hierna overgaat tot de reformatie, maar dat staat er niet. Hij zou mogen, maar we vinden hem later in elk geval nergens als predikant terug. Er zijn eerder volop aanwijzingen dat hij die stap juist niet (of enkel in naam) heeft gemaakt. Hij wordt in 1579 secretaris van het eiland Texel en notaris.³⁰ Misschien beseftte hij tijdens de strubbelingen van 1573 dat notaris een handig beroep

²⁸ Dit document bevat ook een lijst der bezittingen van de verschillende altaren (Heilige Geest, Heilig Sacrament, Sinte Sixti) van Den Burg, overgeschreven uit bezegelde brieven. Informatie Geleijn Jansen. 'Ick Hendrick Albertsz kenne (beken) ontfangen te hebben als daer toe belast zijnde, van joncker Dijderick Sonoy, die summa van XX gulden ende dat tot betaeling van Claes Claesz den predicant, actum van 22en februari anno '75 (1575) stilo Rom (Romeinse tijd, Juliaanse kalender) ende dit ontfangen van Cornelis Pietersz ende Nan Cornelisz ende Gerrijt Dircksz, als kerckmeesters noch ontfangen van dese vorsegde kerckmeesters vant selfde jaer summa XX gulden ende is mede gegaen tot betaling van den vorsegde predicant Claes Claesz' Transcriptie Maarten 't Hart. De datering is wel rijkelijk laat en als deze klopt gaat het om een nabetaling. Onder 1573 staat nog: 'Noch gegeven 5 gulden 4 stuivers Claes Claesz den predicant opt eerste vierendel jaers', maar de notities is na 1574, dus lijkt 1575 logischer. Hier ook :heeft Cors Hendricksz Severijn Feijkema, de predicant gegeven X gulden van zijn verdiende loon.

²⁹ Zie o.a. Noordzij, Handboek van de reformatie.

³⁰ Van der Vlis.

is om je gelijk te halen. Wellicht heeft Frans Adriaensz vóór de komst van Claes Claesz nogmaals een verzoek gedaan om te mogen reformeren, maar ziet hij er vanaf als hij daarvoor van het eiland af moet.

Glasz concludeert in zijn artikel over de vijf papen van Texel dat de andere priesters het geloof trouw zouden zijn gebleven. Ze zijn inderdaad geen predikant geworden, maar ze zijn in elk geval als priesters niet meer terug te vinden. In 1594 zullen we hier meer over horen.

Caspar Hochten

De volgende notitie van deze synode noemt Texel opnieuw:

Art 9. Van Gaspar Hochten by Edam te staen

Is besloten, dat Gaspar Hochten hem metten yersten vorderen zal zyn huysvrouwe te trouwen ende mitsdyen oyck metter kercken int breken des broots vereenige ende volgens oyck examineren laeten ende alzo volgens in zyne predickampt voertvaren, welverstaende dat hy hem ordentlyck van Texel sal laeten transfereren ter plaetse, daer hem dat Edamsche classis zal ordonneeren.

Reitsma en Van Veen vermelden dezen naam in hun index bij de acta, met de toevoeging 'Pastoor van Texel' en de opmerking dat hij waarschijnlijk dezelfde is als Jasper van Binnewysen, die eerder naar Texel is gezonden. Andere schrijvers zijn hierdoor in verwarring gebracht. Van Jasper is immers bekend dat hij al een rol speelde in de synode als scriba en als visiteur. Zo iemand kan toch niet nog moeten reformeren?

Maar dat laatste wordt in het artikel van de synode ook niet gezegd. De conclusie dat hij op Texel pastoor was is niet juist, hij was daar als predikant heen gezonden. Natuurlijk is het wel apart dat hij zijn huisvrouw nog moet trouwen en examen moet doen.

De zaak zit zo. Jasper van Bynnewysen is toch dezelfde als Caspar Hochten. In 1575 wordt volgens een notitie tijdens dezelfde synode Jasper vergeefs door Monnikendam beroepen, omdat de beroeping formeel niet in orde was, maar via Westwoud komt hij daar later wel terecht en wordt er dan Caspar Holstegius genoemd. Volgens onderzoek van Jan Pieter de Bie en Jakob Loosje blijkt deze Caspar Holstegius al vanaf 1562 (dus ver voor 1572) in Kampen priester/lector van de latijnse school te zijn geweest en in 1566 als hagenpreker reformatorisch actief. Kampen kiest aanvankelijk voor de prins, maar als de stad de Spanjaarden weer toevalt verlaat Holstech, zoals hij daar heet, Kampen. Als voormalig pastoor zal hij in Kampen nog niet in de gelegenheid zijn geweest om met zijn huishoudster te trouwen. En misschien bleef zij daar na zijn vertrek wel wonen. Dat Jasper/Caspar een keer scriba van de synode was is hiermee niet zo verwonderlijk meer.

Caspar dient momenteel tijdelijk op Texel (en misschien was dat ook al deel van zijn verlate beproeving, Texel lijkt wel een beetje de proeftuin voor overstappers), vandaar de vermelding 'van Texel'. Hij mag bovendien 'voortvaren' als predikant en hij was dus al bezig, terwijl de door de Noordhollandse synode beoordeelde voormalige priesters 'stil moesten staan'. Ook moet hij beroep van de classis van Edam afwachten. Nu moet alleen het trouwen met zijn huishoudster nog gebeuren. In 1578 is hij weer terug in Kampen waar hij uiteindelijk 37 jaar predikant is.

Johannes Johannis Broeck

De synode heeft overigens veel te stellen met voormalige priesters. Een van hen is naar Texel gestuurd.

Art 8. Joannes Joannis sal op Texel blyfven

Is besloten, dat Johannes Joannis op Texel in den dienst zal blyfven, ter tyt hy hem eerlycken draecht ende dat alle dingen, die in Joannis persoone tot noch toe voorgevallen zyn, vergeten sullen blyfven.

Hier gaat het om Johannes Johannis Broeck, die we eerder tegenkwamen als reformerende voormalige priester van Langedijk. Het zit niet helemaal lekker met hem en ook dit lijkt op een tijdelijke overplaatsing als onderdeel van zijn reformatie. Temeer daar er nog een artikel over hem geplaatst wordt:

Art 17. Joannes van Brueck wort gesuspendeert van zynen dienst

Is besloten dat Joannes van Brueck, omdat hy hem tweemaal onordentlyck van deene plaetse totten anderen getranslateert heeft, tot een tyt toe van zyne dienst gesuspendeert zal blyfven ende volgens hem nyet teenige tyde totten dienst beroepen synde zal begeven, tenzy dat hy generalyck van dat geheele synode toegelaten worde.

Het lijkt wat tegenstrijdig, op Texel blijven en op non-actief worden gesteld, maar hier zou men kunnen denken dat hij zonder toestemming van de synode naar Texel is gegaan op een vage beroeping van Den Hoorn (Suffridus Pauli zou immers net zijn vertrokken) en daar nu maar moet blijven, terwijl hij een straf uitzit. Die straf zou de overplaatsing naar Texel zelfs kunnen zijn (of een onderdeel van zijn reformatie). Het duurt in elk geval niet lang, zoals we zullen zien.

Een brief van 24 april 1575, twee weken na de synode, aangetroffen bij de ingekomen stukken van de classis van Alkmaar, geeft daarvan de reden. De schrijvers doen verslag van hun opdracht om zaken te onderzoeken van Noord- en Zuidscharwoude (waar ook Broek op Langedijk onder valt), waar grote klachten en leedwezen wordt vertoond, vanwege een probleem tussen predikant Fredick IJsbrantsz en de dorpen, die vooral bang zijn voor de mennonieten. Hij moet maar weg en ze willen hem het volgende vierendeels jaars ook niet meer betalen. Er moet gauw iemand anders komen, ook omdat er vele mennonieten zijn. Er is ook een alternatief bedacht, ze willen Johannes Johannis Broeck hebben [16704/05 nr 6]:

(....)
Voorts alzoo Johannes Johannis wt Broucq
dienaer van sijnen dienst voer een vierendeel jaers
gesuspendert is, om sijne lichtveerdicheijt alzoo wij
verstaen, soo is ons beduncken dat die selvige
pene meer redundert (= treft) op het hooft van den gemeijnte
dan opden voirsz minister, gemerckt dat de gemeijnte
binnen het broucq dien het H woert missen moeten,
daeromme sij lieden om ons seer beclaecht hebben, der
halven onse bede oock aenden broederen is, datse
daerop letten willen, want het soude groot perijckel
ende schaede der kercken Christi niet en kan geschieden[?], want
soe de Mennonieten sterck zijn die uwe L genoeg
bekendt zijn, hoe nagaende datse sijn om het simpel
volck te vervoeren. Voor al sullen uwe L gelieven
te verstaen hoe dat de voirsz Johannes Johannis de
gemeijnte seer aengenaem is ende met hem seer wel
te vreden sijn, het welck wij oock gerne geseijt hebben
Dit hebben wij uwe L willen voordragen beliefe het
beste daarinne te willen doen daeraen wij niet en
twijfelen, alzoo wij uwer L gemoet ende geneijchtheit
totter kercken Christi genoeg verseckert sijn, blijft oock
tselve ons voor haer te willen affnemen, alzoo
wij dit vuijt goeder affectie tot onser allen
litmaeten daer Christus het hooft aff is sijn doende. Int
broucq opten 24 aprilis Ao 1575
Uwe L goed willigen broederen ende d. Btter vand mere
Henrich Wou andricksz

Op de synode van Enkhuizen van 3 oktober 1575 wordt hierover gesproken. Fredick IJsbrantsz gaat wegens 'zwaere clachten van beyde [Suyder ende Noortscherwoudt] ende oyck van lofweerdige persoonen ingebracht, dat hy vandaer soude wordden getranslateert ende aldaer van zynen dienst ophouden, overmits hy duslange meer tot afbrueck dan tot opbouwinge gedient heeft, ende die van Werverhoeff tot een dienaer toegeschicht wordden.' (art. 4) Daar zullen ze in Wervershoof blij mee zijn geweest, maar het geeft ruimte voor Johannes die op Texel zit.

Art 7 Die saecke van Joannes in Broeck op Langedyck
Ten zevende is gehandelt in die saecke van Joanne in Broeck van Langedyck. Ende is besloten van den broederen, dattet zoude blyven by den acte, in die voergaende synodo tot Alcmaer laestmael besloten.

Art 8 Translatie der dienaeren van Texel
Ten achsten is besloten by de broederen, dat om zekere gewichtige oysaecken ende om meerder peryckel voer te coemen, opdat alsulcx mochte dienen tot grooter stichtinge der gemeynte Christi aldaer, naemptlyck dat Joannes ende Nicolaus dienaers der godlycken woerts op Texel, vandaer getranslateert zouden worden, ende dat men Joannem zoude schicken in Outcarspel op Langedyck.

Joannes is waarschijnlijk dus eerder op eigen houtje naar Texel vertrokken en omdat ze hem in Broek op Langedijk weer terug willen hebben, mag dat. Nicolaus zal waarschijnlijk Claes Claesz zijn. Het Kerkelyck Register (van rond 1700) noemt hem foutief Nicolaus Jansz.

Eilanden verdeeld onder de classes

Hoe dan ook is er iets problematisch aan de hand. De synode lijkt er zijn handen vol aan te hebben. Dat komt ook omdat de eilanden nu nog rechtsreeks onder de synode vallen. Daar wordt een einde aan gemaakt. De eilanden worden toegewezen aan de verschillende classes.

Art 11 Die eylande onder haer classes gedeelt

Ten elfsten is besloten by den broederen, dat die eylanden onder den classis verdeelt zouden worden, opdat zy in questiose ende swaere saecken van die classibus bedient souden moegen werden. Zyn daerom gedeelt op dese naerbescreven wijze, naemptelyck dat die van Wieringen onder Hoorn, die van Texel onder Alcmaer, die van Vlieland onder Enchuysen zyn zouden.

Wervershoof zit intussen helemaal niet te wachten op het kneusje van Noord- en Zuidcharwoude. Ze zoeken zelf wel iemand en ze hebben hun oog laten vallen op schoolmeesters uit de regio.

Art 13 Die van Wervershoef solliciteren om een dienaar

Ten dertienden diewyle die van Wervershoeff een dienaar begeerden te beroepen ende daerom twee personen tsynodo voertgesteld hebben, naemptelycken Claes Quyrinssz ende Bernardum N schoelmeester tot Medemblick, van welcken beyde zy geerne een hadden, maer dewylen geen van beyden geexamineert is noch tot dienaeren toegelaeten en syn, is by den broederen eendrachtich besloten, dat geen van beyden voer dese tyt geroepen werde ter tyt toe, dat zy legittime sullen syn geexamineert ende toegelaten. Onder desen zullen die van Wervershooff van het synodo met een dienaar wel voersien worden.

De schoolmeesters zijn nog niet geëxamineerd en tot de dienst toegelaten en dus zorgt de synode voor een predikant. Die dienaar was dus Fredick IJsbrantsz. Schoolmeester Claes Quirijnsz zullen we later nog tegenkomen. Er wordt nog iemand genoemd over wie we later nog gaan horen op Texel en die verplaatst wordt omdat het moeizaam gaat, Pieter Hendricksz.

1576

Desolaet en zonder dienaeren

Als de telling van de synode tot nog toe klopte komen we tot de conclusie dat er op dit moment helemaal niemand meer op Texel staat. Noch in Den Hoorn, noch in Den Burg. Van de andere dorpen is nimmer sprake geweest. En dat klopt. Tijdens de synode van Hoorn van 2 april 1576 volgt daarover bericht:

Art 5 Van Texel ende Wieringen te bedienen

Ten vyfden is daer besloten bij den broederen, overmits die eylanden soo Texel zoo Wieringen zeer desolaet zyn sonder dienaeren, dat eenen yegelyck coetus daerover sorge draegen sal ende by buerte eenen dienaar vuyt haeren coetu senden, xiiii daegen ofte daeromtrent blijvende omme aldaer te predicken ende goede oordre te stellen tot opbouwinge der kercke Christi.

Texel en Wieringen zijn desolaet van dienaeren, er is niemand. Dat betekent dus dat de classis van Alkmaar nu voortdurend iemand naar Texel zal moeten sturen, steeds voor veertien dagen.

Er is blijkbaar ook geen schout meer. In mei 1576 schrijft de secretaris van Texel, Cornelis Lubbertz Lijttelboij, uit naam van de burgemeesters en schepenen van Texel, een brief aan Willem van Oranje, om bezwaar te maken tegen de twee kandidaten die zich hebben opgedrongen als mogelijke nieuwe schout: Nicolaes van der Laen en Jacob Willemsz. Dit omdat ze de situatie van het eiland en het karakter van de eilanders niet zouden kennen.³¹ Deze brief meldt dat de kandidaten de verhoudingen op het eiland niet goed hebben begrepen. Jacob Willemsz van Veen wordt het uiteindelijk, o.a. getuige berichten over zijn opvolger in 1587.

³¹ Koninklijk Huisarchief Den Haag A11/XIV E/35, www.irenemaas.nl transcriptie Maarten 't Hart. Zie voor behandeling mijn Het einde van het Agnietenklooster op Texel (2021). Hier en daar wordt nog Simon van der Does genoemd. Dit is onjuist.

De classis van Alkmaar moet de bediening op Texel verder besturen en het is dan ook niet echt verwonderlijk meer dat we bij de synode hierna niets meer lezen. Van de classis van Alkmaar ontbreken de notulen van voor 1610, maar er zijn nog wel brieven. De volgende is van Texel afkomstig, geschreven op 14 januari 1577 [16707 nr. 9]. Ze zijn daar bezig geweest met het horen van kandidaten, uit Emden zelfs, zoals eerder mogelijk was gemaakt, maar deze kandidaat valt nogal tegen. Hij leidt een onordentelijk leven. Daar hebben ze geen zin in, ook omdat de vorige predikant nogal wat problemen heeft gegeven. De brief is ook nodig omdat ouderling Jacob Albertsz van Den Hoorn het besluit om deze kandidaat niet te beroepen niet goed had overgebracht.

De broederen op Texel doen gro[e]ten vriendelick dij
 knechten gots ende dieneren Jesum Christi tot Alkmaar
 Reward. Acro: ende Peter Corneliszn
 Dewijle wij verstan dat ons broders ende ouderlijngen
 opten Horn Jacob Alberts he[e]ft wth eijn mijsstverstant
 dij sake van Theodorico ons metdieners int wordt
 ijn embderlant, niet gelijck dij alhier besloten ijuw
 L[ieden] angedijent. So heeft ons nodijg geducht
 die sake sodij alhijr met aldernerstigheijt gewegen te
 ontdekken dij also ijs gelegen: Wij hebben hem alhijr
 twemael gehort nha u scrijvent, dan nademael wij
 soe quade gethugenijs van sijn onordentlijck levent
 hoeren, hebben wij om sekere orsaecke eijndrachtelic
 besloten, hem meth alle stijchteng wederom tot u te
 senden, sonder enijgh wetlijck beroepeng op hem
 te doen, want u l wel kondijg ijs, wath
 swaricheijt wij met onse voorgaende broeder ende diener gehadt
 hebben. Beijdden u vriendelick dat gij dijt ons
 ten besten wijlt houden ende danck u ock hoechlijck
 vor desse u versorchonge dij gij an ons bewijset ende begeren
 ock nochmaels vriendelijck, gij wijlt alsoe met u[?] ons
 sorg dragen, ende helpen ons an eijn gotsalijg diener
 ende dat wij hijr ijn korte besloten hebben sal u breder
 verclaren onse broeder ende diener tot Wijnckel vericht
 montlijcke. Sijt met den heren befolen, u e
 24 januarij Anno 77. Tot getuigenijsse der waerheijt
 soe hebben sommijge van onsen broderen dijt meth namen
 onderteijkent
 Wouter Henrick diener op Texel U[?] ijnt wt (=woort) des heren
 Cornelis Jansz
 Lambers Cornelisz
 Willem Janszoon olderlick
 Bij mij Garbrant Aerianszn want die saeck was mij niet recht angedient

Het is een brief aan enkele predikanten van Alkmaar. We zien hierover niets terug in de synode van 4 februari 1577 in Alkmaar, al was het schrijven ervan misschien wel bedoeld om hiervoor op tijd te zijn. Opvallend is dat een zekere Wouter Henrick de brief als dienaar op Texel ondertekent. Hij kan invaller zijn geweest, maar als hij wel een vaste predikant is geweest, wijst de beroeping van een ander en het noemen van een mislukte vorige op de aanwezigheid van meerdere predikanten op het eiland.

Ik kom een Wouter Hendriksz tegen in Krommenie in 1584.³² Van Gerbrant Adriaensz zullen we nog horen. Hij is ouderling in Den Burg, Albert Jacobsz in Den Hoorn. De kerkenraden trekken hier gezamenlijk op.

Kort hierna, op 18 maart 1577, is er een synode in Hoorn. Ook hier niets over Texel, maar wel vier keer een verzoek om een schoolmeester tot predikant te mogen benoemen of opleiden. Van dit laatste is sprake in art. 6, waar Medemblik vraagt of de schoolmeester van Westblokker hun oude predikant niet mag komen bijstaan en zo het vak leren. Dit zal weer Claes Quirijnsz zijn, die al eerder in beeld was voor Wervershoof.

³² Melchior Veeris, Lyste

Pas op 10 april 1578 lezen we in de notulen van de synode van Enkhuizen weer iets over Texel. Het is een rommeltje op het eiland: onordentelijkheid.

Art 12 Die van Alcmaer sullen hulp aan die gouverneur soecken tegens die onordentlicheyte van Texel
Is eendrachtelycken van den broederen besloten aengaende die gantsche handel van Texel, dat men het classem van Alcmaer mitsdesen auctoriseert om in tghene op Texel behoefte versien te worden, zoo daerin aen den gouverneur hulp ende troost willen soecken, opdat die gantsche onordentlicheyte van Texel mach wechgenomen worden.

Het inschakelen van de overheid doet vermoeden dat hier meer aan de hand is dan een vacante gemeente. Het zal wel te maken hebben gehad met chronisch geldtekort en wellicht zijn er weer priesters clandestien actief. Een volgend bericht lezen we in de notulen van de eerstvolgende synode van 15 december 1578 in Amsterdam, dat pas dit jaar over is gegaan naar het protestantisme. Texel heeft als predikant nu Henricus Middeldorpius, maar omdat hij een groot gezin heeft vraagt men om geldelijke ondersteuning. De synode verzoekt de broeders van de vergadering om bijdragen.

Art. 24 Aengaende het versueck, van den ouderlingen op den eylande Texel aen den broederen deser vergaerderinge scriftelycken gedaen, by denwelcken zy begeren voer haeren dienaar als (= namelijk) Henricus Middeldorpius, hebbende eenen grooten, swaeren familie, diewelcke hy met zyn ordinarische stipendie nyet en siet te onderhouden, ende ander belastinge van schulden, daerinne sy voergeven nyet te conne voersien, ende dat men in zyn swaeren noot christelycke liefde wil bewysen, soo hebben die broederen besloten, dat die dienaeren in steden ende dorpen deses quartiers zulcx haeren gemeynten zullen aendienende ende gevoechlycken induceren om eenige hantreykinge naer den eysch der liefden hem dienaar op Texel te willen passeren.

Ik ben zijn naam verder nergens tegengekomen. Het volgende jaar is er nog steeds te weinig geld, maar nu voor een ander, die zeer waarschijnlijk in Den Burg stond en ik vermoed dan ook dat dit ook voor Henricus Middeldorpius gold. Veel wijst erop dat Den Burg geld tekort kwam, Den Hoorn niet.

De synode van 15 juni 1579 vergadert opnieuw in Amsterdam.

Art. 16 Wat men zal geven tot hulp van Gerbrant van Texel
Dat Classis van Alcmaer wil geven tot behulp van Gerbrant Ariaensz van Texel die somme van veertich carolus guldenen eens.
Art. 17 Die van Enchuysen willen geven int particuliere tot behulp van Gerbrant Ariaensz van Texel die somme van achttien Carolusgulden.
Art. 18 Dat classis ende kercke van Edam, Munnickedam ende Purmerend, hoewel zy nu nyet zekers connen beloven, zoo willen zy nochtans geven tot behulp van Gerbrant Ariaensz van Texel, dat die broederen daer een benoeogen in zullen hebben naer haer vermoegen.
Art. 19 Die van Amsterdam zullen geven tot behulp van Gerbrant Ariaensz van Texel die somme van tweeentwintich carolus guldenen boven die XVIII guldenen, die sij gegeven hebben.

Gerbrant Adriaensz, medeondertekenaar van de brief van 1577, is dus predikant op Texel geworden. Later blijkt hij ouderling in Den Burg te zijn, dus het ligt voor de hand dat hij daar heeft gestaan. Het zal maar kort zijn geweest, we gaan hem later weer tegenkomen, maar niet meer als predikant. De veronderstelling dat hij schoolmeester was is zeer aannemelijk. Na priesters zijn schoolmeesters belangrijke kandidaten voor het predikantschap geworden en ondanks zijn grote gezin en armoede slaagt hij er in om twee zonen tot schoolmeester op te leiden. Dat kan het gemakkelijkst als hij zelf schoolmeester is geweest.³³

In 1574 is het tractement van een predikant ten plattelande door de Staten van Holland op 200 gulden per jaar gesteld. Dit zal dus nog te weinig zijn geweest, of men heeft zo'n bedrag op Texel gewoon niet beschikbaar.

³³ Zie voor de familierelaties R. Verhagen, Quirinus en de andere Van Blankenburgs.

Op 9 mei 1580 blijkt tijdens de synode van Hoorn dat er inmiddels op Texel iemand staat.

Art. 13 Van Tullio, dienaar in Texel

Aengaende Tullium, den dienaar van Texel, is eendrachtelyck van den synodo besloten, dat hy sal gaen in Vrieslant ten dienste van der gemeynte Christi in der stede IJlst, doch alzoo zal den synode alle moegelycke vlijdt aenwenden om wederom teylant van den Texel te besorgen.

In Huins in Friesland was in 1567 Tullius Jauconis (Tjalling Jaukes) gevlucht om zijn hervormde gevoelens.³⁴ In 1578 staat hij nog in Haringhuizen, blijkbaar is hij hierna naar Texel gekomen. In 1580 evenwel worden de Friese predikanten uit Noord Holland naar Friesland teruggeroepen, zodat zijn aanwezigheid kort moet zijn geweest. Ook Suffridus Pauli die eerder aan Den Hoorn stond gaat nu van Terschelling naar Friesland. Tegelijk beroept Haringhuizen de eerder genoemde Claes Quirijnsz. Omdat Den Hoorn ook eerder een voormalige priester had en omdat men later iemand uit Haringhuizen neemt, vermoed ik dat Tullius in Den Hoorn stond.

Een notitie in de archieven van de kerkmeesters van Den Burg is opvallend:

+ Heer Sijmon Jansz priester, is schuldich 4 gulden. Hier of is een bezegelde brief op mej avont. Die onderpanden: 3 stucken lants, dat eene stücke leggende after Heertgen Nannengzo[on]s huijs, groot ontrent 400, belendt Griet Olbrants ende die susteren van Medemblick aen die zijdzijde ende Heertgen Nannenz aen die noortzijde, dat ander groot ontrent 150, belendt Brechte Does mit hoir kinderen aen die oostzijde ende Nanne Folckertsz op den noordeijndt, dat derde stuck 200, in Bolnes, screrende op ende neven mit dat oosteiijndt aen die dijkgraft, ende dat weesteijndt aen bolle meer ene heeft belendt aen die zuijtzijde Meester Jacop Willemsz.³⁵

Dit lijkt in 1580 te spelen. Een priester leent geld en geeft als onderpand land. Meester Jacob Willemsz zou zelfs de schout kunnen zijn.

³⁴ Ook Tjalle Joukis van Sloten, en Tjallingius Jauconis, Tijalingius Huincius en Tullius pastor Hunnorum genoemd . Naamlijst der predikanten () van Friesland, Leeuwarden 1888.

³⁵ Transcriptie Maarten 't Hart.

Pieter Hendricksz

1581

De synode van Enkhuizen van 17 april 1581 noemt Texel weer.

Art 1 Andries Diericz, Pieter Diericz, Georgius Nolthenius, Nicolaes Quiringius, Martinus Lydius
Naer aenroepinge des godlycken naems, geordoneerde praesidem, assessorem, scribam ende dengenen, die den tyt des synode die predicationen zouden doen, is verhandelt de saecke aengaende die beroepinge van Texel op Claes Crynssz, dienaar des godlycken woerts tot Harinckhuysen, ende daerover gepronuncieert, dat Claes Crynssens by syn gemeente tot Harinckhuysen blyfven zal, mits dat tsynodus dyen van Texel belooft alle hulpe te doen om haer met een dienaar te versorgen voer afganck desselven, waerop tot die van Texel Petrus Henrici met recommandatie gesonden is.

Texel heeft blijkbaar een beroep gedaan op Claes Quirijnsz (hij komt in de notulen ook voor onder de naam Nicolaes Queringius), maar nu is deze voormalige schoolmeester nog maar net in Haringhuizen (waar vandaan Texel eerder Tullius had beroepen) en moet daar blijven. Texel krijgt Pieter Hendricksz toegezonden die we binnenkort in Den Burg zullen zien. Maar het eiland, wellicht nu Den Hoorn, probeert het nogmaals bij Claes Quirijnsz tijdens de synode van Alkmaar van 2 oktober 1581.

Art. 11 Gheven aen die ouderlingen van Texel, hoe dat zy eertyts haere beroepinge gedaen hebben op Claes Quyrinssz, dienaar tot Harinckhuysen, ende alhoewel zy afgeslaegen zyn geweest, begeren nochtans andermael, dat Claes Quyrinssz nae tuygenisse zynder conscientie hem verclaeren zal.

Art. 12 Hierop Claes Quyrinssen gevraeghet synde, geeft voer antwoert, naedemael die gemeente hem nyet en begeert te ontslaen, hy wederomme met liefde totter gemeynte ontstoken zynde, haer nyet en begeert te verlaeten, etc. Hierbenevens is oyck den ouderlinck afgevraeghet, wat zy te seggen hadden opt versoeck van die van Texel. Gheeft voer antwoerde, dat de gemeynte haeren dienaar geenssins begeert te missen noch te ontslaen.

Art. 13 Is geresolveert van den synodo, dat Claes Quyrinssz blyven zal tot Harinckhuysen op deze conditien, namelyck soo sijne gemeynte bynnen een vierendeel jaers in zyne alimentatie nyet en voorsiet, dat hy alsdan op zyne vrye voeten zal gestelt zyn om te moegen gaen by advyse des classis, daer hy versocht zal moegen worden.

Claes blijft dus ondanks aandringen in Haringhuizen, waar de betaling blijkbaar ook moeizaam is.

1582

Problemen blijven er op Texel genoeg. In het Kerckelyck Plakaatboek vinden we de volgende resoluties uit deze tijd, waarin gewag wordt gemaakt van grote vergaderingen van wel drie of vier honderd katholieken tegen welke moet worden opgetreden. De schout (Jacob Willemsz van Veen) krijgt de wind van voren.

Resolutie, ordre tegens Vergaderingen en ergelijke Predicationen van de Papisten in den Noorder Quartiere
Den 26 Mei 1582

[...] hebben Gecommitteerdens noodig bevonden en geordonneert te schrijven aan den Schout van Texel, dat men seer is verwondert, dat by hem alsulke Vergaderingen van drie of vier honderd Hoofden op den Eilande van Texel geleeden werden, en dat deselve hem ten minsten daar tegens niet en heeft geïnformeert op de Autheurs van dien, en de Staaten daar af geadverteert, daaromme deselve Schout niet nalaaten wil, metter daad daar op, soo secreetelyk als moogelyk is, te informeren en voorts met goede ordre daar in te voorsien, dat alsulke en gelijke Vergaderingen voorkoomen en verhoed moogen werden, en ook alle periculen en inconvenien, die daar uit souden moogen rysen; is meede geordonneert te schryven aan den Officier, Burgemeesteren en Regeerders van Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen, dat syluiden insgelijks met de alderbequaamste weegen en middelen tegens alsulke Vergaderingen en versaamelingen in tyds willen voorsien, en daar toe ook, is het nood, doen gebruiken den Landdrost binnen den Quartiere aldaar, en dat niettemin de Magistraaten met de Officieren hen behoorlyk meede willen informeren op de Autheurs van de voornoemde versaamelingen, en daar af de Staaten eerstdaags adverteeren, om voorts tegens deselve geprocedeert te moogen worden als na behooren.

Naader Ordre op het selve subject den 28 Mei 1582

Omme nader te voorsien tegens de Versaamelingen en Predicationen van de Papisten binnen den Noorder Quartiere, tot Lambertschaagen, en elders gehouden, wel tot twee duysend in getale, hebben de Staaten verklaart en geresolveert, dat den Overste Sonoy last sal gegeven werden, omme een Vaandel Knegten te leggen ter Plaatse daar

de Predicatie syn geschied, en dat tegens den Predicant en Autheurs geprocedeert sal werden tot exempele van anderen, dat meede een Vaandel Knegten op Texel geleid sal worden.

Brief van de schout van Koedijk over Pieter Hendricksz

Volgens artikel 1 is Pieter Hendricksz dus wel naar Texel gekomen, maar van onbesproken gedrag is deze predikant niet, getuige een eerdere vermelding van de synode van oktober 1575:

Art 3 Translatie van Pieter Henricxz van Rijp tot Coedyck

Ten derden is besloten, dat Pieter Henricxz, die een tytlanck te Graft ende Ryp gestaen heeft met groote moyte ende jammer ende oyck met verlaetinge van die gemeynte, sal worden getranslateert ende gesonden vandaer by die van Coedyck.

In 1577 heeft de schout van Koedijk nog een brief geschreven aan de classis van Alkmaar [16708 nr 11], waarin hij vertelt dat Katwijk een beroep heeft gedaan op Pieter Henrijcksen, waar deze eerder heeft gestaan en daar door oorlogsgeweld verdreven is geraakt. Ze willen hem best wel kwijt, als ze dan maar voor hem in de plaats Johannis Jansz van Broek op Langedijk krijgen. Merkwaardig hoe populair deze voormalige priester is, ondanks dat hij eerder op non actief was gesteld en op Texel problemen had veroorzaakt. Des te meer reden om te veronderstellen dat zijn zonde vooral het op eigen houtje vertrekken is geweest.

Genade ende vrede sij u door Christum
onsen heere ende salichmaecker

Wij Aernt Barthelmeesz Schout tot Coedijck met mijn
schepenen ende ghemeente hier ondergheschreven etc gheven
oortmoedelicken te kennen dat wij hebben ontfangen seeckere
missive ofte schriften van de schout opte gemeente van Catwijk
waer uwt wij verstaen hebben dat zij luijden souden begheeren
ofte roepen Pieter Henrijckszn voor haeren dienaar (des
godlijcken woorts) ende noch eensdeel over lange jaeren inde
verbonde ofte beroepinghe met haer al is geweest ende met
grootte nadeel ende schaede van den vijant binnen ghescheijden.
Soe nu de lieve godt genade ende vrijheijt gheeft datmen wederom
bij malcanderen mach coomen niet met goeder concientie hem soude
mogen verlaeten ofte ontslaen etc Waer op wij onderschreven
van Coedijck ten andtwoort geven ende seggen dat wij niemant
sijn vrijheijt ofte beroepinghe begeeren te verhinderen ende
te beletten, mits dat wij luijden ons weder beroepen op Johanni
Jansz tot Oudtkarspel datmen ons die selve wil weeder ter
plaetse ordineren. Soe het mach christelijck ende ordentlijck
geschien. Want wij luijden sijn gaven hebben gehoert ende
daer toe een geneghentheijt ende begeerte hebben (ende hij
oock wel heeft tot ons) want wij geensins van meenige
sinnen sonder dienaar in onsen dorpe te wesen ende den plaetse
los te laeten soe het enichsins mach geschien. Begheeren
derhalven seer lieflick an U L dat ghij ons met den selven
Johannis Jansz wilt voorsien (ofte met een ander
Godtsalich christelijck dienaar) opdat wij moegen inden
aenvangende gelove eensgesindt gebeetert ende verstercket worde
ende alzo tot die rechte eerkenisse Jesu Christi onsen
salichmaecker moegen geleert ende geleijdt worden. Dat
ons die lieve godt wil gunnen. Dit doende etc
uwt Coedijck dezen 9 februarij Anno 1577
bij ons aldus gedaen
Crheijn [merk] Pietersz
Aernt Barthelmeesz schout tot Coedick
Bij mij Jan Reijersz
Cornelis Cornelisz
Pieter [merk] Michiels
Jacob [merk] Jan Sijmensz
Jan [merk] Claesz

Pieter Hendricksz wil van Texel naar Charlois

Dat was al in 1577, maar die beroeping vanuit Katwijk is blijkbaar niet doorgegaan, want in 1581 kon de synode Pieter verplaatsen naar Texel, omdat daar de nood hoog was.

Pieter Hendricksz heeft al eerder problemen gehad. Al direct na zijn aantreden was er door de classis van Hoorn geklaagd over door hem gemaakte schulden.³⁶

Twee jaar later blijkt Pieter op Texel ook weer in moeilijkheden te zijn gekomen. Hij schrijft op 10 maart 1583 een uitgebreide brief over zijn wens om naar Zuid Holland te mogen vertrekken aan Pieter Cornelisz, de bekende predikant uit Alkmaar die daar in 1564 was beroepen en pas in 1610 wegens ouderdom op verzoek met emeritaat gaat. [16318 nr 49/35³⁷]

Genade ende vrede van god den vader door onsen here ende
Heilandt Jesum Christum

Eersame discrete mijne besondere guede vrundt, ende mede broder inden heer, u e kloechert ende welvaren met tsame u huisgesin is mij lieff ende aengenaem om hooren; verhopende u e genegenheit wederomme tot ons waert. Hoe en can ick u e broeder nijet vooronthouden hoe dat ick (een tijtlanck geleeden) geweest ben in Suijdhollandt, al waer ick op een dorp, genaempt Delfshaven, een broders dochter verlooren hadde welck een huijs vol kleyne kinderkens naeliet, en alsoo ick daer van daen over Maes voor hen ende vorder, op een dorp genoempt Charlois, alwaer ick verwillicht werde mijn gaven hooren te laten, twelck als ik gedaen hadde, mij affgevraecht werde off ick aldaer wel soude begeeren te stane, soo het god soo versien hadde. Ende sij op mij beroeping deden waer op ick voor antwoordt gaff, iae, soo ick conde verlooff creijgen van den magistraet, en van der gemeente. Doch verhopende al sulcke oirsaecken connen voor te stellen datse mij nijet wel souden connen weijgeren, Soo zij anders cristelick wilden met mij handelen: ende soo can ick u e broder nijet verbergen hoe datse als nu op mij beroeping gedaen hebben. Ende op dat nu alle dingen ordentlick moegen toegaen, soo hebbe ick deselve beroepinghe behandigicht den magistraet, al de welcke (nae lange reeden die ick haer voor stelden; mij gaven voor antwoordt datse mij nijet begeerden te houden tot mijne achterdele. Ende sonden mij breder bescheit doen een dinsdach toecomende, weesende den XVten martij, alsoo dat ick verhoope ende nijet en twijfel sij sullen mij verlooff geeven. Ende voor alsoo vele aengaet onse gemeente hebbe ick oock deselve beroeping voorgesteld off te kennen gegeven al die welcke die saecke wegende, oock haer seggen sullen laten, dewijle dat die conditie met mij hier zeer drouvich ende ellendich staet, ende mede die gestalte der kercken, alsoo dat ick met grote droofheijt ende hertzeer alle reijs op stoel gae, overmidts die cleijnheit der toehoorderen, ende grote affkijren (= afkeuren) der menschen. Ende welcke nu die oirsaecke zij waeromme die menschen een onlust genomen hebben, aen mij twijfel ick nijet u e hebben tselve wel verstaen wt den mont Rueardi u e medehulper, den welken ick tselve laestmael (doen ick soo een clijne tijt bij hem was) ter kennen gaff. Dan dit is nu die principaelste oorsaecke, die mij moveert omme te vertrecken; te weeten (dewijle U E wel indachtich is dat geschil dat tusschen den gemeente vanden Hoorn ende mij over lange opgereesen was. Van alsodanighe penninghen heercomende van weege de voorleeden oirde daer inne ick gestaen hadde, voor welcke twist nu die saecke soo verre gecomen is, dat (god betert) dat gantschen eijlandt bijnaest daer van waecht. Also dat ick, mijn huijsvrouw, mijn dienstmaecht, iae mijn kinderen daechlix tselve moeten op ons tanden waernemen; hoe dat ick een vuilgetoon soecker ben, tvleijs ende bloet der huisluiden verteere, met vele meer andere onnutte reden, welck te lang souden vallen om alhier toe scriven. Jae mijn dienstmaecht mach opter moolen nijet gaen, twert haer tot een verwijting gesproocken, mijnent weegen, sal mijn huisvrouw ter marckt gaen, men verweckt den vercooper, tis een predicants wijff seggen sij, houdt

³⁶ Of ook Peterus Henrici en Pieter Heinrichsz, zou Duitser van geboorte in Beschrijving van de stukken, ingekomen bij de Classis Alkmaar van 't jaar 1573-1637' door Dr. G. A. Hulsenbos in Bijlagen van de Handelingen der algemene synode der Nederlandsche Hervormde Kerk ten jare 1911 en 1912, onder Bijlage F (Den Haag 1911-1912), of Handelingen der 96ste gewone vergadering van de algemeene synode der Nederlandsche hervormde kerk (2 volumes). Ik heb deze bron (waar R. Verhagen mij op wees) zelf niet gezien. Ook genoemd in F.A. Visser in Stemmen voor waarheid en vrede jaargang 51 'Een en ander uit het archief eener hervormde dorpsgemeente': 13 juli 1580. Brief van Arnoldus predikant te Zwaich (Zwaag) uit naam der Classis van Hoorn... over de schulden, gemaakt door Heynricus, dienaar op Texel.

³⁷ De ingekomen stukken zijn vaak twee maal genummerd, waarvan één in potlood. De nummers in pen lijken later (in Alkmaar, na de verhuizing vanuit Haarlem en herordening van het archief) te zijn aangebracht.

het op gelt, laetet haer vrij betalen. Maer dit boven al beweeget mij toe vertrecken, laet mijn soone ter marckt gaen om eenich dinck te coopen. Der valtmien opt heffichste aen: alsoo dat mijn sone wederomme int bosch roept gelijkmen daer wt roo[e]pt; alsoo dat altemet harde ende spijsche (= spitse) woorden vallen, sulx dat het conde te besorgen staen, soo ick hier langer duerede, datter groot ongemack wt rijsen conde, iae met sorgen ten laetsten dootslagen: alsoo dat mij bijnaest eenen dach soo lange valt als off het een gantsche weecke ware, sulx dat ick rechte voort met grote onlust alhier stae, oock tegens mijnen herte, sin ende gemoet, iae mijn herte dat sluijt toe wanneer ick op stoel gae, om die cleinheit der toehoorders, gelijk oock Gerbrant, ons broder hier aff mijn getuighe wel sal weesen, daer nochtans tselve eijlant soo groot is ende ick allene hier stae. Ende dat noch daerenboven meerder is, soo vermindert het gehoor noch alle dagen meer ende meerder. Waeromme mijn hertgrontlicke bidden ende begeeren is alderliefste broeder Peter Corneliszn dat u e die swaricheden welck door mijne soone connen, comen, doch mij willen helpen weeren; ende alle broederen daer toe bewegen, datse mij in dese mijn begeeren ende versueck doch nijet willen afslaen, noch ongetroost laten dan mij tot gelegener-tijt verleen een getuichnis brieff, op dat ick naden 6 en artikel tot dordrecht gemaect snijden mach van mijne vorige gemeente, daer ick doch geen beropen dienaar bij en stae dan bij provisie gesonden, ende vanden andere gemeente wederome aengenomen ende ontfangen mach werden. al het welke ick mij tot u e wel van herten versie ende vertrouwe, ende sal tselve tegens u e wederomme verschulden waer ick kan ende mach, kenne god almachtich, bevelende denselven ende twoort zijnder genaden u ende u e huisvrouwe. Desen X martij Ao 1583
U e dienstwilghe medebroeder Pieter Henrixzn
Dienaar des gotlicken woorts opten Burch inden
Eijlande van Texel

Op de adreszijde:

Den vrommen discreten endt godsaligen Pieter Corneliszn dienaar des
gotlicken woorts binnen des sudt statt Alckmaer mijn zeer guede vrindt
tot Alckmaer

Pieter is dus wegens het overlijden van een nichtje naar familie in Delfshaven geweest en vandaar heeft hij Charlois bezocht aan de overkant van de Maas waar hij heeft gepreekt. En nu wil hij daar heen, omdat zijn situatie op Texel onhoudbaar is geworden. Texel, waar hij elke keer met vrees en hartzeer op de preekstoel staat, vanwege het gering aantal toehoorders. Er is iets gebeurd waarvan de Alkmaarse predikant al wel gehoord zal hebben, namelijk dat die van Den Hoorn het niet eens zijn met inkomsten die Pieter Hendricksz nog ontvangt uit plaatsen waar hij eerder heeft gepreekt.³⁸ Dit soort inkomsten wordt overigens door de synode in een van haar artikelen afgekeurd. Een gemeente moet zelf het geld opbrengen voor zijn predikant, de oude gemeente komt zo te kort en bovendien zijn dit roomse praktijken. Pieter Hendricksz lijkt het niet te deren en ook Suffridus Pauli komt in Friesland over inkomsten uit een vorige dienstbetrekking in conflict met de synode.

Hoe dan ook, het hele eiland praat er nu over en hij en zijn familie worden met de nek aangekeken. De dienstmaagd krijgt bij de molen geen meel, zijn huisvrouw krijgt op de markt geen krediet meer en het allerergste, zijn zoon wordt op de markt zo bang gemaakt dat hij het bos in vlucht. Pieter vreest zelfs voor hun leven.

Dat de kerk aldoor verder leegloopt, waar zijn hart van ineenkrimpt, kan broeder Gerbrant wel bevestigen (dit zal onze Gerbrant Adriaensz van 1577 wel zijn geweest). En hij staat al helemaal alleen op het eiland, behoudens een enkele tijdelijke hulp. Zijn standplaats is overigens Den Burg en niet Texel in het algemeen, maar na het vertrek van Suffridus Pauli was hij alleen op het eiland, dus moest hij wel overal preken.

Brief vanuit Zuid Holland over Pieter Hendricksz

Een dag eerder is er al een brief [16712 nr 48/34] verzonden door een zekere Pieter Jansz uit Delft, die, waarschijnlijk namens de classis van Rotterdam, aan de classis van Alkmaar vraagt hoe het zit met de predikant van Texel die naar Charlois wil komen.

Eersame zeer lieve ende weerde broeder Pieter Cornelisz
Ick can U E niet verh[ullen] hoe dat ene wijle
tijts geleden bij ons gepasseert ende doorgetrocken is eenen
Pieter Henrickszn althans dienaar des woorts opt eijlandt

³⁸ De kritiek van Den Hoorn heeft ertoe geleid dat Dr. G.A. Hulsebos Pieter Hendricksz in Den Hoorn plaatste en de ondertekening blijkbaar heeft gemist.

van Texel welcke tot Zarlois den dorpe gesorteert
onder den classe van Rotterdam gepredickt ende sijne gaven ter
proeve gestelt hadde van waer hem oock brieven van beroepinge
tot haren kercken dienst gevolcht sijn. Dese int voorbij
of doorgaen wt ouder kennisse mij aengesochten hebbende, heeft
mij gebeden naedien ick vernaem datter beroepinge op hem
quam, dat ick dan ene briefken aen u l wildet afveerdigen
versoeckende van sijnent wegen, dat u l (soo veel mogelicken) bij
den classen wilt te brengen dat hij mochte met goede
geurechlickheijt van sijnen dienste aldaer tot ene ontslagen wesen
de wijle (alsoe hij seijt) sijnen dienste opt eijlant gantch geen
nut of vruchte vorder sal connen schaffen, alwaer het
volck, oock selfs die de ware religie profiteren eenen hardt
ofte weersin op hem genomen hebben, (ende dat om enige
alimentatie die hij nae den heeren staten van Utrecht ordinantie
van den Duijtscher Heeren goederen treckt) soo dat oock
(gelijck hij seijt) sijne huisvrouw ende kinderen met vingeren
nae gewesen ende nae geroepen worden. Ende of wel nu al eenige
verswaringe tusschen hem ende de lidmaten der kercken gesciet sij
soo datse seggen wij latent uwer consientie bevolen wesen ende voor
godt verantwoorden of gij sulcke goederen genieten ende gebruijcken meugt.
Soe meijnt hij veur wel. De wijle sij oft (= vaak) immers vele van hen niet
recht connen vat[t]en of begripen dat hij met goeder conscientie
wech moegen nemen tgene hij hem van godt door de handen der overheijt
die het immers toecomt van sulcke goederen te disponeren, toegeleijt
achtet te wesen dat sij nimmermeer met goede lust ende genegentheijt
hem horen sullen. Der halven lieve b[roeder] hebbe ick niet connen
laten ter sijner begeerte dit briefken aen u l te schrijven vertrouwent
u l die de sake bij avontuer (= bij ervaring) beter bekend is als mij, sal bij
den broederen des classis daer in handelen ende arbeijden alst behoren
sal, soe dat altijts de eere goodts gerespecteert ende der kercken
stichtinge gesocht worde. Hier mede

Eersame zeer lieve ende neerste broeder sal u l den heeren van sijne
H bewaringe bevolen blijven ende van mij met u l coluga ende u l
beijder huisvrouwen sere gegroet wesen met haest wt
Delft dese 9 martij anno 1583
Die uw l gansch dienstwillige b[roeder] ende
medearbeijder inne de wercke des heren
Pieter Janszn

Het gaat dus om geld dat Pieter Hendriksz nog ontvangt uit Utrecht uit bepaalde inkomsten, vanuit een blijkbaar Duitse bron.³⁹

Vertrek naar Charlois

Zijn vertrek naar Charlois is dus aanstaande, hoewel de afwikkeling niet zo gemakkelijk blijkt te zijn. Zijn voorganger daar is nogal abrupt vertrokken en de opvolging blijkt onderhands geregeld. Ook zit het nog niet helemaal goed met de attestatie die hij heeft gekregen van de classis van Alkmaar. Op 12 mei 1583 notuleert de classis Rotterdam/Schieland, vergaderend te Charlois, onder punt 3:⁴⁰

Alsoo Anthonius Cornelis hem zonder voorweten ende advijs des Classis bij eene andere kercke heeft verbonden ende wederom eenen anderen dienaar in zyne plaetse heeft geinduceert tegen ordeninghe der kercken, is ernstelyck vermaent geweest van zijne mishandelinghe, ende heft oock hyerinne zijne feyl ende shult opentlick voor den broederen des Classis bekend.

En onder punt 4

³⁹ D.w.z. de Duitse Orde of Cammanderij, met vele bezittingen in het Westland. Ik heb Pieter Jansz niet gevonden in de notulen van de synodes van Zuid Holland.

⁴⁰ Resources.huygens.knaw.nl.

Die broederen hebbende gesien de attestatie van Pieter Hendricksz van zyne afscheyt van zijne classe ende van zijne gemeijnte hebben de selve nijet sufficient genoch bevonden te zijne, hebben derhave goet gevonden dat men zal schrijven aen de classe van Alkmaer om breeder declaratie sommiger woorden in de attestatie gemelt, ende is opgeleyt Valerium Pauli te schrijven eerstdaechs; doch is hem van den broederen geadmitteert te prediken in Charlois middelertijt, behouden den classe hare recht, ende dat oijck neijt eer Anthonius Cornelii en sal absoluteijck moghen nemen zijn afscheijt van de kercke van Charlois, totdat men breeder bescheit van zijne attestatie gecregen zal hebben.

Op 4 juli 1583 wordt nog vermeld dat 'Petrus Henrici' nu wel een goede attestatie heeft gekregen, maar hij moet nog wel schuld bekennen omdat hij de beroeping van Charlois had aangenomen zonder medeweten van de classis van Rotterdam. Hij doet dit en daarmee is de kous voorlopig af. In augustus moet hij proponeren (proefprediken) voor de classis uit Rom 5: 18-19, maar dat gaat niet helemaal goed dus moet dat nog maar eens. In 1586 krijgt hij toestemming om een vrouwelijk lid niet te laten trouwen met de man met wie ze samenwoonde, omdat de man inmiddels melaats blijkt te zijn. In 1588 meldt Pieter dat hij niet naar de classis kan komen vanwege zijn 'passie'. In februari 1592 blijkt hij zelfs zo ziek te zijn dat ze een opvolger gaan zoeken. Pieter mag zijn stipendium blijven ontvangen totdat er iemand is, schrijft men in mei. In december blijkt hij te zijn overleden.

Inmiddels zit Texel vanaf 1583 weer geheel zonder predikant en nu is het de beurt aan Den Hoorn om iemand te beroepen die ze al eerder op het oog hadden. Ze richten hun pijlen weer op Haringhuizen, waar in 1580 Tullius vandaan was gekomen. Haringhuizen lag toen praktisch aan zee en was dus in zekere zin een buurgemeente van Texel, van waaruit ongetwijfeld vaker ondersteuning door tijdelijke prediking is geweest.

Claes Quirijnsz komt naar Den Hoorn

1583

Brief van de kerkenraad van Den Hoorn

Op 30 april 1583 schrijft de kerkenraad van Den Hoorn een brief aan de classis van Alkmaar om opnieuw een beroep te doen op Claes Quirijnsz. [16322 nr 55/41] Jan Lastmans, lid van de kerkenraad, is er zelfs al voor naar Den Haag geweest om de zaak aan te kaarten bij de schout van Schagen, die Claes wel voor twee of drie maanden wilde uitlenen. Nu willen ze hem permanent. Ze zetten hun wens kracht bij door te wijzen op de vele grijpende wolven waarvoor hun schaapkins verstopt moeten worden. Het gaat hier wellicht weer over katholieken. Dit is de eerste keer dat we een brief aantreffen van de kerkenraad van één van de gemeentes op het eiland afzonderlijk.

Die ghenade en vrede van god onsen lieven
hemelschen vader ende die verlichtinge zijns
H G sij mit u allen L ende zeer beminde broederen
dienaren des godlicken woorts des Classis
tot Alcmaer door onsen heere Jhesum Christum Amen

Eersaeme ende zeer geliefde broeder inden heere Jesu Xpt (=Christij) rst Pieter Cornelisz
dienaer des H Woorts tot Alcmaer mitsgaders alle andere vroomen ende godsaligen
dienaers sorterende ondert Classis van Alcmaer U L sij mits deesen kenlick dat Jan
Lastmanz ouderling der ghemeente Jesu Christij opten Hoorn int Texel nu onlanx
geleden geweest is in den Haege bij den heer van Schagen als U L wel
kennelick is om aen sijner E te versoecken of hij ons soude hebben willen consenteren
Claes Quijringz te hebben tot onsen eigentlicken dienaer. Al waerop den heer
voorsz Jan Lastman ten antwoordt gave: Hij consenteerde ons te hebben Claes Quirinsz
een maendt twee ofte drie om ons alhier opten Hoorn die voorsz tijt te bedienen mit
des heeren H Woort. Tusschen die tijt soude hij te Schagen comen alsdan soude hij mitter
gemeente spreekken van dier zaecken. Zo ist dat wij ouderlingen, dijaconen mitsgaders onse
gantsche Christelicke Gemeente der gerefirmeerde kercken Jesu Christij opten
Hoorn seer ootmoedelicken ende vriendelicken versuecken bidden ende begeeren
aen U L ende zeer beminde broederen ende dienaers des godlicken woorts, ghij willen
ons in deser saecken behulpelick wesen dat wij Claes Quijringz nu aller eerst
alhier bij ons opten Hoorn mochten krijgen die voornoemde tijt die ons den heer
van Schagen geconsenteert heeft naemlicken die tijt van drie maenden, ende
wanneer U L ons Claes Quijringz gesonden hebt, bidden ende begeeren wij ootmoedelicken
aen U L ghij wilt doch soo wel doen ende sien onser nootd aen gelijk
het eene lidt mittet ander doet. Wanneert gebreck heeft om tselve te helpen
aengesien U L onse nootd niet onbekendt en is, soo in vercondinge der gemeente
soo in verschoeringe (= verstoppen) der schaepkins Jesu Christi van de grijpende wolven diet hier
bij ons vele zijn, soe bidden wij ondergeschreven U L seer ernstelicken om ons
liefs heer Jesu Christij wille, ghij wilt soo wel doen ende helpen ons mit all u
vermoegen arbeijden in dier zaecken en wij den voorn den dienaer des H Woorts
Claes Quijring mochten hier bij ons houden tot onsen eigenlicken dienaer, omme
ons hier te bedienen in des heeren heilige ende zuivere salichmaeckende woort
ende des heeren H Sacramenten na den beveele ende ordeninge ons liefs heere
Jhesu Christij. Wij willen tselve wederomme aen allen lieven ende getrouwen
dienaren wederomme verdienen nae onse swachen vermaen. Torconde van deesen hebben
wij ouderlingen, dijaconen mitsgaders onse gantsche kerckenraedt der gemeente
Jesu Christij opten Hoorn dit tegenwoordige elcx voor ons onderteijkent
Actum inne Texel opten Hoorn den lesten aprillis anno XV LXXXIIJ (1583)

Bij mij Jan Lastmansz ouderling
Willem Janszoon ouderlinck
Bij mij Dirck Albertsz ouderlijng
Bij mij Dirck Cornelijz dijacken
Bij mij Willem Gherritzo
Bij mij Kors Andriesz diacken

De brief is gericht aan de classis van Alkmaar en wordt behandeld op de synode van Amsterdam op 3 mei 1583.

Art. 3 Ten derden is verordent om een supplicatie te scrijven aen den edelen heeren van Schagen Joannes Andellius, dienaer des godlycken woerts tot Wormer, tot dyen eynde dat zyne edelheyt wilde gelieven, dat Claes Quyrjnssen, dienaer des godlycken woerts respective tot Herinchuysen, mochte vandaer getransporteert worden opte eylanden van Texel.

Johannes Andelius van Wormer moet dus een brief schrijven aan de heer van Schagen om hem te vragen of hij wil toestaan dat Claes Quirijnsz naar Texel wordt overgeplaatst. Blijkbaar is alles verder in kannen en kruiken en ligt alleen de plaatselijke overheid van Schagen nog dwars.

De familie Blanckenburch

De hardnekkigheid waarmee die van Texel achter Claes Quirijnsz aan zitten heeft misschien niet alleen te maken met zijn kwaliteit als predikant. Deze voormalige schoolmeester uit West Friesland blijkt namelijk de oom te zijn van de ons bekende Gerbrant Adriaensz, lid van de kerkenraad van Den Burg, gewezen tijdelijk predikant aldaar en wellicht ook schoolmeester.

Deze vondst komt op naam van Rein Verhagen die in zijn boek 'Quirinus en de andere van Blanckenburgs' de voorouders van deze bekende zeventiende eeuwse componist en muzikant in kaart heeft gebracht.⁴¹ Ook liet hij zien dat deze familie waarschijnlijk ten tijde van de reformatie uit het plaatsje Blankenberge bij Brugge is overgekomen, een rol speelde bij de bevrijding van het Noorderkwartier en dat de leden ervan ook later contact met elkaar hielden, nadat ze weer van Texel waren vertrokken.

Gerbrant Adriaensz blijkt de vader te zijn van de bekende schoolmeester en notaris Adriaen Gerbrantsz van Texel en van zijn broer schoolmeester Quiering Gerbrantsz van De Waal, zoals Dijt in TG 2 al vermoedde.

De meeste van zijn vondsten wist Verhagen op te diepen uit de ingekomen stukken van de classis van Alkmaar. Hij was zo vriendelijk mij bovendien enkele door hem niet gepubliceerde stukken toe te sturen waarin hij in grote lijnen de gebeurtenissen heeft beschreven. Dankzij zijn werk kon ik me verdiepen in de details van al deze brieven en tegelijk de Texelse informatie opsporen die voor Verhagens onderzoek niet relevant was.

De heer van Schagen verzet zich

De ingekomen stukken van de classis van Alkmaar bevatten een brief [16713 nr 56/42] van Johan, Heer van Schagen, waarin hij zijn situatie uiteenzet.⁴² Het ligt allemaal niet zo gemakkelijk. Claes bedient niet alleen Haringhuizen, maar ook buurgemeente Barsingerhorn. Ze kunnen Claes niet missen, hij heeft net de boel weer op orde nadat de vorige predikant nogal had gerommeld. Dat zal de voormalige priester Tullius zijn geweest, die ze op Texel ook nog even hebben gehad. Misschien kan goeverneur Sonoy van het Noorderkwartier nog iets betekenen, suggereert de Heer van Schagen.

Eersame hoechgeboren voorsienige heeren ende geven kennelijck u I
scrijverts van de iii-en maij es mijn opten 7en daeraen volgende
behandiget dieneende tott dijen eijnd datt ick souden
willen relaxeren (= in vrijheid stellen) Niclaes Quirijnszn mijnen predikant des godtlicken
woerds tott Harinckhuijsen, waer op deesen ten antwoordt u I hebben
willen vragen datt ick gheene [?] als omt perickel in Texel
sijnde te helpen remedieren als oock om haerluijden als mijnen
goeden nabueren behulpelicken te sijn u I versoeck als billich
crislick ende fruntlick vindende geacommodeert souden hebben
ten ware allen de reden ende oersaecken bij den onsen so wel
als opten eijlande van Texel militerende waren, sulcx datt
ick den voorsz Niclaes Quirijnszn die alrede sthaene ende geen
vruchteloze wercken aldaer onder die gemeente (de welcke
al watt seer door't bedienen des vorigen dieners gealtereert
was) aengerecht heeft, ende lichtelicken door sijn absentie
weerde int selffen inconvenient souden mogen vallen nijet ontbeeren sal kunnen. Souden
oock alst billich es geenssins in desen ijert willen doen tware
mijn gemeente advijs daer op eerst gehat te hebben, van
dewelcken ick de minste adsistentie nijet gehadt en hebbe

⁴¹ Erve Muziek, Gorsel 2013.

⁴² Ook bekend als Jan III van Beieren Schagen, 1544-1618, was de 6e heer van Schagen, Borchharen en Barsingerhorn.

Begeere derhalven op u I wel fruntlicken deesen mijnen
 antwoord ten besten te willen interpreteren anschou nemende
 opten meriten der saecken hijer voorens gealligeert dese
 naer behoeren te valideren in regarde van den gemeente
 van Barsingerhoorn een dorp sijnde oeck onder mijn resorterende
 welcken op deesen tijt selver noch onversien is ende waeromme
 ick dagelickx sijn arbeitjende om een te reconvreren (= een predikant daarnaar om te schakelen) ten eijnde
 dese die gemeente aldaer rustelicken moge geïnformeert
 worden tott advanchemente aller goeden kerckelicke ende
 politischer ordonnantien.
 Ersamen hoochgeleerden voorsienigen goeden fromen so daer ijet
 anders es waermede ick u I so [wel] u I amptshalven als
 perticulierlicken kan eenigen fruntschap doen daer toe sall mijn
 altijt genegen vijnden hierinne de heeren die u I wil vergunnen
 allen vruchtbarlicke voortganck in den bedieninge sijns heijlige
 woorts te stel[]en opte salicheijt. In haeste uijtten sgraven
 hagen Anno 1583 den 24en Maij
 U L goedwilligen frundt
 Johan Heer tott Schaghen []
 [marge]
 U sal believeen t'inhout deser te commu
 niceren mitt mijn heer Sonnoij die totten
 selften sijnen aen mijn gescreven hadden ende
 om den corthijt des tijts niet en hebbe
 mogen beantwoorden, begeerende voirts mijn
 groetenisse sijn E te presenteren.

Hij sputtert nogal tegen, maar Claes Quirijnsz treffen we vanaf nu aan op Texel in Den Hoorn.⁴³

Er zijn hierna enkele jaren geen brieven over Texel.

⁴³ Wellicht is er iets te vinden in de brieven van Sonoy (1/7/73 – 25/9/84) in het WFA 0715.01 oud arch Medemblik 1238.

Matheus van Recht

1587

Op 9 oktober 1587 schrijft soldaat Joost Obberghen een brief [16716 nr 75/89] aan de classis in Alkmaar met klachten over de predikant van Den Burg, Matheus van Recht. Matheus heeft Joost ten onrechte beschuldigd.

Naer dien Matheus van Recht, dienaer des woirts opten
Burch in Texel, mij ondergescreven wesende een broeder
ende lidtmaet der gereformeerde kercke voir mijnen Oversten
heeft beschuldicht, als hij met den Capitein die mijne
partije was, des vrijdaechs snachts voor pinxteren naer
Medemblick is ghereijst
Zulce ick doer dien bij den voirscreven Oversten genoegsaem
in onghenade was ghecommen ende van mijn luetenantschap
tot mijnder onschult ghedepoort
Waer aene Matheus ghedaen heeft teghens zijne beroep
orderinghe der broederlijcker vermaninghen ende schriftelijcken
aert, hoe wel zijne conversatie daeghelijcx met mij was,
maer wel noch dit jaer mijnder heeft ghetuijcht, dat
ick een der texelscher vroomster lidtmaet was
Soo versoeke ende bidde ick seer vruntlijcken aen U L broederen
ende dienaeren des woirdts alhier tot Almar vergadert
dat Matheo voirscreven sal opgeleecht worden de redenen
sijnder beschuldighen teghens mij te verclaeren soo hij
eenighe heeft. Soo niet, dat hij ghehouden sal zijn
sijne schult te bekennen ende mijne eere, goeden naeme ende
faeme bijden Oversten ende elders daer hij mij die
eenichsins mach benomen hebben, te repareren
In Alcmaer desen 9en october 1587 Stilo novo⁴⁴
Joost van Obberghen

Wie is deze Matheus van Recht? In 1580 is hij ouderling en schoolmeester te St Kruis in wat nu Zeeuws Vlaanderen is en wordt hem door de classis van Eekloo opgedragen om samen met anderen naar de Prins van Oranje te reizen om een verzoekschrift in te dienen om de 'commissarissen die gesteld waren om ordonnatien te geven tot het onderhoud van dienaren', daartoe te bewegen.⁴⁵

In 1581 is hij predikant in Breskens. Hij blijft hier werkzaam tot in 1583, wanneer de plaats door oorlog en watervloed grotendeels wordt verwoest.⁴⁶ Of hij hierna onmiddellijk naar Texel is gekomen is niet duidelijk.

In 1587 arriveert op Texel ook een nieuwe schout: Barent van Neck, ter vervanging van Jacob Willemsz van Veen, die er in 1576 mee begonnen is en er nu vanaf wil. Van Veen overlijdt in 1599 op Texel, 85 jaar oud.⁴⁷

Resolutien van Holland 23 november 1587

Barent van Neck gecommiteert tot het Schout Ampt van Texel

Op het versoeck van Maerten Ruyghaver, by transport van Nicolaes Ruyghaver, in beleeningen ende pandschap hebbende het Schout-Ampt van Texel, dat alsoo Jacob Willemsz van Veen het selve Schout-Ampt begeert te verlaten, dat eene Barent van Neck daar toe soude moogen werden geadmitteert; Is geappostileert,

De Staten van Holland gehoord hebbende het goed rapport en de recommandatie van de bequaemheid van Barent van Nek in deesen geroert om te bedienen het Schout Ampt van Texel, hebben de Staten op vast vertrouwen, dat den selven Barent van Nek hem daar inne sal dragen en quytten als na behooren, verklaart ende geconsenteert dat die van de Reekeningen in Holland op het versoeck van den Suppliant alhier, tot den Schout-Ambagte van Texel sullen moogen stellen ende committeeren den voornoemden Barent van Nek, omme het selve te bedienen soo lange den Suppliant voornoemt gelieven sal, oft het pantschap in deesen geroert, gelost sal weesen.

⁴⁴ Stilo novo verwijst naar de nieuwe Gregoriaanse kalender die in 1583 is ingevoerd.

⁴⁵ De Kerkhervorming in Vlaanderen volume 1. De schrijver van dit boek trekt hier uit de conclusie dat Van Recht een geziene man was.

⁴⁶ Origineel handschrift berust bij Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag Toegang 164 Verzameling Genealogische Afschriften.

⁴⁷ Overlijdensgegevens van Genealogie on line. Het archief van de kerk van Den Burg bevat een akte van Falckooch uit 1598 waarin Jacob Willemsz van Veen als ontvanger van de kerkgoederen een stuk grond van de kerk in erfpacht uitgeeft (transcriptie Maarten 't Hart).

Op 3 april 1589 (tweede paasdag) schrijft Matheus zelf in een brief aan de classis, dat hij niet zal verschijnen op de volgende vergadering [16717 nr 102], omdat hij visiteurs verwacht met wie hij bepaalde gerezen problemen persoonlijk wil bespreken. Het weglaten van de letter h in sommige woorden verraadt zijn Vlaamse afkomst.

Seer weerde christelicke broeder in christo. Dit mijn scrijven dient om U L te veradverteren dat ick tegenwoordich int classes niet comme dat het selfde niet wt verachtijnghe en gheschiet. Maer alsoo wij over langhe hadden gemeijnt met vijsijtatuers te werden besocht ende het selfde tot noch toe niet gheschiet is maer nu door onsen broeder Pieter Albertsz ons hope is toegescreven en dat wij die soudon vercrijgen pas naer paesschen dat ick met begeere die heere verwachte op dat verscheijden saken van nabij ingesien met haer autorijteijt ghebetert mochten werden ende alsoo mij kendelijk is dat mijnen kerckenraet om haer van suspijtje van dismulatie(= verdenking van oproer) te bevrijden ende om den broederen te meere tot kommen te persuaderen (= pressen) eenighe artikelen tot mijner beswarijnge hebben overghesonden en hebbe ick niet connen nalaten doen seere cortelijk mijn andtwoorde daer op U L te senden. Biddende miets desen dat onsen broeder in de sake het beste wil doen alsoo ick hem vertrauwe belovende mijnes [h]alven niet [h]artneckelijk te handelen, maer in alles mij te laten vinden als een lidt des classis ende mij behoorlick het oordeel te onderwerpen dat den broederen de sake verstaen hebbende stichtelijk sullen bevinden te gheschieden ende in ander saken oock haren raet te volgen naer behooren. Voorts weet ick U L niet bijsonders te scrijven dan U L met uwen metdienderen ende broederen des classis de ghenade godis bevelende dien ons alle verstercke Amen. Actum desen 3en april 1589 wt den Burch op Texsel bij al uwen dienstbereijden vriendt
Matheus van Recht
Dienaer des G W (= Goddelijken Woords)

Brief van de classis aan de broeders van Texel

De classis van Alkmaar schrijft op 7 april 1589, dus een paar dagen later, een extract uit de notulen [16325 nr 103] t.b.v. de gecommiteerde broederen op Texel. Hierin staat dat de problemen met Van Recht nu zo hoog zijn opgelopen dat er inderdaad visiteurs naar het eiland worden gezonden om poolshoogte te nemen. De 'ellendige stand der kerken' suggereert dat het over het hele eiland mis is.

Verder wordt Van Recht tijdelijk van zijn dienst ontheven en moeten predikant én kerkenraad opdraven bij de volgende classisvergadering. Hoewel het extract duidelijk bedoeld is om mee te geven aan de leden van de kerkenraad van Den Burg, is het bewaard gebleven bij de ingekomen stukken van de Classis. Het kan uiteraard ook een concept zijn geweest.

Extract wten classenboucke des
Classis van Alcmaer voor den
gecommiteerde broederen op Texel

Overmits de voorgaende beschuldighen teghen Mattheus van Recht tot zijner beswarijnge claerder anden dach ghecommen zijn, mitsch de broederen ooc verstaen hebben den ellendighen stand der kercken van aldaer, zoo hebben de broederen des Classis ghecommitteert Everardum Lotium ende Balthasar van Beemont dienaren mits eenen oudelinck van Warmenhusen, ende eenen van Schaghen, ende aldaer mette eerste ghelegheheit te reijssen, om vande beschuldijnde broeder te verstane den stand der kercken van aldaer (zoo verre als hem zal moghelick zijn) te verbeteren, ende den voorn van Recht, van zijnen dienst wt haeren aller name te suspenderen ter tijt toe zijn zake bij den Classen zal afghehandelt zijn, tot welcken eijnde hij Mattheus van Recht met zijnen gantschen kerckenraet op het naeste Classe zal verschijnen, welc ghehouden

zal wesen binnen veertien daghen. Actum desen
Vllen (= 7e) Aprilis 1589.

Bij laste Christianus Merlinus Scriba Classis
Pieter Cornelisz Dienaer des woordt Godts tot Alkmaar ende praeses des Classis

Ruzie tussen Matheus van Recht en Claes Quirijnsz

Zoals zo vaak is het aanvankelijk niet helemaal duidelijk wat hier de preciese problemen zijn. Een brief van de verzamelde kerkenraden van Den Hoorn en Den Burg aan de classis van Alkmaar van een paar weken later op 22 mei 1589 [16326 nr 90/105] maakt de zaken iets helderder. De kerkenraden melden eind mei dat er ruzie is geweest tussen de predikanten van Den Burg en Den Hoorn. En dit ten gevolge van een lasterlijke brief die op 27 april 1589 door een zekere Jan Jansz Schoenmaker aan een ouderling van Den Hoorn was gegeven. De beschuldigingen betroffen Claes Quirijnsz, de dominee van Den Hoorn. Maar in de brief aan de classis wordt verder geen gewag gemaakt van het karakter van de aantijging. Men gaat slechts uitvoerig in op wie de schrijver of bedenker ervan is! Naar aanleiding van opmerkingen van schoolmeester Jan Claesz, zien ze er de hand in van Matheus van Recht, de predikant van Den Burg.

Natuurlijk had Van Recht het schrijven van een brief ontkend, maar toen hij de bewuste brief doorlas, konden ze aan hem zien dat hij zich verdacht gedroeg. Van Recht was al met Jan Schoenmaker naar de schout geweest waar Jan zich had verontschuldigd voor het schrijven van de brief en hoewel Jan daarbij had vermeld dat hij de brief maar gedeeltelijk had geschreven, had Van Recht zich toen niet aangesproken gevoeld.

Nee, misschien had Jan Las⁴⁸ van Den Hoorn er de hand in gehad, maar dat vond de dominee van Den Hoorn weer een belachelijk idee. Jan Las kon zoiets niet, nog geen twee regels, al was hij met zijn honderden.

Maar er waren getuigen die Jan Jansz Schoenmaker hadden horen bekennen en daarna zwichtte Matheus van Recht. Hij had een kladversie van Jan Las gekregen, die hij had overgeschreven en er een en ander aan toegevoegd.

Op huijden den 22en maij 1589 zijn vergaedert gheweest,
beijde kerckenraden van den Hoorn ende den Burgh om te handelen van
eenighe kerckelicke saken, also datter eenighe redenen gheschiet zijn
tusschen Claes Quierints ende Mattheus van Recht Dienaers up den eijlande
van Texel, aengaende eenen lasterlicken ende gecalomniseerden (= lasterlijke) brief
bij eene Jan Schoenmacker overghelevert in handen van ouderlinck ende
diaken van den Hoorn, aenroerende den persoon van Claes Quierints
ende sommigher persoonen zijns keerckenraets, welcken brief Claes voorn
behandicht is door den ouderlinck ende diaken voorn
welcken brief wij keerckenraedt rijplick doorsien hebben ende den selven
brief (naer ons begrijp) niet ghemaect zijnde, noch gheweest door
den voorn Jan Schoenmaker welck wij hem afghevraecht hebben
of hij den autheur des briefs was, hij dorste niet bekennen ia,
maer seydt hebt geen quaet vermoeden niet iegenstaende wij presumeerden
een persoon, autheur daarvan te wesen welck Claes Quierints
naemaels Jan Claesz ghevraecht heeft, int bijwesen van twee
zijner keerckenraets: of Matheus van Recht niet en was de dichter
van de brief, hij gaf voor andwoordt, niet al: overmits de voorgaende
geschiedenisse ende handelighen van het overgeven ende ondersoecken
des autheurs des briefs gheschiet is, den 27 aprilis ende ettelicke
daghen daer naer: soo heben wij beijde keercken-raeden met
elcanderen ghesproken ende gehandelt naer het bevel ende last
des Classis, up den datum als boven. Ende onder ander reden.
Zo is dit Matheus van Recht afghevraecht of hij niet en was
de dichter van die brief die Jan Schoenmaker hadde over-
ghelevert tot nadeel van Claes Quierints ende de persoonen
voorn. Daer op hij ten eersten andtwoorde ende seijde dat hij
voor die tijt ofte dach van huijden, gheen brieven, schriften, ofte
cladde des zelven ghesien en hadde als huijden desen dach
mitsdien vraechde hij nae den brief, welcken Claes Quierint
hem in handen gaf, ende las den zelven: ende int lesen hielt hij

⁴⁸ Er is later van Jan Las geen sprake meer. Later wordt duidelijk dat hier bedoeld wordt Jan Lastmans, die wel een actieve rol speelt.

hem also vrent ende seijde, sedt hij dit in zijn brief, ic hebbe zelve voor de hovericheijt met hem gheweest, dat hij bekende (namelick Jan Schoenmaecker) dat het hem leedt was, ende zo verwondert zijnde int lesen als of hij met [e]en verstondt wat het inhoudt wesen mochte waer op dat Claes Quirins seijde, dat Jan Claes schoolmeester seijde dat hij de brief niet al ghedicht en hadde, waer up Matheus seijde secht Jan Claesz dat, stondt hij hier ic zoude hem van lueghens straffen.

Ende hij Matheus seijde datter een op den Horn was diet gheschreven hadde, welcke hij noemde Jan Las te weesen waer op dat Claes Quirints seijde, alwaer Jan Las met zijn hondert zo en heeft hij zo veel stijls niet om zulcken brief te dichten iae geen twee regulen der zelve: ende Claes Quirint seijde, ic hebbe twee ghetuighen dat Jan Claesz so gheseijdt heeft, met al, ende hier sittende ghetuighen present, welcke bekenden also te wezen, ghetuighen zijn Gillis Pietersz ouderlinck ende Gerrit Isebrandts diaken. Matheus dat hoorende seijde Jan Las heeft mij een cladde overghelevert, daer wt ic gheschreven hebbe, zo was hem voor andwoort ghegeven. Zo zijt ghij den autheur des briefs want ghij en hebt niet slecht de cladde ghevolcht. Daer up hij bekende af en toe, ghemeerdert ende ghemindert te hebben naer sijn sin, daer up hem gheandwoordt was ghij hebt gans qualick ghedaen. Dese reden ende woorden hebben wij ghehoort in onse vergaderinghe bejder keercken raden die voor handen ende present waren. Ende wij hebben door versoeck van Claes Quierins, ghetuighenisse deser handelinghe ghegeven, Geerbrandt Ariaensz ende Jacob de Schauteet als ouderlijnghe ende Joos Mortier als diaken aen den Burgh. Gillis Pieters, als ouderlinck Gerit Isebrants diaken van den Hoorn ende bij ons voorn onderteijckent

Gerbrandt Ariansz ouderlingck
Bij mij Gyllis Pijtersen ouderlijnc
Bij mij Gerrijt Isbrantz dijakun
Joos Mortier

J Schauteet ouderlinck [schrijver]

De schrijver van deze brief aan de classis is ouderling Jacques de Schauteet (hij noemt zichzelf hier Jacob) die we verder ook tegen zullen komen als schoolmeester. Gillis Pietersz en Gerrit IJsbrantsz zijn huidige ouderling en diaken van Den Hoorn. Gerbrant Adriaensz kennen we al. De brief gaat grotendeels over zijn oom, Claes Quirinsz.

Beroep uit Doetinchem op Matheus van Recht

De affaire van de smaadbrieven krijgt nog een lang vervolg, waarover later meer, maar Matheus van Recht zelf blijft hierna niet lang meer op Texel. Op 19 augustus 1589 krijgt de classis van Alkmaar een brief [16331 nr 91/108] van de scriba van een andere classis over beroeping op deze predikant. Hij vraagt zich af waarom ze op Texel geen getuigschrift willen leveren voor de overgang van Van Recht. Dat is inmiddels wel duidelijk.

Die Vrede Christi
Lieve ende seer waerde metbroeders

Bij ons word beroepen een uijt U L Classe gheenaamt Matheus van Recht, dienaar des woords in Tessel om te bedienen een kercke gheleghen in Oostdnland, ende want de persoon ons onbekend is ende weten wij niet van hetselve maar sullen ons in alles voeghen na de ghetuigenissen die van hem ghegeven sullen worden. Dit isser alleen dat wij verstaan hebben dat hij onder U L Classes met eenighen, eenighe swarigh-heijd gehad heeft over welcke wij U.L. hertgrondlijck willen ghebeden hebben, dat U.L. ons na den aard des broederlijcken liefde doch wilt verwittighen wat van de sake zij, ende na dien hij van U.L. niet en kan comen sonder wettighe afscheijde, dat U.L. hem doch

gheen ghetuijghnissen en wille gheven, die de kercken in onse Classen
pleghen soude moghen nadeeligh zijn want wij nu in ruste wesende
gheerne bij ons anders gheen dan vreedsamighe persoonen en
sonder wenschen te hebben U.L sich hierna voeghende salt het exempel
van andre goed kerke navolghende de kerke chri bij ons in christo
selfs onsen oppersten harder een bijzondere dienst dede ende ons
grootlijckx aen U.L verplichten. Hier mede

Lieve ende seer waarde mede brs bevelen wij onselfs tuwaarts ende
u l in Gods bewaringh. Met haeste desen xixe augusti 1589
mit z.zer [?] mit laste vande vergaderingh des classis aldaer
extraordinarie bijeen es ende bij mij
Henrick Brand Willemssoon dienaar
Scriba Classis u l Dienaar ende vruend

Op de achterzijde van dit document staat een nogal vreemd gedicht [16720], beginnende met 'Eijlaes eijlaes wat sijnt nu seer quaede dagen'. Jammer genoeg erg slecht leesbaar. Het heeft zo te zien niets te maken met de problematiek van Texel en lijkt een ontboezeming van iemand bij de classis van Alkmaar. Het handschrift zou heel goed dat van Pieter Cornelisz kunnen zijn, de predikant van Alkmaar.

Kerkenraad van Den Burg schrijft brief over Matheus van Recht

Wellicht valt nu de volgende ongedateerde brief van de kerkenraad van Den Burg. We treffen ongeveer dezelfde namen aan, alleen Lambrecht Wennen is nieuw en hem zien we in latere brieven ook terug in Oosterend of De Waal. Het lijkt een in haast geschreven brief van Jacques de Schauteet, want hij is lastig leesbaar. [16410 nr 274]. De naam Schauteet (of ook Schoutet) komt nu nog voor in Vlaanderen, het lijkt niet onwaarschijnlijk dat deze Jacques ook uit die streek afkomstig is. Men denke aan de val van Antwerpen van 1585 die vele calvinisten naar het noorden deed vertrekken. Ook het weglaten van de letter h is een kenmerk van het Vlaams, wat we ook bij Van Recht zagen. Ze vertellen dat ze een attestatie hebben afgegeven over Matheus maar erg positief is deze brief verder niet over hem.

Ghenade ende vrede wenschen wij den
broederen in Christos, van godt den vader ende
zijnzen zoon Jesum Christus Amen

Naer alle christelicke groetenisse broeders in Christos
Zo is dit ons weijnich schrijven aen U L hoe dat
wij U L begeerte; wt het schrijven van Pieter Cornelis in
Matheus van Rechts brief, bij ghevoecht, verstaen hebben als dat wij sijn
sake souden voorderen het welck wij in desen ingesloten
ghedaen hebben, voornemelick door U L begeert: anders voorz
schrijven lutel te achten waer, zo U L dat wt onse
andwoorden aen hem gheschreven ghenoechsaem verstaen muecht
den welcken U L hem muecht behandigen ter eerster ghelegghenheit.
Ende de broeders biden U L zo t'anderen
tijden, van Matheus eenigh sacken aengeregt worden
dien ons souden te verantwoorden staen, dat ons
dagt een [h]ooren, oock toe ghegunt worden, op dat also
alle leughens ende achterclap soude moghen gheweert
worden. Want wij niet anders en soecken dan dat hij
hem voor dan; wel beter anstellen, ende hem berade met
het woordt des heeren, twelck hem niet onbekent is
Hier mede blijft den Heere bevolen ende het woordt zijnder
ghenade.
Bij ons kerckenraedt vanden
Burch in Texel

Jac Schoutet
Garbrandt Aeriansz
Lambrecht Wennen
Joos Mortier

Van Recht in Doetinchem

De naam van Matheus van Recht treffen we vervolgens aan onder een brief van 19 februari 1590 aan het Kwartier van Zutphen, waarin hij verzoekt om ondersteuning van zichzelf, de dienaar des woords van Doetinchem, zijn huisvrouw en kleine kinderken. Er is daar nog salaris betaald aan de vorige predikant, zodat er voor hem niets overschoot. De brief wordt medeondertekend door een kerkmeester en een gasthuismeester.⁴⁹

Op 1 maart 1593 schrijft het Hof een missieve aan Mattheus van Recht, predikant te Doetinchem, houdende verzoek om inlichting aangaande de zuiverheid der leer van Joh. van Dortmont, sedert 2 jaren predikant te Varsseveld. Op 4 maart antwoordt Matheus 'De leer van Joh. van Dortmont laat niets te wenschen over'.⁵⁰

Hij lijkt dus al lang en breed aan het werk in Doetinchem. Opvallend is daarom een uitgebreide en scherpe notitie over Matheus in de handelingen van de synode gehouden in Arnhem van 25 tot 29 september 1593.⁵¹

Art. 23 De gemelter sijnodus heeft den classe van Zutphen bevoelen aen Mattheum van Recht, dienaar tot Doetecum, te schrijven in hanc formam, overmits gemelte predicant in den schrijvens, daermede der particuleer synodus gedenuntieert geworden, genoegsaem heeft kunnen affnemen, dat hij laetende varen, dat Doetecum des classis van Zutphen op den sijnodum soude erscheinen, welcks niet geschiet is, heeft daerher gemelter sijnodus suspitie genoemen, dat hij hem van fauten niet vrij en heeft gekent, daerom oock in censura morum sonderlick op sijn persoene ende wandell gelett zijnde, bevonden worden, dat hij sonder wettelijcken afscheit van sijner gemeenten opt Texell getoegen, oock buijten die ordeninghe wettelijcken beroeps op Doetecum gecoemen; item noch voorgevallen, dat gelijckerwijse hij op Texell van dronckenschap ende onordeninghe sijns levens ende huijsholdinge beschuldicht geworden, hij oock noch alsoo in denselven voetstappen te Doetecum bevonden wort te wandelen, daaruit dan allerleij schandalen erwassen, diewelcke aen ghienen christen, voell weniger aen eenen Reformeerden kerckendienaer, gevonden behoeren te werden. Sall derhalven gemelten praedicant operlaght sijn getuijchenisse sijns afscheits van Texell in naestvolgende Zutphenschen classe te vertoonen ende op te leggen. Sall oock door denselven classsem midlertijt tot boeteveerdicheit sijn levens ernstelick vermaenet werden met conditien, waer hij de facto naemaels hetselve te doen in gebreck soude wesen, hij alsdan voor die eerste reijse van sijnen ministerio gesupendiert ende, daerdoor noch niet gecorrigeert zijnde, die ander reijse gedelibereert sall worden, off hij niet door autoriteit des Hoffs geheell te removeren zij.

Omdat hij een keer niet is verschenen op de synode zijn ze hem maar eens dieper gaan onderzoeken (censura morum) waarna een aantal misstappen boven water zijn gekomen, zoals zijn niet door wederszijdse classes goedgekeurde overgang naar Doetinchem én de door Texel gemelde dronkenschap.

Pas in 1595 wordt de zaak Van Recht weer behandeld op de eerstvolgende synode van Harderwijk van 15 juli 1595.⁵² De kou is blijkbaar uit de lucht:

Art. 31 Aengaende Mattiam van Recht, dienaar des woortz tot Doetecum, hebben die fratres Zutphanienses soedaenigen bericht van hem ingebracht, dat der sijnodus well daermede tevreden is.

Hij is dus zo te zien goed aan het werk.⁵³ Ik vond nog een bericht over Matheus van Recht in de inventaris van het oud archief der gemeente Doetinchem:

1597, 13 April. Burgemeesters, schepenen en raad der stad Doetinchem verzoeken aan alle gemeenten in haren kring, eene collecte te willen houden tot loskoop van Matheus van Recht predikant te Doetinchem, die op zijn reis naar Doesburg door Spaansche ruiters overvallen en gevankelijk naar Breda gevoerd was en voor wien nu een hoog losgeld gevorderd werd.

⁴⁹ 0124 Hof van Gelre en Zutphen Inventarisnummer 929 nr 0056, gevolgd door: 6674 Missive van het Hof aan den Magistraat van Doetinchem, met last om het tractement van den predikant Matheus van Recht aan te vullen uit de opbrengst der vicariegoederen (28 september 1590) en 6719 Missive van B. S. en R. van Doetinchem aan het Hof ter aanbeveling van het hierbijgaande request van hun predikant Matheus van Recht om verhooging van tractement en geregelde uitbetaling (18 januari 1592). Gelders archief.

⁵⁰ Beiden Brieven van en aan het Kwartier van Zutphen, Gelders Archief Toegangsnummer: 0124 Hof van Gelre en Zutphen, Inventarisnummer 931.

⁵¹ Reitsma IV: 41-42.

⁵² Reitsma IV - 51.

⁵³ Het Gelders archief meldt nog binnen Brieven aan het kwartier van Zutphen. 7462 Missive van het Hof aan B. S. en R. van Doetinchem, met last om aan hun predikant Matheus van Recht de hem toekomende restanten, desnoods in termijnen, uit te betalen. 5 februari 1596. Zie brief van 2 oktober No. 7581.

Matheus is ontvoerd door Spaanse ruiters en er moet nu voor hem een losgeld worden betaald.⁵⁴

In het Kerkelijk Register van Melchior Veeris staat dat Mathias van Recht in 1599 vanuit Doetinchem naar Asperen is beroepen en daar in 1608 is overleden. In 1606 is Van Recht nog visitorator voor de classis van Gorichem en in 1607 is hij aanwezig op de synode van Delft.⁵⁵

Op Texel gaat men al veel eerder voortvarend te werk met het zoeken van een nieuwe predikant voor Den Burg, maar voordat ik hierover schrijf, kunnen we over de gevolgen van de smaadbrieven nog het een en ander melden.

⁵⁴ Misschien is er in het Regionaal Archief Zutphen, inventaris van het archief van de classis Zutphen van de Nederlandse Hervormde Kerk (1593-1951) nummer toegang 0283 inventarisnummer 1 meer te vinden.

⁵⁵ Reitsma en Van Veen.

Jan Jansz Schoenmaker en Jan Lastmans

De commotie als gevolg van de brief die Jan Jansz Schoenmaker zou hebben geschreven en die door Matheus van Recht zou zijn aangevuld en waarover al veel te doen is geweest is nog lang niet voorbij. Er zijn nog verschillende brieven over te vinden. Jammer genoeg is de belangrijkste daarvan ongedateerd, maar gezien het vervolg zou deze wel rond eind 1589 geschreven kunnen zijn. Vooraf een andere brief van iemand die zich danig zorgen maakt.

Jan Lastmans is beschuldigd

Het is Jan Lastmans van Den Hoorn, die eerder als ouderling naar Den Haag was afgereisd om de komst van Claes Quirijnsz te bepleiten. Hij komt na een zomer te zijn weggeweest terug op Texel en krijgt te horen dat hij door Claes Quirijnsz beschuldigd is als medeschrijver van de brief van Matheus van Recht en Jan Jansz Schoenmaker. Hij haast zich om de classis van Alkmaar op 19 december 1589 [16334 nr 112] te vragen naar deze brief, zodat hij kan bewijzen dat hij het niet was. Hij doet verslag van dezelfde zaken als die de kerkenraad van Den Burg al eerder heeft gemeld: dat Matheus van Recht hem beschuldigd had als schrijver van het klad van de brief, maar hij was enkel mee naar binnen gegaan toen de brief aan Matheus werd gegeven, omdat zijn zuster (waar hij heenging) verderop woonde. Op de een of ander manier is hij ook boos dat Claes Quirijnsz heeft gezegd dat hij geen twee regelen zou kunnen schrijven. Hij schrijft overigens in grote hanenpoten in een fonetische taal die wat aan Tessels doet denken, waarmee hij het gelijk van Claes Quirijnsz, die in de smaadbrieven een geschoolde hand had herkend, wel bewijst. Hier blijkt ook dat de smaadbrieven op dit moment in Alkmaar aanwezig moet zijn. Jan Lastmans noemt zich of is hier nog ouderling, kort hierna zijn dat Gillis Pietersz en Pieter Luitjensz.

Genade vrede fan godt den hemelsche vader
door Jesom Christom ende die forlichtinghe
des heijligen geests amen

Na alle obedie ende dienstwillige recomendacie
bijlieve u wel bijmijnde (= wel beminde) versieneghe broeder Pieter Corneliszn te weeten
hoe dat ick Jan Lastmans U.L. moeijelicke bede of gij so wel
wilde doen ende bij schicken duesen onstantfastigen brief die hier in
bij is an Mateus fan Richt die seit dat ick Jan Lastmansz de
claed geschreven heb ende sijn person gegeven heb. Nu is mijn
vriendelicke begeren an U.L. dat gij soe wel wilt doen, ende
visoecken die cladt in U. handen te comen ende fort in mijn
handen om mij te forantworen want ik heb noit peen in
mijn hant gehadt om tuijsen Claes Quiringsz ende Jan
Schoenmaker te scrieven maer hoe dat ick mij tuijsen
Jan Jansz ende Claes Quieringsz gedragen heb dat
ben ik bereijt om t mij te antworen for alle vromen
dan tis mij wel kenlick dat ick gesien heb Jan Jansz
Schoenmaker een claedt overleverende in Mateus fan Richt
sijn handen welcken ick tuijsen gesproken heb dat Mateus
dat stichtelick over sette om alle moeijten ende confuis te
forhinderen. Hoe dat ick hier bij gecomen sijn die orsak is dit
dat al gedacht was om sortificatij (= vertrek). So ben ick gegaen nae
mijn suster Mateus onder wech wonende. Is Jan Jansz daer
in gegaen ende ick ben gefolcht. Soe ben ik hier grotelick
in bijswaert an dien dat Claes Quiringh seit int tuijgen (=getuigen)
seggen fan Mateus dat ick Jan Lastmansz geen twee
regelen so soude kon[n]en scrieven. Waerom alsulcken wichtige
saec niet geeindegit is na dien ick die geheelen somer ut
gevest heb, recht ofter niemant waer die tuigt broeder
ende broeder con delen. Hierom mijne lieve broeder wilt die
saken bijhandegen so haest als gij condit. Geschreven.
met haest duesen 19 desember ao 1589 bij mij Jan Lastmansz
ouderling int Texel op den Horen.

De verklaringen van Jan Jansz Schoenmaker

De ongedateerde brief waarover sprake was, is eigenlijk een serie van vier vellen, met telkens daarop vier ongeveer gelijklopende verklaringen over wat er allemaal hiervoor heeft plaatsgevonden. De schrijver is Jan Jansz Schoenmaker uit Den Hoorn die blijkbaar door de classis om uitleg is gevraagd. Hij is hiermee vier keer opnieuw begonnen. De vier vellen zijn niet genummerd, maar door vergelijking zijn ze wel op volgorde te leggen.

Op het eerste vel laat Jan Jansz Schoenmaker tussen zijn vier verklaringen veel witruimte zodat iemand daar commentaar bij kan schrijven. Die ander is Jan Lastmans, de ouderling van Den Hoorn, wat onmiskenbaar uit zijn handschrift blijkt. Jan Schoenmaker schrijft alles over in versie twee en heeft daar geen ruimte tussen de punten gelaten. Wel heeft hij zijn verhaal flink uitgebreid, maar zo gemakkelijk kwam hij er niet van af. Hij moest een derde versie maken, opnieuw met meer ruimte om te corrigeren. In deze derde versie heeft Jan Lastmans punt twee flink geredigeerd. Hij heeft een heel stuk doorgestreept en een andere tekst voorgesteld. In versie vier heeft Jan Jansz Schoenmaker alles nogmaals opgeschreven en de wijzigingen van Jan Lastmans verwerkt.

Je kunt je afvragen waarom niet alleen de laatste versie naar de classis is verzonden. Misschien wilde Jan Jansz Schoenmaker juist duidelijk maken hoe de hele procedure was verlopen, met alle correcties en overschrijven van dien.

Op de achterkant van versie één van de versies staat overigens een lijstje met beslissingen van de kerkmeesters van Den Hoorn over het verhuren van land aldaar. Blijkbaar kon dit papier als kladpapier worden gebruikt, wat eens te meer aantoont dat het schrijven van meerdere correctieversies opzet was.

Ik neem hierna alle verklaringen gegroepeerd op, dus eerst verklaring één in al zijn vier vormen, dan twee en zo verder. Cursief de correcties van Jan Lastmans. [16339, 16342, 16337 en 16341]

Verklaring 1: Jan Jansz neemt zijn woorden niet terug

De eerste verklaring begint deemoedig met een bedankje aan Claes Quirijnsz wegens zijn goede raad en het goed woordje dat hij heeft gedaan bij de burgemeester. Maar dat Jan Jansz Schoenmaker zijn eigen woorden weer zou moeten inslikken (door zijn hals halen), dat ging hem echt te ver. Jan Lastmans stelt een enkele correctie voor.

Ten 1en bedancke ick Jan Jansz Claes Quirijnsz vant altgeene dat hij mij wt
grondt zijns herten ten besten geraden heeft als een goed ghetrou dienaer des godlicken woorts
schuldich is te doen, maer hier inne en bedancke ic hem niet, dat hij mij *[so hij seijt]* woude raden, dat
ic de woorden weer in mijnen hals soude halen die ic gesproken hebbe. En die nochtans de rechten waerheit
waren. Indien ic sulx gedaen nae Claes Quirijnsz raed ende Willem Jansz soo soud ic tot een onman geworden
hebben welcken Claes Quiering mij mijn dreigementen ontseijde. Ende seijde ~~dit sal niet beuren~~ u sal wat
anders moeten, want de burgemeesters hebbent geseid datsijt u ten hoochsten sullen vergelden ende wtdrijven
[uen ende terstont in die gevangenisse leggen ende tis also gesciet]

Jan Jansz Schoenmaker schrijft dan een tweede versie. De burgemeester heeft dus gedreigd hem in de gevangenis te gooien en zo te zien is dat ook even gebeurd. We weten hier voorlopig nog niet welke woorden Jan dan terug had moeten nemen. Dat ze hem zo 'het net over het hoofd' hadden willen halen zit hem helemaal niet lekker.

Ten eersten hoewel ick naer schulden plicht bedancke Claeijs Quierijnxsz
ende Willem Jansz datsij mij ten besten hebben bij den burgemeester gheweest
ende soo hij Claeijs Quierijnxsz soo hij segt mij heeft ten besten geraden
maer hier in niet dat hij mij sochte met raet soo verde te brijngen
Ja met dreegementen van vanghenesse wt den burgemeester mont, dat ick
soude de woorden die doch waerachtich waren door mijnen hals halen
ende alsoo mij tot een onwaerachtich man maken ende in de breicke (=bereik) vanden ofesier
vervallen het welcke geen middelijngem, maer mij het net over t hooft
halen was mijns bedijnckens welcke dreegementen oock ghevolcht sijn
ende ick in [h]echte (= hechtenis) ghewesen.

Versie drie is hier vrijwel aan gelijk (de laatste woorden luiden 'ick in rechte ghewesen'), maar in versie vier komt hij tot weer een nieuwe formulering van zijn verklaring, die eigenlijk meer een beschuldiging is.

Ten eersten hoe wel ick nae schulden plicht bedancke Claes Quijringh ende Willem Jansz dat sij mij ten besten hebben bij de burgemeester geweest ende soe hij Claes Quijeringz, soo hij seit, mij heeft ten besten geraeden, maar hier inne niet, dat hij mij sochte met raet soo verre te drijven ende dat met dreigementen seggende, dattet de burgemeesteren mij Jan Jansz ten hoochsten soud wtrecchten, twelck sij Claes Quijeringz ende Willem Jansz hebben wouen dat ick bekennen soude dattet mij leet waer. Hadde ick dat gedaen, soude ick in des officiers brueken (= bereik) vervallen hebben ende tot een onman geworden hebben
 twelcke geen saecke waer van meedoogenthijt oft meedelijden over mij maer om mij het net overt hoeft te halen nae mij verstant welcke dreigementen oock gevolcht sijn ende oock int recht alsoo geweest is.

Verklaring 2: Waarom had Claes Quijringz hem geen briefje gegeven?

Jan Jansz Schoenmaker komt in verklaring twee met een voorval, dat zijn boosheid kan verklaren. Hij was een keer bij Claes Quijringz langs geweest om een klein briefje van aanbeveling te vragen, en dat was hem op een vreemde manier geweigerd. Een ander moest dat maar doen, Claes Quijringz had geen zin gehad zijn gehele kerkenraad erbij te betrekken.

Ten andere soe ben ic Jan Jansz gecomen ten huise van Claes Quijringz met Dirck Albertsz oude ouderling ende Jelis Pietersz ouderling ende hebbe hem ootmoedelicken gebeden om een letter vijf ofte ses want ic woude van huis, oft ic beaventuiren mochte comen bij eenige froomen die mij in mijne gerechte gerechtigheit mochten behulplicken weesen. Alwaer om Claes Quijringz sijn gantse weesen ende gemoed seer veranderde ende seijde dat en can ic niet doen, sonder mijne kerckenraet. Dit wordeken van de kerckenraet dat neeme ick wel ten besten, maer dat hij seijde, laet hem die recomendacie geven diet met hem staen soo soude ic van Claes Quijringhs begeren dat hij mij bewijst wiet met mij staet want t vraegt gij dattet ijmant niet [??]

In versie twee gaat Jan nog iets verder. Waarom die weigering in het bijzijn van anderen? Dat is uiteraard oneervol. En wie zou hem tot steun zijn geweest? Hij moest zijn last in zijn eentje dragen.

Ten anderen dat ick Jan Jansz met Dierck Albertsz ende Jelis Pietersz ouderlijngen ben kommen ten huijse van Claeijs Quijringz hem biddende dat het hem liefde mij een letter vijf of ses van recomendatie te gheven want ick van huijs soude of ick ergens bij eeneghe frome luijden quame dat sij mij te beter in mijn rechtveerdighe sake mochten behulpich wesen, waer op onanghesien de tegenwoordicheijt deser twee persoonen dat weijgerde met een verandert wesen ende ghemoet, nemende sijn wtflucht op den kerckenraet. Recht offmen daerom den ganschen kerckenraet moeste versamelen Ja dat meer is dat hij daer bij seijde laet hem die recomenderen diet met hem [h]ouden. Dit dijnckt mij wt geen en goeden broederlick en gront te kommen ende begeere dat hij mij bewijst wiet met mij hout. Ick segge deses[h]alven niemant, maer moet mijn pack alleen dragen ende of mij in deses ijmant hulpe bewese of hij quaet dede.

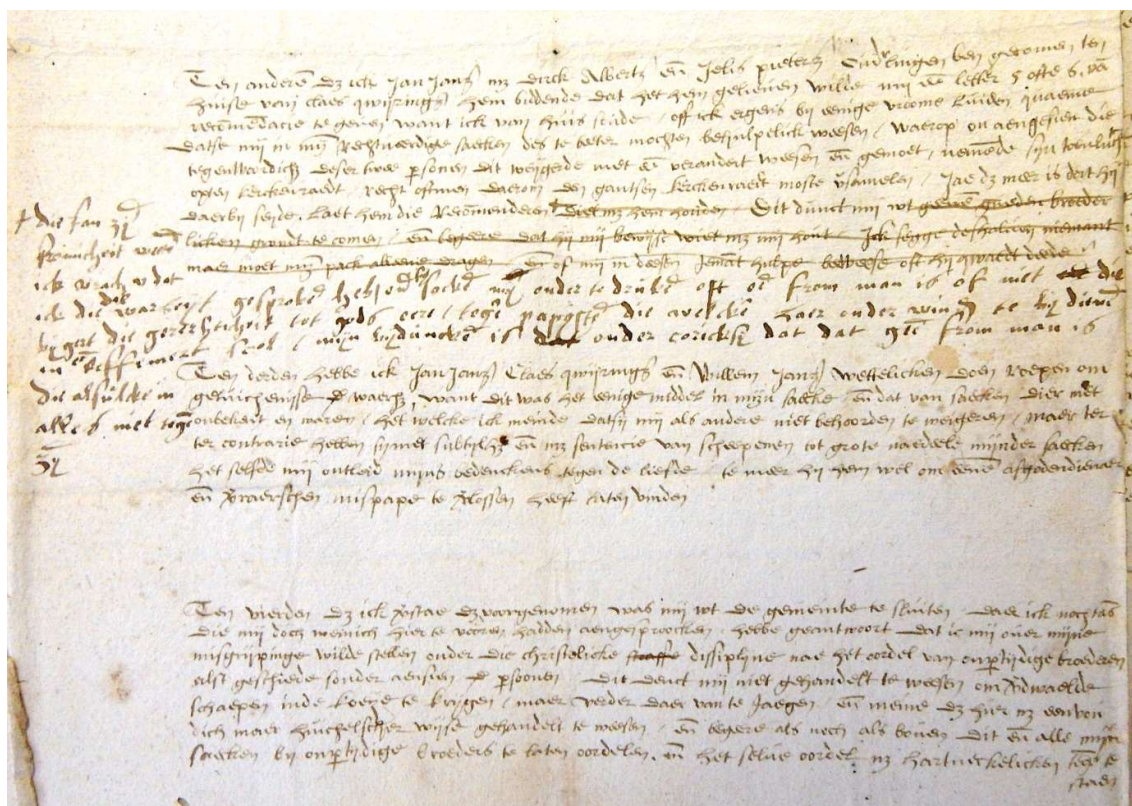
Versie drie vermeldt ongeveer hetzelfde als versie twee, maar nu grijpt Jan Lastmans in.

Ten anderen dat ick Jan Jansz met Dirck Albertsz ende Jelis Pietersz ouderlingen ben gecomen, ten huise van Claes Quijringhsz hem biddende dat het hem gelieven wilde mij een letter 5 ofte 6, van recomendacie te geven, want ick van huis soude, off ick ergens bij eenige vroomen luijden quame datse mij in mijnen rechtveerdige saecken des te beter mochten behulpelick weesen, waerop onaengesien die tegenwoordicheijt deser twee personen dit weijgerde met een verandert weesen ende gemoet, nemende sijn toevlucht opten kerckenraedt. Recht oftmen daerom den gantsen kerckenraedt moste versamelen. Jae dat meer is dat hij daerbij seijde, laet hem die recomendeeren
~~diet met hem houden. Dit dunct mij wt geene goeden broeder~~
~~lick en mondt te comen, ende begeere dat hij mij bewijst wiet met mij hout. Ick segge deshalven niemant~~
~~maer moet mijnen pack alleine dragen ende of mij in deesen jemant hulpe bewese oft hij quaet dede~~

Na het doorgestreepte deel volgt een aanvulling in het handschrift van Jan Lastmans. In versie vier neemt Jan Jansz dit voorstel over. Het is nogal een aanvulling, want hier is plotseling sprake van priesters die in een gerefor-

meerde school hun gang mogen gaan, wat toch niet de houding kan zijn van een vroom man als Claes Quirijnsz. Jan Lastmans lijkt het daar met zijn aanvulling mee eens.

Ten anderen dat ick Jan Jansz met Dirck Albertsz ende Jelis Pietersz ouderlingen ben gecomen ten huise van Claes Quirijnsz hem biddende dattet hem believen wilde, mij ene letter vijf ofte ses in manier van spreekken van Recommendacie te geven want ick van huis soude off ick ergens bij eenige frome luiden quaeme datse mij in mijnen rechtvaerdige saecken des te beter mochten behulpelicken weesen. Waarop niet aensiende die tegenwoordicheijt deser twee persoonen mij dit weijgerde met ene verandringe sijn gemoets nemende sijn toevlucht opten kerckenraedt. Recht oftmen daerop den gantschen kerckenraedt moste versamelen. Jae dat noch meer is dat hij daerbij seijde, laet hem die recomendeeren die van sijn fromicheijt weeten. Ick vraege u dat ick die waarheit gesproocken hebbe, ende soecken mij onder te drucken, oftet een vroom man is oft niet, die begeert die gerechticheit tot goods eere tegen die papasten, die welcke haer onderwinden (= verstouten) te bedienen ene gereformeerde school. Mijn bedencken is onder correctie dattet geen from man is, die alsulcx in alles niet tegen staet, maer laetet soe heen gaen.

De derde versie van de verklaringen van Jan Jansz Schoenmaker (hier drie van de vier te zien), met de tussen-geschreven correcties van Jan Lastmans.

Verklaring 3: Getuigen voor de rechters

Jan heeft eerder van zich afgebeten en dat beschrijf hij hier. Hij heeft Claes Quirijnsz en Willem Jansz voor het gerecht gedaagd om te getuigen, want de waarheid moest boven tafel komen, maar die zijn er met sluwe middelen in geslaagd de schepenen te overtuigen dat voorkomen in deze zaak niet nodig was. En dat terwijl Claes voor de rechtbank wel ten gunste van een paap had gesproken.

Ten derten heb ick Jan Jansz Claes Quirijnsz ende Willem Jansz wetlicken doen roepen om getuichenisse der waarheijt te geven, twelck haerluiden genoegsaem bekendt was dattet de waarheijt was. Dit hebbense met subtylheit overgeledt ende hebbendet enen sentencie van de scheepens of begeert. Dat sij ongehouden souden weesen daer getuigenis

van te geven. Ende de schepens hebben de sentencie nae haren wille geweesen ongehouden getuichenisse te geven. Want hi wel voor eenen pape ghesproken heeft.

In versie twee gaat hij verder. Zijn goede naam is niet gezuiverd voor het gerecht, tot groot nadeel van zijn zaken en niet in overeenstemming met wat de christelijke liefde vereist. Langzaam wordt duidelijk dat Claes zich daarentegen wel flink ingespannen heeft om een priester uit de klauwen van de wet te bevrijden. De toevoeging ‘toveraerschen’ sluit wel aan bij een in deze tijd weer opkomende angst voor heksen en andere magische krachten.

Ten derden hebbe ick Jan Jansz Claes Quijerijngsz ende Willem Jansz wettelicken doen roupen om ghetuighenisse der waarheijt want dit was het eeneghe middel in mijn sake ende dat van saken die haere niet onbekent en waren. Het welcke ic meijnde dat sij mij als andere niet behoorden te weijgeren, maer ter contrarie hebben sij met suptijlheijt ende sentie van schepenen tot grooten naedelee mijner sake het selfde mij ontsейt, mijns bedijnckens tegen de liefde, te meer hij hem wel om eenen afgoden dienaer ende toveraerschen mispape te verlossen heeft laten vinden.

Versie drie is nog vrijwel identiek.

Ten derden hebbe ick Jan Jansz Claes Quijringsz ende Willem Jansz wettelicken doen roepen om getuichenissen der waarheijt, want dit was het eenige middel in mijn saecke ende dat van saecken dier niet onbekent en waren, het welcke ick meinde dat sij mij als andere niet behoorden te weigeren, maer ter contrarie hebben sij met subtiylheijt ende met sentencie van scheepenen tot grote naedelee mijnder saecken het selfde mij ontleijdt mijns bedenckens tegen de liefde, te meer hij hem wel om eenen afgodendienaer ende verraerschen mispape te verlossen heeft laten vinden.

Maar in versie vier valt het woord gevangen is. De priester had al gevangen gezeten. Een en ander is natuurlijk erg bitter voor Jan Jansz. Hijzelf was in een kerkelijke kwestie door Claes Quirijnsz wegens smaad voor het gerecht gedaagd en had zelfs tijd in hechtenis doorgebracht; een priester daarentegen werd door Claes beschermd, terwijl diens activiteiten nog als staatsgevaarlijk werden beschouwd.

Ten derde heb ik Jan Jansz Claes Quijringsz ende Willem Jansz wettelicken doen roepen om getuichenisse der waarheijt want dit was het eenige middel in mijn saecke ende dat van saecken die haerluiden niet onbekent en was. Het welcke ick meinde dat sij mij als andere niet behoorden te weijgeren, maer ter contrarie hebben sij mij met subtiylheijt ende met sentencie van scheepenen tot groote naedelee mijnder saecken het selfde mij ontleid. Twelcke nae mijn bedenken is tegen de liefde maer heeft hem veel meer om eenen afgodendienaer ende eenen valsschen mispaep wt de gevangenisse te verlossen laeten vinden.

Verklaring 4: Jan heeft nu een goede attestatie nodig

Jan Jansz Schoenmaker wil de kwestie nu de wereld uit hebben, want een conflict met je kerkenraad heeft ook gevolgen voor je maatschappelijk leven. Verzoening is feitelijk onvermijdelijk. Hij heeft zich dan ook al voor de kerkenraad verontschuldigd en wacht de straf af die nodig is. Maar dat kan dan toch niet een vorm van uitbanning zijn? De eerste versie eindigt rommelig.

Dit verstae ick Jan Jansz niet wel want hier en verstae ic anders niet wt dan huichelsthe wijse twelcke ic seer qualicken meene ende oock seer om verstoort ben. Want dit sijn geen saecken om ene vervallen broder op te helpen maer tsijn saecken om een vervallen broeder noch meer te verdempen, twelck ic noch wijder verstaen heb dat ghij voor in genomen hadde dat ghij mij wt de gemeijnte sout gebannen hebben twelcke ic verhoope datmen mij dat met fromicheijt niet doen sal. Want ic hebbe mij een weijnich tijt voorleeden onder de christelicke straffe gestelt ende hebbe geantwoord dat ict geerne dede alst mocht geschien sonder aensien van persoonen. L[uijden], nu ten anderen, laet die mannen geven die tot mij gesonden zijn. Ic bekenne mij wel in somen gevallen *[hier eindigt deze versie]*

De tweede keer heeft hij zich beter onder controle. Hij wil zich onder het oordeel stellen van zijn christelijke broeders, zonder aanzien des persoons, wat naar zijn idee nog niet is gebeurd. Want zoals het nu gaat jaagt men de schapen de kooi eerder uit dan in. Hij wacht het oordeel geduldig af.

Ten vierden dat ick verstaet dat voorgenomen was mij wt de ghemeijnte te sluiten daer ick nochtans die mij doch weijnich hier te vooren hadden zamengesproken, hebbe geantwoort dat ick mij over mijnen misgrijpinge wilde stellen onder de christelicke dissepline naer het oordeel van onpartiege broederen alst gheschiede sonder ansien der persoonen, dat dijncke mij niet ghe[h]andelt te wesen om verdwaelde schapen in de koeije (= kooi) te krijgen maer verder daer van te jagen. Ende mejne dat hier niet eenvoudich maer huichelscher wijse ghe[h]andelt te wesen ende begeere als noch als boven dit ende alle mijn sake bij onpartijge broeders te laten oordelen. Ende het selfde oordeel niet [h]artneckelijck tegen te staen.

Versie drie is gelijk maar in versie vier versterkt hij zijn beeldspraak over de schapen nog een beetje.

Ten vierden dat ick verstaet dat voorgenomen was mij wt de gemente te sluiten daer ick noch tans die mij doch weijnich hier te vooren hadden aengesproocken hebbe geantwoort dat ick mij over mijne misgrijpinge wilde stellen onder de christelicke dissipline nae het oordel van onpartijde broederen alst geschiede sonder aensien der personen. Dit dunct mij niet gehandelt te weesen om verdoolde schapen in de koeije te krijgen, maer verder daer van te iagen ende ick meine dat hier niet eenvoudich in gehandelt is maer huichelscher wijse ende begeere ende het selve oordel niet hartneckelicken tegen te staen.

Het is niet duidelijk of iemand anders van de kerkenraad van Den Hoorn, of zelfs Claes Quirijnsz, deze serie geschriften onder ogen heeft gehad. Ik vermoed dat Jan Jansz Schoenmaker degene is geweest die alles in één keer naar de classis heeft gestuurd, misschien wel samen met de brief die we dadelijk gaan behandelen.

Verhuur van land door kerkmeesters Den Hoorn

Achterop versie één en drie staat telkens hetzelfde lijstje over verhuur van land door de kerkmeesters. Het heeft niets te maken met de onderhavige kwestie. Vanwege de brede belangstelling voor namen en plaatsen geef ik een (door Maarten 't Hart verzorgde) transcriptie. [16340 en 16343]. Gl = gulden, sten = stuiveren.

De kercmeesteren van dit tegenwoordighe jaer 89 willen verhuiren die kercke landen die tijt van vijff jaeren, wel verstaende datse die huurman diet vern land huirt in de leste 2 jaren niet sal breeken noch ploegen ende de lanthuur betaelen te s maerten (= in maart) anno 89 dandere jaren daer nae volgende. Ende sullen die die selve landen huiren borge stellen die ter kerkms kommen salvent genoeg te weesen, ende sullen de kerkmeesters haer keur hebbende te maenen den mijner (= de huurder, die het eerst 'mijn' heeft geroepen) of den borge ende sullen de kerkmeesters de huur mogen maenen ende inwinnen als schepen kenning

Dit gedaen in presencie van Claes Gerritszn nieuwe schepen ende Lubbert Corneliszn ouwe scheepen.

Noch willen de kercmeesters verhuiren de tijt van een jaer de dijcken ende de wegen met de waech ende de visscherijen ende setten opte gulden ene stuiver te wijncoop ene blanck int lach ende den oortgen voor den armen.⁵⁶

- 1 de ackeren sissther⁵⁷ de somme van xiiij Banckris Allertsz sijn borge
- 2 tlandt bij ouwech Cornelis Rijersz Seebouwer xvij gl Sijmen Reijers (borge)
- 3 tleege landt op ouwen Hoorn xx gl Jan Las⁵⁸ Dirck Albertsz borge
- 4 thoge landt op ouwen Hoorn Cornelis Jansz iij gl Hertien Cramer sijn borch
- 5 ltandt bij de gasthuis pet (= put) Cornelis Willem Gorter xvij gl Sijmen Jacopsz borch

⁵⁶ Bij de verhuring van de percelen in een herberg, kwamen bijkomende kosten; zoals een glas witte wijn voor alle aanwezigen (int(gelach)) en een oortje voor de armen (opmerking van Maarten 't Hart, die over deze verhuring een aparte verhandeling schreef).

⁵⁷ De akkers van de zusters van een bepaalde kloosterorde?

⁵⁸ Onze Jan Lastman?!

1 die wijrendijck Meinert Jans oppedijck viij gl Vlasman sijn borch
 2 Crom horn Jan Schram vix gulden Meijnert Jansz oppedijck sijn borch
 3 de Grie dijk Jan Schram vijf gl Meijn Huerten sijn borch
 4 van d' overtoom totte sluis toe Sijmen Reijersz xvj stn (= stuiveren) Cornelis Rijersz sijn borch
 5 van de sluis van clock wael toe Kees Schot xxxiii sten Dirck Albertsz sijn borch
 6 thaen metde bollen (= duinen) Jan Schram seven gl Meijn Huich sijn borch
 doosterse visscherije Jan Schram xxv sten Mien Huich sijn borch
 de westerse visscherije Sijmen Reijersz voor sten
 de waech Cornelis Stoffelz twee gulden Gerrit IJsbrantsz sijn borch

Jan Jansz Schoenmaker schrijft ook een brief aan de classis

Een volgend document in de ingekomen stukken van de classis van Alkmaar is een lange brief van de geplaagde Jan Jansz Schoenmaker [16346/16724 nr 122/100], waarin hij heel wat dieper ingaat op zijn problemen op het eiland. Het is nu april 1590 maar vorig jaar voor pasen had hij de kerkenraad van Den Hoorn al laten weten dat hij problemen had met Claes Quirijnsz. Ongetwijfeld tijdens het huisbezoek, voorafgaand aan het avondmaal. En toen was hem toegestaan om zijn bezwaren maar op papier te zetten. Vervolgens had Claes de brief bij de overheid ingebracht waarna burgemeester Vermij de schoonvader van Jan – dit moet Matheus van Recht zijn! – heftig had ondervraagd over het auteurschap ervan. Het inschakelen van de overheid voor een kerkelijke kwestie zit Jan enorm dwars. Hij had zelfs in overleg met de kerkenraad zijn klachten op papier gezet. Hij begrijpt dan ook niet waarom er bewijzen moesten komen. De kerkenraadsleden wisten er al alles van.

Dan komt eindelijk de werkelijke oorzaak van het conflict boven water. Matheus van Recht hield ook school (hij was in Vlaanderen immers al schoolmeester geweest) maar inmiddels hadden heel wat ouders hun kinderen van zijn schoolje genomen en geplaatst op een andere school, die nota bene wordt gehouden door een paap, een (voormalige) priester! Matheus is zo een deel van zijn broodwinning kwijtgeraakt, terwijl hij, de schoonvader van Jan Jansz Schoenmaker, oud en zwak is... Claes Quirijnsz krijgt hiervan duidelijk de schuld.

In zijn verklaringen had Jan al gemeld dat een lastige mispaap door Claes uit de gevangenis was bevrijd. Dit zal ongetwijfeld deze schoolmeester zijn geweest.

Zoals we later zullen zien, is er in een brief van de priester Eggius (later vicaris generaal) aan het bisdom Haarlem over Texel van rond 1594 ook sprake van een priester die schoolmeester is. Het lijkt erop dat we hier meer over hem te weten zijn gekomen.

Er valt wellicht iets voor te zeggen dat dit de voormalige priester van De Westen, Ewout Jacobs, is geweest, die zich in 1573 predikant én leraar noemde. We kennen in Den Burg immers al Jacques de Schauteet als schoolmeester en Jan Claesz (en binnenkort ook Jan Bartholomeus) in Den Hoorn. Lambrecht Wennen zou in Oosterend kunnen staan. Het lijkt logisch dat Matheus van Recht in Den Burg school hield, zodat De Westen aannemelijk is als plaats waar kinderen van Den Burg naar toe werden gestuurd. 40 jaar later is er in De Westen nog steeds een katholieke schoolmeester. Dat maakt ook een rol van Claes Quirijnsz aannemelijk, De Westen valt voor de prediking onder Den Hoorn.

Jan Jansz Schoenmaker valt nu tussen de wal en het schip. Den Burg wil niets met hem te maken hebben en Den Hoorn wil hem niet onder kerkelijke discipline stellen, zodat hij als paria door het leven moet. Hij verzoekt de classis in een verzegelde brief dan ook om visiteurs te sturen om de zaak te komen oplossen.

Godes genade ende vrede wensche ick ondergeschreven
 alle godsalige vrome dienaren des godlicken woordts hier bij
 malcanderen versamelt int Classis binnen Alcar door
 onsen eenigen Heijlandt ende salichmaecker Jesu Chrijsti Amen

Eersaeme seer waerde beminde broederen inden heere. Ick Jan Jansz Schoemaker
 opten Hoorn in Texel versuecke ootmoedelicken aen alle vroomen broederen onses
 Classis binnen Alcar alsoo ic met groter droefheijt in etlickae saecken seer be-
 swaerd ben tegen Claes Quirijnsz onsen dienaar des Godlicken woordts, daer
 mij hier van onse kerckenraedt geen oordeel off gebeuren en mach soo als ick et
 verstae soo worden hier wtflichten gesocht. Ende op dat de vroomen broederen
 de saecke te recht moegen verstaen, hoe dat nu verleeden paesschen een jaer geleden
 de ouderlingen van onse kerckenraedt tot mij gecomen sijn om mij te versoecken hoe
 mijn gemoedt stond om met malcanderen passcha te houden, waerop ick haer
 luiden andtwoorde, dat meuchdij wel dencken hoe mijn gemued staet, ende verclaerde

haer mijn swaricheijt ende bad haerlieden ofsijt mij wilden consenteeren oft icker haer lieden op schrift ordentlicken mocht stellen mijn clachten, die ick teegen onsen dienaer des godlicken woorts ende meer andere hadde het welcke sij mij concenteerden. Nu een tijdlang daer nae heeft Claes Quijringz deese mijne clachten die ick haer lieden opt schrift overgegeven hebbe binnen de kerckenraedt die heeft Claes Quiringz in de openbaere vierschaer voor de polijtsche rechters doen blijcken ende vertoenen door eenen burgmeester genaempt Dirck Vermij die wel eer een dijacken geweest heeft, maer is hij nu geen huichelaer? Dat mach hij weeten. Die selve Dirck Vermij heeft het voornoemde schrift in de vierschaer vertoont ende mijn schoonvader gevraechd in de vierschaer of hijt niet geschreven hadde twelcke hij bekende Ja ende noch mijn schoonvader bij eede gedwongen of hijt selfs gedicht hadde of oftet een ander hem hadde laten schrijven, twelcke mijn schoonvader hem wel tot 2 of 3 rechtdagen weijgerde ende begeerde geen kerclike saecken voor de spotters te melden gelijk als Claes Quieringsz dede, maer ten laetsten worde hij geduongen door schepen vonnis dat hij des kercken secreteet moste melden wie den auteur ofte dichter van dat geschrift was, twelcke hij doen bekende in de vierschaer, dat hij wel schrijver was maer geen dichter en was, maer Jan Jansz was den auteur ofte stichter vant selve. Dit most hij bij zijn manne waerheijt verclaren, twelcke Claes Quijringz mijn schoonvader wel te voren met dreigementen hadde aengegaen om de auteur te weten, seggende ist dat ghijt mij nu niet seggen en wilt daer sal wel de tijt comen dat ghijt wel sult moeten seggen, het sij u lief of leed, twelc wel gebleecken is dat hijt heeft moeten seggen. Het welcke mij dunct nae mijn verstandt dat seer qwaelicken gehandelt of gedaen is, des mij oock seer beswaert. Nu een wijltijts daer nae hebben beide kercken raeden van den Burch ende den Hoorn bij malcanderen geweest, om te besien of sij alle questie ter needer leggen mochten. Welck mij van de Burger kerckenraed opgeleid is dat ick mijn bewijs inbrengen soude. Wat soude ick bewijzen, want etlike van den kerckeraed van den Hoorn sijnder selve getuigen van ende tis selfs niet onbekendt. Alsser nu andere over handelen alsdan, naedemael mij hier opten Hoorn geen oordel gebeuren mach, soo heb icket versocht aen de kerckenraedt van den Burch, ende naedemael beide kerckenraden nu van malcanderen gedeelt sijn, soo willen de Burgers haer niet bemoeijen met de Hoornaers, ende ic moet noch evenwel sonder oordeel blijven. Soo come ick nu ende versuecke aen de Classis op deese ende meer andere saecken die seer swaer ende wichtich sijn, ende bidde ootmoedelicken om Christij wille ende om de liefde die de vroomen tot malcanderen wel behooren te hebben om twee vijsiteurs die vroom ende getrouwe sijn, om wel scharpelick acht ende regard te neemen op alle saecken ofte reeden die haer voor comen sullen om die wel getrouwelick aen te mercken ende te onthouden op dat alle dingen oordentlick ende sonder aensien des persoonen mach toe gaen. Oock befind ick mij beswaerd daeromme datse mijn schoonvader soo onordentelicken wt het school hebben gestoten sonder wetlicke oorsaeken ende sonder reeden ende mijn bedencken is anders niet dan dat Claes Quijringz daer een oorsaake van is (indien hij sijn woorden bekendt staen woude als een vroom christen toebehoort) en sommige broeders ontrocken hem de kijnderen ende setten se ter scholen, bij eenen vijandt der waerheijt een paep ende maecten also sijn school bijnae te niete alsoo dat hij den cost voortaan qualijcken mochte hebben vant school. Alsoo doen hij nu verstoten was vant school heb ick hem wt de nood geholpen ende hebbe hem eenige penningen voorschoten om sijn schulden te betalen, ende mij noch niet en betaelt en mach overmits dat hij fast oud ende swack van lichaem wort ende niet veel winninge en heeft. Die broeders van den Burch die hier met haer twee opten Hoorn quamen ende hielden tsamen spreekinge met de gemeente ende presenteerden haere gullwilicheijt ende gonst datse den paep wilden tegenstaen maer Claes Quijringz die ontseidet haer, alsdan is vast alle twist ende oneenicheijt gereesen, om datmen den paep niet en heeft willen tegenstaen maer men hebben hem al begaen laeten in sijn boosheijt (= van het lesgeven). Hierop ende op alle mijne saecken neeme ick tot getuigen die oude kerckenraed die hier 10 of 12 jaer inde regieringe geweest hebben hier ende aenden Burch ende meer ende ic begeere mijn schuld in alles geerne te bekennen, waerinne ick mij vergrepen mach hebben, want ick bekenne mij een swack broos lidmaedt te sijn ende sondich mensche, ende ic begeere anders niet als gerechticheijt met allen vromen. Lieve broeders, mijn voorneemen is van hier te vertrecken ende wantet niet eerlick is sonder een goed getuichenisse te vertrecken soo begeer ick seer vriendlick en christij wille dat die broederen doch soo wel willen doen ende helpen mij dat deese saeck mocht afgehandelt worden metten eersten soo haest alsset die broederen doenlick en is. Dus doende L B inden heere Jesu christo sult mij groot weldaet hieraan doen dat ghij toch metten eersten 2 vijsiteurs over wilt senden want mij seer verlangt nae een gerust gemued twelck mij in een geheel jaar niet heeft moegen bestien (= bestaan), want soo

lange dese questie niet afgehandelt en is soo hebbe ick gene rust. Sijt hiermeede
L B den almogenden lieven hemelschen vader bevolen die ons
met malcanderen toch wil gunnen dat alle oude twist, haet ende nijdt noch
wtgeroijt worden, ende liefde ende vrede weer van nieuws mocht opgerecht
worden ter eeren sijns heijligen naems ende tot stichtinge ende opbouwinge
der gemeente Jhesu Christij. L broeders doet toch so wel
ende sendt mij een clein schrijven bijden brenger van desen oft U L hier 2 visiteurs sult
senden of niet, of wanneerse sullen comen op dat ick er op wachten mach want
ic moet in corten van huis. Met haest opten Hoorn in Tessel
den 23 aprilis 1590.
Bij mij Jan Jansz Schoemaecker uwen
swacken broeder ende guetwilligen dienaar in
alles wat ic vermach⁵⁹

Aen de eerbare seer vrome
mannen ende broeders dienaers des
godlicken woorts in den Classis tot
Alcmaer
vrintlicken geschreven [aan de adreszijde]

De kerkenraad verdedigt Claes Quirijnsz

De kerkenraad van Den Hoorn heeft ongetwijfeld lucht gekregen van deze brief en haast zich om de classis te vertellen hoe voortreffelijk Claes Quirijnsz wel niet is en dat er van aantasting van zijn goede naam geen sprake kan zijn. Ze beginnen met een brief op 8 mei 1590 [16350 nr 123].

Inden naem des Heeren Amen
Allen ende een ijegelijcken zij cont ende openbaer duer deese onse opene letteren sullen
zien ende hooren leesen hoe dat bij ons opten Eijlande van Texel eenen tijt
ontrent seven jaren gewoont ende ons met des heeren woort gedient heeft ende
alsoo noch is doende ende bij ons woonende met namen Claes Quiringsz
onsen wettelijcken dienaar. Soe heeft den selven onsen broeder van onsen
kerckenraet hier ondergeschr versocht ende begheert een attestatie ofte getuichenisse
zijns leers ende levens handels ende wandels bij ons op Tessel ten tijden
sijns prediciensten gedurende welcken petitien dewijle dat sij niet alleen billick
maer ook christelijck van ons niet en heeft connen afgeslagen worden maer
getuigen ende sertifceeren mits desen voor die gerechte ongeveijnsde waerheijt te
wesen dat wij ouderlingen diaconen etc niet en weeten van deesen onsen dienaar
dat misprijsens weerdich is tzij in leere ofte leven, maer ter contrarije van
hem moeten suiiverheijt inden heere ende zijn godtsalich duechtsaem leven prijsen ende
loven die hem in zijn ampt ende dienst zeer vlijtich neerstich ende sorchfuldich
tot allen tijden heeft bewesen soe int predicken ende vercondigen van de woorden gods
om een ijegelijck nae zijn vermogen te stichten ende onderwijsen oock straffen ende
vermaenen als een vroom ende godtsalich dienaar te doene betaempt. Voort
oock in dagelijcxen ommevang ende conversatie stichtelijck ende christelijck met
die Gemeijnte des heere op Tessel in vrede ende christelijcke liefde
geleeft ende cortelijck in somme met alle gerbaerheijt ende bequaemheijt soe wel
buiten als binnen die gemeijnte gewandelt heeft ende alle twist ende geschil
soe buiten als inder gemeijnte gesocht heeft wech te nemen ende weder vrede
ende eenicheijt in te planten daer alle menschen int noot ware wel genoech-
saem getuichenisse van soudon geven. Dit is in corte seer geliefde broederen
tgetuichnisse van onsen mede broeder ende dienaar Claes Quirings
dwelck opt langst soude moghen geextendeert worden tot sijnen loff
doch achtende alsulcx onnodich te geschieden over mits zijnen goeden
name ende fame over al genoechaem bekend ende gelaudeert is. Twijfelende
niet ofte onse broeders en sullen niet dan alles goets van onsen
broeder gevoelen. Alles oprecht ende sonder sijmulatione ofte bedroch. In
oorconde der waerheijt hebben wij kerckenraet opten Hoorn opt Eijlant
van Tessel die present zijn geweest dit met onse eigen

⁵⁹ Enkele in de vorm van een monogram als ondertekening.

handen onderteijckent. Actum opten Hoorn inden lande Texel
in onsen kerckenraet Anno 1590 den 8en meij
Bij mij J Bartholomeus schoolmeester
Bij mij Pieter Luijtginsz ouderling
Bij mij Gillis Pietersz ouderlinck
Frans Tonisz dy yachers (diakens)
Bij mij Gerrijt Isbrantsz dijacken

Natuurlijk willen ze ook de laatste brief van Jan Jansz Schoenmaker zien of als dat niet kan een kopie, zodat ze zich kunnen verdedigen tegen eventuele smaad en beschuldigingen. Dit is een brief [16354 nr 124] van dezelfde dag, 8 mei 1590.

Ghenade vrede ende zalicheijt zij U L van godt door
Jesum Christum onser aller heere ende salichmaker amen

Naer behoorlijcke groetenisse zij U lieve broeders des Classes van
Alckmaer cont. Als hoe dat ons onderges. ouderlingen ende diaconen
ende den geheelen kerckenraet der gemeijnte opten Hoorn op Texel
ten ooren gecommen is datter eenen brieff gesonden ofte gecommen is⁶⁰ bij
U L inden Classes vergaderinghe van eenen genaemt Jan Jans Schoemaker
inhoudende etlijke beschuldigingen ende calomnien (= lasterlijkheden) over onsen dienaer
Claes Quieringsz ende dat selve gants buijten onse weeten. Soe is mits
desen geliefde broeders in den heere onse vruentlijcke bidden ende ootmoedich
begheren dat uwer liefden ons soe wel wilt ten gevallen doen ende senden
ons den selven brieff, ofte ten minsten den copie wten selven brieff
denckende niet dattet selve ons van U L sal geweiigert worden op dat
wij moghen sien ende hooren wat inden brieff mach geschreven sijn, ende
wat voor calommien ende beschuldige over onsen dienaer gedaen is
dat wij dat selve remedieeren wech nemen naer onse crancke
vermogen ofte ten minsten tselve voorstaen, ofte tegenspreken ende verant-
woorden ende alles met recht ende reden soet inderdaet ende waerheit is zoe
wel die lueghe opt hoochste straffe aendiense bevonden wort, als die
waerheijt met alle ernst voorstaen ende vorderen, op dat alles mach
ordentlijk in de gemeijnte godes geschieden ende den H naem godts niet
meer achter onse rugge duer sulcx gelastert ende geblameert wort
Derhalven laet niet ofte sent het ons opt spoedichste over, zult
ons kerckenraet wten name ende van wegen onser gemeijnte
grootte vrientschap doen. Den heere ende trijcke woort zijnder
genaden bevolen met haest wt den Hoorn den 8en maeij 1590
Bij advijs der gemeijnte ende ten teijcken van dien onderteijckent
Bij mij Pieter Luijtginsz ouderling
Bij mij Gilles Pietersz ouderlinck
Bij mij Gerrijt Isbrantsz Dijacken
Frans Tonijsz dij Jacger
J Bartholomeus [schrijver] (schoolmeester)

De dronkenschap van Jan Jansz Schoenmaker

En om ervoor te zorgen dat er geen misverstand kan bestaan over wie Jan Jansz Schoenmaker eigenlijk is, schrijven ze de volgende dag nog een mooi verhaal over diens dronkenschap van twee dagen geleden, terwijl hij met pasen (20-23 april) in de kerk al met name was genoemd in verband met deze zonde. [16357]

Jan was in Den Hoorn komen aanlopen met iemand uit Den Burg, waar ze flink hadden getafeld. Hij eiste bij herberg De Witte Zwaan te worden bediend en toen de waard dit weigerde, legden ze geld op de ton en taptten zelf. De waardin was toen onder bedreiging van geweld naar buiten gegaan met haar kinderen, stond daar te huilen en het hele dorp was in rep en roer. Deze man moest maar uit de kerk gestoten worden.

In gelijcke cracht wt den name ende van wegen die ouderlingen
diaconen ende kerckenraet als vooren geteijckent sijn etc.

⁶⁰ Gecomen is, geschreven sijn; de zogenaamde 'groene' volgorde, die we niet zo vaak aantreffen bij zuidelijke schrijvers.

Aengesien lieve broeders dit voorgaende alsoe geschreven sijnde wt oorsake die ons mouverende waren vanden selven voorn Schoemaker soe hebben wij U L oock niet connen verborghen ende onbekent laten, wat den selven Jan Jans Schoemaker voor een persoon is, ende dat U L int cortste verhalen. Ten eersten is hij een man die niet notabel ofte loffwaerdich en is ende met groote dronckenheijt quaet-spreken van sommige ende meer ander dingen die onbehoorlijk zijn behangen is, ende dickmael tot verscheijden reijzen van ons kerckenraet daer op aengesproken vermaent ende voorgesteld zijnde, blijft den ouden knecht ende gaet in hartneckicheijt voort, ende dat meer is nu paesdach lestleden opentlijk met name ende toename voorgesteld dat hij hem in dronckenheijt, in quaetspreken van etlijcke personen verlopen heeft, daer tot diijversche reijzen op aengesprooken sijnde blijft eeven hartnackich etc. Volgens die principael oorsake die ons tot sulcx heeft gecomoveert is dese dat den voorn Schoemaker met eene vergeselschapt den sesten meije oft een sondaech lestleden comende droncken ende welgeteert vanden Burch ende gaen alsoo droncken opten Hoorn in d'herberge genaempt die witte swaen ende wilden getapt hebben dwelck die waert ende waerdinne haer weijgerden, soo nemen sij ghelt ende leggent op die ton ende tappen selver; die waert sulcx siende datse met fortse (= kracht) handelden kende hem selven en gingen buijten nu die waerdin duer dreigementen van slaen gedwongen sijnde met haer kinder wt te loopen gehuijlt ende geroepen hebbende over tgewelt in haren huijse gedaen alsoo dat bijna tgeheele dorp in roere was. Alsoo geliefde broeders bidden ende begheer wij dat U L dit wel oversiet, ende hier op deese sake ons een besluit wilt over senden hoe men met soedanigen man sal handelen of wij met hem gedult sullen hebben, dan offmen met hem voort varen sal tot die excuminatie ende afdoeninge. Verwachtende hier op U L oordeel ende besluit in desen, want het dient aldus nerghens toe want den H name gods ende zijn gemeente dagelijcx meer ende meer duer sulcx gelastert wort Vaert wel den heere in genaden bevolen desen 9en maeij anno 1590 Bij advijs des kerckenraets vooren op dander zijde geschreven. [zelfde schrijver Bartholomeus]

Verzoening bij de classis

De kerkenraad van Den Hoorn wil dus een zeer strenge straf voor Jan, maar de classis zoekt het in verzoening en vergeving, zoals dat hoort. Allereerst sommeren ze Jan naar de vergadering in Alkmaar waar een jaar later, op 14 mei 1591, door hem een spijtbetuiging wordt ondertekend over zijn dronkenschap en vechten met de [vee]schutters. [16728 nr 129/106]

Op huijden den 14 majj Anno 1591 heeft hem Jan Schoenmaecker als wesende op diversche reijzen van wegen zijner delict ende onordentlick leven, nae verwijzen der kerckelicker disciplin die Gemeijnte alhier voorgesteld door interesije ende tusschen treedinge van die dienaeren des G woordts daerthoe van den Classe gecommiteert wederom broederlick met den kerckenraedt versoent ende op dat zijne versoeningen, die gemeijnte mochte bekent worden, midts oock alle ergernissen van hem gegeeven wechgenomen soo ist dat hij alhijr tegenwoordich voor dees vergaderinge zijn schult ootmoedelick bekent, daer in hij hem zoo met dronckenschap zoo met vechten tegen den schotter, zoo met eenige andere onordentlickheit verlopen heeft. Dwelck hem alles van herten leet is. Biddet eenen iegelicken die hij met zoodaenige daeden ergelick is geweest, hem sulkes te willen om Christi wille vergeeven. Ende hem wederom voor haeren broeder anneemen daerthoe oock weer een litmaet Christi kennen, hem Christelicke vrijndtschap ende lijffde bewijzen, ende dese zijne feijlen met der lijffde bedecken. Hij belovet die geheele gemeijnte, dat hij hem voortaan in leeven, handel ende wandel alsoo zal draegen, als een vroom christen ende lit des lichaems Christi betaemt. Biddet oock die gemeijnte, dat zij hem met haere gebedden in dit zijne guede propoost willen helpen. Dwelck hem nae gedaene predicatije in de openbaere vergaederinge

affgevraecht zijnde heeft dit alles toegestemmet met iae
ende voorts met zijne naeme onderteijckent

Jan [merk] Schoenmaecker

Jan ondertekent de voor hem opgestelde verklaring met een merkteken. Ook later komen we een merkteken en geen handtekening van hem tegen. Dat doet vermoeden dat iemand anders zijn brieven voor hem heeft geschreven en omdat hierin zo nu en dan ook de letter h is weggelaten, kan dat iemand uit Vlaanderen zijn geweest. Het handschrift lijkt wel sterk op dat van Matheus van Recht, maar is toch net weer iets anders. Een voorzichtige hypothese: zou Jans echtgenote hem te hulp zijn geschoten? Zij, de dochter van schoolmeester Van Recht. Jan zelf is geen Vlaming. Hij is niet met de familie De Recht uit Vlaanderen meegekomen. Hij is Texelaar. De kerkenraden van Den Burg en Den Hoorn kenden hem immers al 10 tot 12 jaar en zo lang is Matheus hier nog niet.

Inmiddels blijkt dat Jan Jansz Schoenmaker niet de enige is die verzoening nodig heeft. Op dezelfde dag wordt een ruzie bijgelegd tussen Claes Quirijnsz en enkele andere Hoornders: Dirck Albertsz en Jan Lastmans! Dat Jan Lastmans bekritiseerd was, was ons al bekend, maar nu blijkt ook Dirck Albertsz, de oud-ouderling die aanwezig was toen Jan Jansz Schoenmaker kwam vragen om een paar regels recommendatie, ruzie te hebben gehad. Ook hier zien we dat de naam Jan Lasz even wordt gebruikt. Uit het vervolg van de brief lijkt er echter geen derde persoon aanwezig, wat de opvatting steunt dat het hier Jan Lastmans betreft.

De zaak wordt op 14 mei 1591 bij de classis afgehandeld. Iedereen moet verzoenen met Claes Quirijnsz. [16359 nr 130/105]

Copie

Op huijden den 14 maij Anno 1591 is door onderspreken van de dienaeren des Goddelijken woorts daertoe van den Classe gecommiteert die partijschap ende twist gereesen tusschen Jan Lasz ende Dirck Alberts an deene zijde, ende Claes Quierings ende kerckenraet an dander zijde neergeleijt wechgenomen ende christelijcken versoent ende dat op dees naervolgende wijze. Jan Lasmans aanbiedende Claes Quierings ende den kerckenraet vrede. Begeerende met haer in vrede ende eenicheijt te leven. Biddende dat zij alle het gheene waer in hij hem versondiget heeft teghen die persoeone van Claes Quierings ende den kerckenraet hem om Christi wille willen vergeeven. Belovende voortaan hem te begeven tot het gehoor van Gods woort, goede ghemeijnschap te houden met die broederen ende hem alles twists ende oneenicheijts te ontslaen. Claes Quirings ende die kerckenraet hebben oock die aangebodene vrede van harten geaccepteeert ende aengenomen ende oock den Jan Lasmans an harer zijde den selvighen willich ende broederlijcken aengepresenteert, hem oock biddende waer in zij ghedurende desen twist haer aen zijn persoon versondiget ende vergrepen hebben. Dat hij dat haer om Christi wille wil ten besten houden belovende oock voortaan met hen in vrede ende eenicheijt te leven, hem voor haeren broeder te bekennen ende hem christelijke ende broederlijke liefde ende vruentschap te bewijzen waer dat zij connen ende moghen. Ende zullen hier meede alle oude quereelen ende gescheelen aen beijder zijden doot ende begraven zijn. Waer van gheene nae datum van deesen zullen opgehaelt oft vernieuwet worden. Ende op gelijcke wijze als boven, is oock Dirck Alberts met Claes Quierings ende den kerckenraet versoent, ende Claes Quierings ende der kerckenraet wederom met hem. Des in oorconde der waerheijt zoo is dit selve ondergeteijckent vanden persoonen boven gementioneert. Ende tot meerder versekeringe in der dienaeren tegenwoordicheijt aldus gedaen. Actum als boven.

Handtekeningen ontbreken op deze kopie, die in het handschrift is van Jan Bartholomeus, de schoolmeester van Den Hoorn. De hele affaire krijgt nog een apart besluit. Op 22 september 1591 ontvangt de classis een nederig schrijven van de kerkenraad van Den Hoorn. Men is dankbaar dat Claes Quirijnsz mag blijven. [16362] Blijkbaar was men in Alkmaar het gekrakeel goed zat en moest er eens en voor altijd een duidelijk standpunt komen. Willen jullie je dominee nou wel of niet? En anders zullen we hem wel elders kunnen plaatsen....

() aller heeren zalichmaeker amen

Naer alle behoorlijcke groetenijssse lieve ende werde broederen
uwer eerwerdijcheijt sal midts desen ghelijeven te weeten
als hou dat wij ondergheschreeven ouderlinghe
dijaconenen onser ghemeijnte alhier opten Hooren mets deesen
U L zeer dancken dat ghij onser ghemeijnte soo gunstich
sijt gheweest ons naer ons begheeren hebt toeghelaeten
Claes Quijnings onsen dienaere te houden oft mets die
condijtsije dat wij alle broederlicke liefd vrede ende eenijcheijt
soude houden, soo hebben wij den broeder Claes Quijnings anghesprocken
ende ghevraecht hoe dat sin gheneghetheijt was streckende
tonswaert soo hebt hij gheantwoort dat hij bij ons ende wij met hem
in alle chrijstelicke conversacije broederlicke liefde souden blijven ende voort
ghaen ghelick wij de voorleeden jaere ghedaen hebben.
Dijt es ghelijefde broederen onse antwoorde op het schrijven
des Classis. Vaert wel, bij laste ende atvijs onser ghemeijnte
ouderlinghe ende kerckeraet onses dorpts den eijlande Texel
Den 22 september 1591

Bij mij Gilles Pieters ouderlinck [schrijver]
Bij mij Claes Quijnings van Blanckenburch D J C (= dienaer Jesu Christi)
Bij mij Willem Jans ouderlinck
Bij mij Gerrijt Isbrant diaken
bij mij Derck Hendrijcksz oude burger mester vanden Horren

Hiermee lijkt de kwestie van de smaadbrieven afgedaan. Het wordt tijd om terug te gaan naar 1589, naar wat er gebeurde nadat Matheus van Recht de wijk nam naar Doetinchem.

Christiaan van Lennep

Al snel na het vertrek van Matheus van Recht, wiens lasterlijke brief zoveel beroering teweeg heeft gebracht, wordt voor Den Burg een nieuwe predikant beroepen. De wens van de gemeente moet duidelijk zijn geweest en de overheid gaat dan ook al snel akkoord met beroeping, die gestalte krijgt door een brief van diezelfde overheid waarin een nieuwe predikant beroepen wordt. De schrijver is Frans Adriaensz Valckoogh, die inmiddels secretaris van het eiland is.

Opvallend is dat de naam van de kandidaat met andere inkt is geschreven dan de rest van de tekst. Blijkbaar had men een al een brief klaar liggen en was het wachten op de juiste naam. Men heeft ene Christiaan van Lennep op het oog. Op 8 september 1589 gaat die brief naar de classis van Alkmaar, namens Texel. Dit terwijl Den Hoorn al een predikant heeft [16329 nr 107].

Wij burgemeesteren scepenen ende Rade der Stede ende Eijlande van Texsel doen condit aene iegelick hoe dat wij als opsienders met die ouderlingen ende diakens der gemeente Christi der selver stede nodich insien ende goetgevonden hebben op deese onse plaetse een goet getrouw dienaar des H Evangeliums te versorgen ende dat na den bevel Chri, dordonantie sijns Evangeliums. Ende also wij nu gheen dienaar en hebben om de plaetse desen aenstaenden winter ende soo voort om te versorgen, ende acht te nemen op die cude chri, naer den bevel Christi, ende alsoo die plaets moet varene sonder oefeninge des waren goetdijns soo dunckt ons geensins geraden dat men alsulcke plaetse, soude latene sonder predican des godlicken woorts op dat het oncruijt ende saet der quader secten ende affgoderie, meer ende meer mach vuytgewiedet worden dat over veel jaren door den antecristus onder de reijne ende puere tarwe gesaijt is geweest het welcke in sonderheijt door die vercondinge des waeren ende suijsen onbedriegelicke woordes goetdijns geweest moet worden, welcke vercondinge moet geschieden door wettelicke dienaers van Godt (die een geveer alles goets is) gesonden en daer toe verordoneert, warenen alle christe gelovige wel behoorden met suchen en weenen vrienten (= vinden) tot god te bidden, die heere des ootste (= oogste), dat hij doch sende warrachtige getrouwe dienaers in sijn oost (= oogst), want chr selven seijt dat die oost groot is, ende die arbeijders weijnich. Soo ist dat wij burgemeesteren scepenen voornoemt versoecken ende vriendelick begeren, mits deesen *Christianus van Lennep*, dat men ons den selven gunne ende volgen wil laten tot onsen dienaar ende predican, biddende daeromme allen dienaeren predican ten ouderlingen ende desen aengaende niet willen weijgeren om sulckx te doen op dat het rijck Chri hier op aerden mach toenemen ende vermeerderen. Dit doende sullen het selve wederom op gelijcke verschuldigen tegens eenen iegelick desen aengaende. In orconde van deesen soo hebben wij burgemeesteren voornoemt onsen zegel ten saecke dienent hier onder op spatien van deesen gedruet. Actum ten Burch in Texel bij viii septemb XVc LXXXIX in kennisse van mij den selven eijlants Texel seer

F A Valckenkooch

De stijl van de brief lijkt veel op die van de vijf papen van Texel maar het schelden op de antichrist (de katholieken?) zal Valckoogh wel niet aan zijn (voormalige) geloofsgenoten hebben laten lezen. Ook in latere brieven aan anderen komen we een dergelijke stijl overigens tegen.

Wie is Christiaan van Lennep?

Christiaan van Lennep is in Utrecht predikant geweest. In Geuzen en papen: Katholiek en protestant tussen Vecht en Eem 1550-1800 van Hendrik Michielse, Jan Out en Gerrit Schutte⁶¹ staat onder het kopje 'De gereformeerde gemeente van Soest':

Pas op 24 augustus 1587 stelden de Staten van Utrecht een predikant aan, Christiaan van Lennep, maar die werd een jaar later op hun instigatie door de Soester kerkmeesters al weer afgezet; om politieke redenen. Van Lennep behoorde tot de radicale Utrechtse calvinisten rond de graaf van Leicester, ook wel aangeduid als de consistorialen.

⁶¹ Hilversum, Verloren, 2013.

Toen Leicester zijn macht verloor, was het ook gedaan met zijn aanhangers. Van Lennep kreeg van de kerkmeesters te horen: uw consistorie is uyt.

Het bleek voor de Staten moeilijk om voor Soest en andere dorpen in Eemland gekwalificeerde predikanten te vinden. In 1594 wordt in Soest Theodorus Anthony Viëtor als predikant aangesteld, maar in 1597 krijgt hij weer ontslag wegens overspel en wordt hij uit Utrecht verbannen.

In 'Soest, Hees en De Birk: van de achtste tot de zeventiende eeuw'⁶² toont Jan H.M. Hilhorst aan dat een zekere Bruna Jacobs (een voormalige monnik) vanaf 1585 in Soest stond. Christiaan van Lennep werd predikant in 1587 alwaar hij tot 1588 bleef. Daarna was Bruno Jacobs weer aanwezig. Maar deze verklaarde uit zijn dienst ontslagen te willen zijn, vanwege de lage inkomsten.

De ontslagen Christiaan van Lennep bleef inmiddels zonder inkomen achter. Hij kende de reeds in 1579 beroepen Amersfoortse predikant Rutger Topander, want deze was op 14 juli 1588 getuige bij de doop van Rutgerus, het kind van Chrijstijanus de predikant van Soest. Op 2 augustus verleende Van Lennep deze dienst aan Topander, en hij werd toen Chrijsijanus Leenerdij genoemd, althans zo vermeldt Smit de achternaam. Topander is wellicht Van Lenneps voorspraak geweest bij de magistraat van Amersfoort, want op 24 april 1589 besloten de regierders van Amersfoort de Staten vanwege Van Lennep schriftelijk te versoeken hoe de Staten met hem dachten voort te gaan, en voorts, omdat hij omtrent een jaar achter was op zijn inkomen ten bedrage van 240 gulden, hem dit te betalen, temeer daar hij vrouw en kinderen had. De stad wilde hem dus niet zelf aangesteld zien, wellicht ook niet omdat ze op 4 april al de predikant Christiaan Sinapius had aangesteld.

Christiaan komt ook voor tijdens een vergadering van predikanten in het voorjaar van 1588 die bijeen was geroepen na het vertrek van Leicester, de vertegenwoordiger van de Engelse koningin.⁶³ De problemen van Christiaan in Utrecht komen ook naar voren in een brief van 5 juli 1589 aan de classis van Alkmaar. Hij is geschreven door twee bekende predikanten van Utrecht. Ze vragen Alkmaar om hulp bij het herplaatsten van Christiaan, die in Utrecht niet meer welkom is. [16328 nr 106]

Wij dienaeren ende ouderlingen des gemeenen Classes
deses Stichts Utrecht, getuijgen dat Christianus Lennepoeus
dienaer des H. Evangelij tot Soest, het Evangelium Christi
voorsz in dese provincie, ende voorgenoemden dorpe Soest
reijn ende suijver gepredickt, sich vromelick ende oprechtelijck
sonder eenige ergernisse (ons bekent) gedragen ende
voorts in alles de discipline ende ordeninge der kercke
aengaende well gehouden, de vergaderingen des Classes
neerstelick waergenomen, ende vreedesamelick ende lieffelijck
met zijne medebroederen omgegaen ende geconverseert
heeft. Ende hoe well wij hem geerne bij ons behouden
ende zijnen dienst langer gebruijct hadden, zoo
zijn wij nochtans genootdruct geweest, hem op zijn
ernstich aenhouden, van zijnen dienst te ontslaen,
eensdeels overmits het evident perijckel des vijants
twelck hij nu den tijdt van onstrent twee jaeren
dat hij de voorsz plaetsche bedient heeft, naerder
gelegenheijt der selver plaetsche gestadelijck onderworpen
was, anderdeels ende dat voornamelijck ter oorsaecke
vande wttersten noot inde welcke hij noch boven de
voorsz periculen bij gebreecke van betaelingen zijns
behoorende ende toegeseijden onderhouts, nae lange ende
sonderlinge patientie ende geduldicheijt met zijne arme
familie geraect was, sonder dat hij noch op dese vre (= na de verzoening)
geholpen is. T'welck alzoe zijnde, ende dat hij
derhalven gedrongen is genoeghsaem wt hongers noot
van ons te scheijden, zijnde oock wij daeromme gedrongen
hem te verlaeten, hebben wij nijet kunnen naelaeten
hem dit getuijgenisse zijner getrouwicheijt mede
te deijlen. Begeeren derhalven op allen onsen mededienaeren
ende ouderlingen der kercke Christi, waer dese mochten

⁶² Hilversum, Verloren, 2005.

⁶³ BOR Oorspongk, begin en vervolg der Nederlandsche oorlogen () Amsterdam, 1762. Volume 1. blz. 251. Ook hier aanwezig zijn o.a. Warmerus Helmichus en Johannes Wtenbogaert.

verthoont worden, zij willen den voorn Christianus voor
zulcx als boven kennen, houden ende aennemen, tot eenen
anderen dienst ist mogelijk voorderen, eijntelick hem als
een dienaar Jesu Christi naer aert der Christelicker
liefde alle behulpsaemheijt, broederlijke toegenegenheijt
ende vrientschap bewijzen, Geschreven t Utrecht desen
6en Julij 1589. Door bevel des Classis
Wernerus Helmichius Praeses Classis
Johannes Wtenbogaert Scriba Classis

Werner Helmichius was de eerste protestantse predikant in Utrecht. Over hem werd zeer positief geschreven. Hij was bekend als Zwingliaan. Johannes Wtenbogaert werd in 1584 predikant te Utrecht en in 1591 te Den Haag en later niet alleen hofprediker van prins Maurits, maar ook leider bij de Remonstrantie van 1610. Het is natuurlijk mogelijk dat het belang van deze predikanten een rol heeft gespeeld bij de keuze van Texel. Opvallend is dat Helmichius en Wtenbogaert hier een heel andere reden voor Christiaans vertrek geven dan Michielse cs.

Dat de nood in Utrecht hoog is blijkt ook uit een brief van een zekere Mathijs Pietersz van Straelen, predikant van Kudelstaart, van juli 1590 [16726 nr 126/ 102].⁶⁴ Alle predikanten worden uit de stad Utrecht verdreven, schrijft hij. De dienaren ten plattelande worden door de staten uitgehongerd. Hij weet niet of hij nog betaald gaat worden. Hij heeft gehoord over drie vacante plekken in Alkmaar en vraagt of ze hem willen helpen of anders de brief doorsturen naar Amsterdam. Hij zou zelf wel willen komen, maar kan niet bij gebrek aan reisgeld.

Financiële steun voor predikanten

Tegelijkertijd zijn er ontwikkelingen op financieel gebied. Op 8 oktober 1589 schrijft J van Foreest, als secretaris van de Gecommitteerde Raden van West Friesland en het Noorderkwartier, een brief waaruit blijkt dat de traktementen van de predikanten verhoogd mogen worden als ze een groot gezin hebben. [16722 nr 92/109]

Eersamen vromen seer voirsienigen goede vrienden

Alsoo wij volghende resolutie van de magistraten
deeser quartiere souden beginnen te procederen tot
augmentatie vant stipendie voor de dienaeren des
G Woorts onder uwe E classe sorterende, ende bijde
zelve magistraten is geresolveert dat d'voorn augmentatie
soude werden gedaen naer advenant van de groote ende
beswaernisse van elcx haerder familie, soo willen
wij u E bij deesen wel vruentlicken vermaent hebben
ons metten aldereersten over de seijnden pertinente
verclaringe van die groote ende beswaernisse van de
familie van ijder der voorsz dienaren, gelijk bij den
Classe van Hoorn alreede is gedaen, opdat wij van U E
behoorlijk onderrechtinge hebbende, inder zaecke mogen
voorts procederen naer behoiren.

Hier mede

Eersamen vromen seer voirsienigen goede vrunden

U E den almogende heere bevelende geschreven

tot Hoorn den Viii octobris XVc LXXXIX

Uwer E Goede vrunden

Die ghecommitteerde Raeden van

West Vrieslant ende Noorderquartiere

Ter ordonnantie van der selven bij mij

J Foreest

In november 1589 schrijft Pieter Cornelisz van Alkmaar een briefje (wellicht is dit een concept) over de beroeping van Christianus Lennepoeus. Dit handschrift lijkt zeer op dat van het eerder genoemde gedicht. Het briefje is lastig te lezen. [16880]

⁶⁴ Door Maarten 't Hart gepubliceerd in het historisch tijdschrift van Amstelveen.

Secretaris Frans Adriaensz Valkoogh van Texel stuurt twee jaar later op 9 mei 1591 een kopie van een ander besluit van de Gecommitteerde Raden naar de classis. Ook dit gaat over betalingen en is een belangrijk besluit. Hier wordt besloten dat alle inkomsten van de kerkgoederen van het hele eiland in één gezamenlijke pot worden gestort, en vervolgens verdeeld over drie predikanten die de verschillende gecombineerde kerken bedienen. Komt men tekort dan moet worden aangevuld vanuit de belasting.

127 103

Copie van Copie vande Apostille.

De Subpeltz worden bij promissie vande tijt van Franc Jansz geantworst door
 haer kercken respertive te moggen administreren en bedienen des ontfangs
 vande alle die kerckelycke goet op d' Eylande van Texel mit daer
 van ontfondt die kerckendienaers vter gemene jureprie vande kerckelycke
 pastorie goederen van voorsz Eylande. waer van daer sal geboij die
 bedieninge vande kerck vande Dierg ende die rooy vander die bedienin-
 ge vande kerck vande westg en van hooy. Ende die dede die bedie-
 ninge van kerck van oostrecht ende vort. Ende worden die kercken
 respertive belast doorens dienaar alle diervendel jaer te betalen en gevege
 vande part da haer stipendie. Ende bij alre tijtromen van dijs niet
 is moggen sturken dat die suppletu genralprie is in gemene part vande
 sulke omre sturken omre haer pont segt. Ende tot hooy des xijij marck.
 ad xijij en tussentien. Onder pont. Der ordonatie vande
 gecommitteerde Raet van Westvriesland is Noorder quarter bij mij ende
 getijckent. Jorick.

Excellationest Jorick die original apostille is beuod
 daer mede te accorderen. Des 9^{en} may 1591
 bij mij der stede ende Eylande Texel Burg.
 Onder pont
 J. Valckenhoor

Alre is dit beuodens taroorden met get selu.

Hieruit is m.i. eerder afgeleid dat Texel voor deze tijd één gecombineerde kerk was, maar die conclusie lijkt me niet terecht. Kerkenraden vergaderden wellicht (regelmatig) samen, maar de aanwezigheid van tenminste twee predikanten vanaf vrijwel het begin van de reformatie duidt er op dat het altijd al de bedoeling was om drie kerkregio's op het eiland te hebben. Het grote verschil met eerder is dat voorheen de drie kerken elk voor eigen inkomsten moesten zorgen (zoals elders in het Noorderkwartier). Den Hoorn redde dat samen met De Westen

vrij goed, Den Burg met de Koog al minder en De Waal en Oosterend al helemaal niet. Nu moeten de totale kosten worden gedeeld. [16358 nr 127/103]

Copie wt copie van de Apostille

De subplianten worden bij provisie vanden tijt van twee jaren geauthoriseert door haer kerkmeesteren respectie te moghen administreren ende bedienen den ontfangh ende wtgeven van alle die kerckelijcke goeden op den Eijlande van Texel mits daer van onderhoudende drie kerckendienaers wte gemeene incompsten van de kerckelijcke ende pastorie goederen van de voorsz Eijlande waer van deerste sal hebben die bedieninge van de kerck van de Burch ende die Cooch, dander die bedieninghe van de kerck van de Westen ende van den Hoorn, ende die derde die bedieninghe van de kerck van Oosterendt ende Wael. Ende worden die kerckmeesteren respectie belast d'voort dienaren alle vierendeel jaers te betalen een gerechte vierdepert van hare stipendie. Ende bij aldien tincomen van dien niet en moghen strecken dat die supplianten generalijcken en in tgemeen raet (= advies) vandien sullen ommeslaen over haer pontschot. Actum tot Hoorn den xiiien martij Anno XVc een ende tnegentich. Onderstont Ter ordonnantie van de gecommiteerde Raed van Westvrieslandt ende Noorder quaertier. Bij mij ende geteijckent J Foreest

Gecollationeert jegens die orgenale apostille ende bevonden daer mede te accorderen desen 9en maij 1591 bij mij der steede ende Eijlants Texel Secs (= secretaris) Onderstont
F A Valckenkooch
Noch is dit bevonden taccorderen met het selve

Oosterend en De Waal willen de schoolmeester van Den Burg

Kort hierna lezen we in een brief, op 5 juli 1591 vanuit Oosterend en De Waal verzonden, dat er aan het vorige besluit consequenties verbonden kunnen worden. De kerkenraad van de beide dorpen vraagt om een eigen predikant, want de duivel lijkt al een tijd vrij spel te hebben. Hun oog is gevallen op ouderling en schoolmeester Jacques de Schauteet van Den Burg. Schrijver van de brief is Lambrecht Wennen. Deze naam zijn we eerder tegengekomen als ondertekenaar van een brief over Matheus van Recht. Als we aannemen dat Wennen in De Waal of Oosterend woonde, kunnen we vaststellen dat ook deze dorpen mee wilden klagen over Van Recht. Als predikant van de buurgemeente zal hij er vaak hebben waargenomen. [16360 nr 132/108]

Des heeren vrede sij met ons allen amen

Wij burgemeesteren ende kerckmeesteren met tsamen die gehele gemente der kercke christi van Oostereijnde ende die Wael doen eenen ijgelick cont mets desen dat wij ernstelick versoecken ende begeren allen alle troost ende hulpe ende adresse van eenen ijege licke vromen christen broeder dat sij ons willen in dese onse saeck behulpelick wesen ende des sinds (= goedgunstig gezind) soo die Heere selven seijt dat den oost (= oogst) groot is ende die aerbeijders weijnich sijn ende dat wij sien dat den duivel ende die oude slanghe hoe langer hoe meer haer boosheijt soeckt twerck tstellen soo dat het (godt betert) schint dat godt ende sijn heijlich woort met vele gans vergeten is ende in plaetse van dien alle heijdensche supperstien oprechten lidden (= leden) der halven aen alle vrome broederen der gemeente christij soo dienars des woorts ende den ouderlingen ende alle vromen die ons in desen deele mogen behulpelick wesen op dat ons geestelick vervallen huis weder om op gebout mocht worden Dus eest (= is het) dat wij borgemeesteren ende kerckmeesteren ende die gemente christij begeren ende versoecken mets desen onsen broeder Jaques Schoutet thebben

bij mij Jacop Albertsz
Meijert [merk] Corneliszo
Lambrecht Wennen [schrijver]

beloof voortaan Christelick ende broederlick met sijn ghemeijnte te leven
als een broeder ende ghetrouwe dienaar betaemt. Derhalven hebben wij
den dienaeren des Classis van Alckmaer zulcks voorgenomen an te doen
ende tot een teijcken der waerheijt, heeft onsen broeder Chrian desen
met sijn ghewoonlick handschrift onderteijckent. Met meer dan
den Heren wil U L sparen in een lanckduerich leven ter salicheijt. Amen
Gheschreven in onsen kerckenraeden anden Burgh op Texel, bij laste
dach als boven
Bij mij U L dienstwillige
broeder Jaqz de Schautet [schrijver] ouderlinc der selver gemeijnte
[ondertekening:]
Christianus Lennepeus Dienaer
des woords Gods an den Burch

Op 2 oktober 1591 brengt De Schauteet de classis op verzoek van Pieter Cornelisz van Alkmaar opnieuw op de hoogte van de ontwikkelingen. De zaak blijkt nog lang niet afgedaan. Hij, de schoolmeester, is na zijn terugkomst uit Alkmaar waar hij de vergadering van de classis heeft bijgewoond, zelfs voor het gerecht gedaagd om te verklaren wat hij op zijn predikant had aan te merken. Hier is niet zoals bij Jan Jansz Schoenmaker sprake van één gemeentelid dat zijn grieven uit tegen de dominee, maar van de hele kerkenraad, die in het kader van de onderlinge controle (censura morum) hun dienaar des woords op het matje heeft geroepen. Maar net als bij de smaadbrief van Den Hoorn grijpt de predikant hier onmiddellijk naar niet kerkelijke middelen om zijn goede naam te beschermen en schakelt de vierschaar in.

De verdediging van schoolmeester De Schauteet bestaat uit een puntsgewijze behandeling van alle conflicten, rijp en groen door elkaar:

Drie broederen zijn gedaagd, wat ze 17 gulden elk heeft gekost. Christiaan heeft gevraagd waarvan hij werd beschuldigd, maar dat wist hij natuurlijk best, hij had al een schuldbekentenis ondertekend, wat Christiaan vervolgens ontkende. Op vonnis van de schepenen komt Christiaan toch met de verklaring voor de dag, maar zijn handtekening heeft hij eraf geknipt! De bovenstaande brief bevat die handtekening wel dus er moet er nog een zijn geweest. En ook de schoolmeester was gegijzeld, wat nogmaals 17 gulden had gekost.

Christiaan had de brief van Pieter Cornelisz overal laten lezen, waarmee alom de spot was gedreven. Claes Quirijnsz had hem hierover al berispt. Christiaan was niet meer verschenen in de classis en preekte nu heel anders, bijna Lutheraans! En de vrouw van Christiaan had over de ouderlingen geklaagd dat ze hem geweld wilden aandoen en ze had haar burens erbij geroepen. Maar de ouderlingen waren alleen langs gekomen om met Christiaan te spreken.

De schoolmeester was door Christiaan beschuldigd dat hij verzaakt had om de klok te luiden, maar dat had hij aan een ander overgedragen. Ze konden de man erbij roepen als ze dat wilden.

En de vrouw van Christiaan had gezegd dat haar man al wel 25 jaar had gepreekt, maar dat was dan wel bij de Lutheranen geweest, dachten ze, wat Christiaan weer had ontkend. Ze hadden Christiaan volgens de kerkelijke disciplineregels van Matheus 18 behandeld, maar hij schold iedereen voor leugenaar uit, wat zelfs een van de schepenen te bar was.

De vraag aan de classis is dan ook om steun, want hier dreigt een inbreuk op het recht van de eigen kerkelijke rechtspraak, de zogenaamde vrijheid der kerken. [16729 nr 143]

Tot Godt desen ii-en octobers 1591

Seer lieve weerde ghetrouwen Dienaeren des Classicale vergaderinge
in de Stadt Alckmaer onse broeders in Christo groetenisse. Dit ons weijnich
schrijven zal alleen dienen om den broederen te veradverteren den standt onser
saken, begeerende in alder oodmoedicheijt om Christus wille der broederen advijs
ende raet opdat die vrijheijt der kercke alhier niet wechghenomen
worde, zo ist dat wij, bij besluit onses kerckenraets, de gheschiedenis
sedert het schrijven van Pieter Cornelis an Chrian ghedaen hier bij punten
zullen verhalen.

Inden eersten. Niet tegenstaende vanwegen het Classis door Ptr
Cornelis an Christiaen werde geschreven hij wilde het recht ophouden ende
zo en heeft hij niet minder voort ghevaren ende den broederen tot 3 ten
elck van 17 guldens op schade gheholpen.

Item alzo den schoolmr vant Classis thuijs ghecomen zijnde is hij oock van wegen Christiaen ende den burgemr verdaecht gheworden ende hem afgevraecht zijnde wat hij op sijn predicant hadde te seggen, daer op de schoolmr andwoorde Christiaen broeder weet ghijt niet? Christian andwoorde tot drijmael neen. So heeft den schoolmr van hem gheheijst sijn schult bekenninge die hij onderteijkend hadde. Daerop Christian andwoorde ic en hebbet niet, daerop heeft hem Jacques ghevraecht Christiaen hebt ghij niet u schult-bekenninghe van mijn beschreven van u onderteijkent dien ghij ons bedriechelick afghenomen hebt. Daerop hij andwoorde ic en hebt niet. Daer op Jaques antwoorde, dat segge ic in schepenen kenninge mijn heeren, ende mijn heeren stonden op ghingen onder vonnis ende spraken en vonnis aldus. De predicant zal ten naesten rechte dage in brijnghe alzulcken briefken den namen competerende so hijt heeft.

Item ten naesten rechte daghe, zo heeft Christian naer andermael schepenen vonnis het briefken in ghebracht dat hij te vooren menichmael ghelogent hadde ende hadde sijn handteijcken afghesneden.

Item niet thegenstaende Christian in dese schande ghevalen was zo en heeft hij hem niet gheschaemt door zijnen procurentie (= lastbrief) den schoolmtr te heijtschen in sheeren sloten of in ghijselinge te gaen ende op schade ghebracht van 17 pont.

Item den brief van Ptr Cornelis an hem gheschreven, ende heeft hij niet alleen veracht maer den selven alle man laten lesen diet begeert heeft, so dat daer grooten spot mede ghedreven is, tot lasteringe der Classicale vergaderinge, daer hem Claes Quirins namael afghestraft heeft.

Item, hem van eenige ghevraecht zijnde waerom hij int Classis niet en was verschenen, andwoorde het Classis heeft alreede het oordeel wt ghesproken onghehoort, ende met meer lasteringen seggende, Judas Carphas Pilatus zijn daer hier om mij te veroordelen ende bovendien lasterlick ghesproken, met onnutte woorden, seggende ic hebbe dit ende dat vande consistorie schandelick om te verhalen ende mede lasterende, dat men een nieuwe monnickeijt sochte opte rechten. Ende heeft zijnen ordinairijs text laten staen ende het evangelium van de dage inghevoert ende beghint alzo de martinisterie (= lutheranisme) in te voeren.

Item Christian bij Staten ontboden sijnde, is den schoolmr wt den name van de kerckenraedt daer bij gheroepen gheworden, aldaer Christian den selven dickmael hier liegen niet tegenstaende hem den schoolmeester altijt beleeft ansprack.

Item den huijsvrouwe van Christian heeft voor Staten beclaecht Garbrandt Ariaens, Jan Rijers, Jacques den Schautet, datse tot haren huijse sijn ghecomen ende hem gewelt an willen doen dat hij sijn ghebueren in moest roepen. Het welck den schoolmr contrari sustineerde (= ondersteunde) seggende wij sijn ghecomen om met uwen man raet te vragen hoe wij het schrijven van het Classis beste mochten nae comen. Nu den broeders begeeren sulcks bewezen te hebben.

Item alzo den schoolmt tot antwoorde seijde, hij hadde een man in sijn plaetse ghestelt om te luijden, ende dat hij de eersten reijse gheluijt hadde, den 2e ende 3e mael soude hij wel gheluijt hebben, daer op Christian andwoorde in punten van staten ghij lueghet tot den schoolmeester, daerop den schoolmtr seijde, het is nochtans de waerheijt, laet den man in comen hij is daer buijten. Hij salt ghetuijgen. Ergo bewijs.

Item alzo den schoolmtr tot mijnen heeren seijde hij en heeft hier te lande geen 25 jaren predicant gheweest als sijn huijsvrouwe seght

maer bij de martinisten, daer op Christian wederom antwoorde in punten van staten ghij liechtet

Item also den schoolmtr mijn heeren Staten verclaerde hoedat met Christian naer den regel Chr Math 18 ghehandelt was ende eijndelick bij den broederen in haren vergaderinghe bij een des kerckenraets ontboden sijnde, sandt voor andwoorde, ic en wil in ulider diijvelschen vergaderinge ende valsche scholen niet comen daer op Christian wederom seijde, ghij liechtet ende alzo dit dickmael gheschiet was, seijde een van de staten hoe spreeket ghij ons onbeleeft ghij liechtet, condit ghij niet liever seggen, het en is den waerheijt niet.

Eijntlick hebben mijn heeren tot een besluit den handel Claes Quirins met de overheijt opgheleijt met zijn Ghemeijnte daer in te handelen, hoe ende op wat voet ende hoe verre men met den overheijt handelen sal, bidden wij den broederen ons hier in te willen beraden, op dat den kercke haer vrijheijt mocht behouden, aldus gheschreven bij advijs ende besluit onses kerckenraets an den Burch op Texel. Dach ende jaer als boven.

De schout ligt dwars

Twee weken later volgt het volgende verslag van De Schauteet. Op 19 oktober 1591 schrijft hij opnieuw aan de classis. [16363 nr 144] In de staten (de rechtspraak) is de zaak inmiddels op 13 oktober terugverwezen naar Claes Quirijnsz en enkele anderen, wat deze hebben aangenomen op voorwaarde dat de schout zijn boetes zou intrekken. Claes vraagt een ieder of ze zich zullen onderwerpen aan de rechtspraak van de kerk, maar Christiaan heeft daar geen trek in. De schout wil de knoop doorhakken en geeft de kerk haar rechten, maar wil deze zaak zelf smoren en zorgen dat er niets van uitlekt; de kwestie zal over het Marsdiep niet komen! Maar dat is niet de bedoeling, want zo heeft de kerk in de vorm van de classis toch geen eindbeslissingsrecht. Het leidt tot ruzie. De schout noemt de mannen hooiijtmakers en nog wel meer lelijke woorden.

Gevreesd moet worden dat de kerk het moeilijk zal krijgen. De schout is waarschijnlijk zo dwars omdat hij van het avondmaal is afgehouden. Ongetwijfeld wegens wangedrag, zoals dronkenschap. Het gaat hier om Barent Cornelisz van Neck, die nu een paar jaar schout is. In 1594 zal Eggius over Texel schrijven: 'Zoo deelde hij mede, dat de schout van het eiland een dronkaard was, die de kettersche bijeenkomsten bijwoonde, maar zich niet door hen liet ringelooren.'⁶⁵

Emanuel
Seer lieve ghetrouwe Dienaeren des Goddelicken woorts, onse broeders in Christo der stede ende Classicale vergaderinge der dienaeren t'alckmaer, groetenisse van wegen der kercken ende ghemeijnte Jesu Christij anden Burgh op Texel. So ist lieve broeders het inhout deses an U L tadverteren dat de swaricheijt alhier inder ghemeijnte grooter gheworden is niet tegenstaende het schrijven door Ptr Cornelis (tot onser hulpe) an mijn heeren de Commissaris alhier inde verpachtingen op den XV septembris lestleden 91. Ende dat mijn heeren Staten de saken verhoort hebben, een resolutie daer over ghesproken, aldus die saken van de predicant ende zijn ghemeijnte, stellen wij in handen van Claes Quijns eeniger zijnder gemeijnte met die van Oostereijnt ende de burgemeesters om daer in ghehandelt te worden, het welck Claes Q angenomen heeft op conditie dat den officier zijn acte van boeten dien hij op de litmaeten pretendeerde zoude laten vallen het welck den schout door versoeck van Claes Q ende tusschen spreken van mijn heere commissaris gheconsenteert heeft in alzo veer als de mannen tot den vrede verstonden. Nu den vrede handel heeft Claes Quijns (door versoeck des keerckenraets) aen de magistraet ghevordert, haer andienende dach ende plaets om bij den anderen te comen twelck mijn heeren gheanveert (=aanvaard) ende angenomen

⁶⁵ Zie hierna.

hebben zijnde den 13 octobris lestleden, ende als dan zijn de overheijt met Claes Q ende eenige der ghemeijnte te samen ghecomen ende dat om vande sake tot vrede te handelen. So ist dat Claes Q naer de resolutie vande Commissaris hem opgheleijt begonnen heeft te spreken ende ghevraecht in gemeen of partijen vrijwilich haer den vrede begeerden t onderwerppen. Wat seght ghij daer van Christiaan broeder, seijde Claes Q. Daer op Christiaan meteen wilde andwoorden aleer hem den magistraet ende zijnen saelman zulcx gheboot. Wat seght ghij lieden daer van van zeijde Claes Q tot den kerckenraet. Welcke andwoorden, jae wij van herten zeijden zij want wij hebben der lange naer ghewacht ende menichmael den selven versocht. Nu dese vrage van beijden sijden met jae-woordt bevesticht zijnde, so heeft Claes Q andermael ghevraecht of hem partijen de dienaer als de kerckenraet of zij hen niet van herten en onderwerpen de ordonantie der kercken, wat antwoordt ghij daer op br Christiaan heeft Claes Q tot hem ghevraecht.

Daerop Christiaan schimpende andwoorde, seggende vrachet mijn morghen, ic en zal u nu niet op alle vragen andwoorden ende niet tegenstaende daer veel om ghedaen worde zo en wilde hij hem de raden der kercke niet onderwerpen. Ende alzo de magistraet ende Christiaan de orden der kercke tegen stonden so hebben Claes Quijns ende zijn kerckenraet gheseijt Wij en begeeren de ordonantie Christij dien ons van godt gegeven ende van zijn exellentie S D den E Janise van Deurningen toeghelaten is niet over te geven, believet mijn heeren zij mogen haer metten anderen bespreken, wij willen wel wt gaen ende zijn al te samen daerop wtghegaen ende wederom binnen ghecomen zijnden, heeft den schout ghesproken dit is het besluit van mijn heeren de burghemeesteren. Die burghemeijsteren laten u die vrijheijt der kercken behouden, maer de sake zal hier toe ghedempt ende ghesmort worden ende over het meersdiep (= Marsdiep) niet comen. Claes Quijns ende de mannen dit hoorende dat de overheijt alzo begeerde de vrijheijt der kercken te schueren (= aan te tasten) ende het Classis haer anthoriteit te benemen de saeke te smooeren ende toe te dempen en hebben sulcks niet angenomen maer gheandwoordt als mijn heeren geen ander resolutie en begeerden te geven zo hadden zij ons niet behoeft wt te heten(= eten, Vlaamse schrijfwijze) gaen, so zijn de overheijt eerst op ghestaen ende alzo van de anderen ghescheijden. Waerover den schout met veel onbeleefde woorden tegen Claes Q ende de mannen wtvoer, seggende ghijlieden zijt een hoop meijt-makers ende meer andere spijtge woorden, hier te lange te verhalen. So dat wij nu L broeders niet anders en hebben te verwachten dan een gantse verderf der ghemeijnte Christij alhier ten zij dat onse goeden godt daer eenige andeel in sendt ende den broederen versterckt omme met kerkelicke authoriteit daer in ghehandelt te worden. Want het schijnt dat nu den schout zijn bitterheijt op de ghemeijnte wtschiet, om dat wij hem over een tijt niet en wilden toelaeten, ten avontmale te gaen sonder belijdenis des gheloofs te doen twelck Christiaan gheerne ghesien hadde want zijst ons wt den name van de schout in kerckenraet voorstelde. Bidden derhalven de broederen op het cortste daer in te willen voorsien ende remedie in de sake te schicken, daer in U L onsen ghoeden godt wil verstercken met de cracht des H geestes amen. Bij onse vergadering aen den Burgh op Texel den 19 octobris 1591. Stilo nieuwen Bij ons ondersch onderteijkent

Bij U L dienstwilligen broeder Jaques den Schoutet ouderling der selver ghemeijnte. Bij Laste.

Bij mij Claes Quijrijns van blanckenburch D J. C. (= dienaar Jesu Christij)
Op Tessel inden Hoorn
Gerrit [merk] Willems Diaken
Geert [merk] Geerts Diaken
Jan [merk] Reijers Oudeling
F. Mortiert

De ene brief volgt op de andere. De volgende dag schrijft Van Foreest van de Gecommitteerde Raden in Hoorn dat Christiaan onder aanbieding van zijn excuses momenteel niet van plan is te verschijnen voor de classis. Hij heeft de overheid blijkbaar nog aan zijn kant staan. [16367 nr 146]

Eersamen vromen welgeleerden enden voorsiengen
goede vrunden

Alsoo ons van wegen Christiano Lennep dienaar des
godlicken woorts opten Burch opten eijlande van Tessel
te kennen gegeven is dat hij bij eenige broederen vande gemeijnte
aldaer van eenige zaecken aen uwe E beschuldicht is, ende
dat dzelfen Christianus omme hem te verantwoorden bij U E
beschreven is op huijden te compareren, ende hij om seeckeren redenen
hem moverende, hem voor deese tijd aldaer niet en sal mogen
laten vinden, zijn wij gerequireert deese aen U E te willen
schrijven versouckende hem zijne absentie int goede te
willen affnemen, ende hem deese reijse voor geexcuseert te willen
houden. Ende ten eijnde die questie tusschen hem ende
d'voorn broederen vuytstaende, met alle eenicheijt ende broederlijke
liefde, in vreuntschappe, cristelicken soude mogen affgehandelt
worden, hebben wij daer toe gebeden zijnde, uwe E wel
vruntlicken willen versoucken ende vermanen dat uwe E
gelieve alle die clachten daer mede hij beschuldicht wort
hem schriftelicken over te senden, ende hem eenen anderen dach
presigeren (= aanduiden) van uwe vergaderinge, omme hem in persooone
tegens alle tgeene hem aengeseijt sal zijn te moghen
verantwoorden gelijk ons beloofd is dat hij alsdan in persooone
voor uwe E sal verschijnen.
Hiermede

Eersamen vromen welgeleerden ende voirsiengen
goede vreunden zijt den almogende heere ende twoort
zijner genaden bevolen. Geschreven tot Hoorn den
xxven octobris XVc een entnegentich
U.E. goede vreunden

Die ghecomitteerde raden van
West Vrieslant ende Noorderquartiere
Ter ordonnantie vande zelve bij mijn J Foreest

Vervolgens nog een brief van Jacques de Schauteet zonder datum, maar hij verwijst naar de gebeurtenissen van september en 13 oktober 1591. Hij klaagt de schout en anderen ernstig aan over de gerechtelijke stappen die zijn ondernomen en toont aan dat Christiaan ten onrechte de weg naar justitie heeft gekozen. Deze brief zal uit dezelfde tijd zijn. [16406 nr 271]

Aen mijn heeren de schout, burgemeesteren, schepenen in Texel

Eerweerdige discreten heeren, wij geven te kennen met
alder oodmoet onse swaericheijt die ghij van ons mit
recht door beclaghen ende afvragen door vonnisse ende
sententien, ende oock door vonnis van boeten wilt weten
off begeert te weten wat wij op den dienaar Christianus weten
te beschuldigen, ofte claeghen, welck wij onder corectie niet
schuldich en zijn u te adverteren noch te kennen te geven overmits
Godts woordt in dese naevolgende plaetsen also leert

Livitic 19, Sijrach 20, Math 18, 1 Corint 5, Galat 6 etc.
 Want zo wij hem beclaecht hadden voor Ulieden zo hadde hij recht ons te beclaghen dat wij buijten den regel van godts woordt hadden ghedaen, ende zijn recht t soucken met zijn eere daer wij hem beclaecht hadden, maer nu doet hij contrario tegen godts woordt, Math 18, 1 Corint 5 ende 6 want hij comt niet daer hij voorschreven was te compareren den 6en septembris naemelick t alckmaer, daer wij oock voorsz waren ende onse clachten aldaer alsdan te doen voor het Classis, so hebben mijn heeren ons voor den tijt te weten den 4 ende 5 septembris laten verdaghen ende beclagen van zijnent wegen om dat hij u hadde gheclaecht bij nae met weenende oogen over ons zo ghij bekennt. So versoecken wij noch met alder oodmoet dat mijn heeren haer de sake willen ontslaen ende meer haer eijgen heijtsch (= eijtsch) ende vragen (in welcke vragen onse beloftenisse vervadt is namelick tot een besluit der selver; (heeft hij eenige quade stucken, so begeeren wij met beraedt ende advijs vande Classicale vergaderinge hem af te stellen, of te doen met de Classicale vergaderinge wat nut ende orbaer bevonden zal worden tot opbouwinge van de gemeijnte godts op den Eijlande van texel). Met het Classis hem ende ons aldaer t laten oordeelen ende wie misdaen heeft schult dragen

Ende onse vrijheijt die wij door godts ghenade hebben vercreghen ende vande hoogen overheijt is toe ghelaten niet soeckende te benemen Wij biden u en wilt niet met Jeroboam ende vsa[?] een vreemt ampt ofte ander ordeninge der religie tegen godst woort annemen. 1 Regnun (= Richteren?) vr 28 2 para 26 16 vr 18/19/20/ etc.
 Dan zo mijn heeren niet willen afstaen en niet ophouden met haer begonnen werck met eijsschen ende wijsen zo geven wij godt den wrake op ende moeten door noot onse refugium tot onse Classis ende de hooge overheijt nemen om hulpe ende bijstandt aldaer te soecken want onder corectie dunckt ons onse recht hier cleijn te zijn, want Christianus claecht over ons tegen u, ende wij niet tegen u over hem. So ist behoorlick dat ghij hem afvraecht waer in wij schuldich zijn (ons teghen hem buijten den regel van godts woordt vergrepen te hebben) ende ons in zijn punten voor u E heeren te laten verandwoorden ende zo hij ons beschuldicht laet hem sulcks met gheloof weerdigen ghetuijgen bewijzen, ist recht wij sullent bekennen. Maer ons verwondert dat mijn heeren van hem eenige beschuldinge willen aennemen daer ghij selve wt zijn eijgen mont leugentale hoort van de brief van hem dickmael verlochent ende daer naer in ghebracht heeft daer hij zijn eijgen handt schrift afgesneden heeft, daer ghij onder corectie hem behoort te straffen, staet ghij hem vooren, ende en schaemt hem niet de brieven vande Classis aen hem ghesonden allen menschen te laten lesen, waer mede grooten spot ghedreven wordt. Daer wij nochtans den vrede tot allen tijden (naer het begeeren van mijn heeren de commissarissen) hebben versocht, nae te comen, maer hij niet en dat connen wij met u bewijzen, om dat Claes Quijns zulcks an U L tijt ende dach versocht heeft, door onse begeerte an hem, twelck wij bewesen hebben den 13 octobris anwoordende van herten dan twelck Christianus niet eer en consenteerde voor ende aleer dat mijn heeren sulcks hem gheboden met zijnen taelman (= raadsman of advocaat) backer dien hij ghehoorsaem was, hoe wij ghescheijden zijn van mijn heren dat moeten wij wt noot clagen aende hooge overheijt den wijle de schout op een tijt seijde openbaer ende oock op andere tijden voor ende naer gheseijt heeft dat wij

meijt makers zijn, welcke was een harde redene voor ons aen te hooren de wijle wij nu noch tot eenigen tijden in keerckelicke noch pollitique regeeringe sulcks bewesen hebben. Biddende mijn heeren ons in desen te willen behulpich zijn ende ons den ingebrachten brief (bij Christianus van sijn schult bekenninge daer hij zijn eijen handt schrift afghesneden hadde) te willen behandigen, ende ons op dese oodmoedige begeert een goede andwoordt geven, dit doende etc.

Wt den name der ghemeijnte Christi
Op den burch in Texel
Schauteet [handtekening]

In een andere, ook ongedateerde, brief gaat Jacques de Schauteet in op het gedrag van burgemeester Jacob Albertsz, die hij beschuldigt van eeroverij. Hetzelfde geldt voor Christiaan. Vermoedelijk ook van najaar 1591 [16411 nr 276]

Alzo wij kerckeraet dickmael an mijn heeren hebben versocht om mondelinge met Christiaan in haer presentie te spreken ende ons niet en heeft moghen [ge]bueren.

Alzo wij wt den naem van de ghemeente een vertoogh schriftelick hebben over ghegeven den 17 octobris verstrecken, daarin als luijdt naer inhoudt, ende ons alzo daerop gheandwoordt is vande burghemeester Jacob Alberts, maer zo hij een burgemeester is so segge ic rondelick wt dat hij niet weerdich en is op den stoel der waerheijt te staen. Nu om zulcks te bewijzen met meer andere bewijsredenen in haer presentie dat hij een luegenaer was, zo t en heeft het ons niet mogen ghebueren. Zo dat wij veroorsaect zijn an U L broeders onse refugien te nemen ende bij desen te verclaren de punten daer mede wij claerlick bewijzen dat hij een leugenaer faemrover is van zijnen naesten.

Eerstelick is hij een openbaer luegenaer in vierschaer gheweest ende noch is int verlochenen zijns handschrift dat hijt niet en hadde, ende daerna inghebracht bij vonnis van schepenen, ende sijn eigen handschrift afgesneden.

Item Garbrandt Ariaens voor de magistraet gedefameert ende oock over al dat hij hem niet en betaelde ende dat hij daeromme den 6 septembris int classis niet en conde comen. Contrari blijkt bij zijn eijen handschrift.

Item den schoolmeester ghedefameert dat hijt hem aldedet het welck hem den schoolmeester in presentie van Claes Quijns ende den volle kerckenraet of hij t'op hem ijt meer hadde te seggen dan op den heelen kerckenraet. Daerop hij Christiaan antwoorde neen ende met teenen daarmede zijn broeder gedefameert. Ergo een luegenaer ende faemroover.

Item so gheeft hij den schoolmeester nae dat hij hem vant lant soeckt te drijven. Daer hij contrarie in presentie van Claes Q ende den heelen kerckenraet ghebeden heeft bij haerlieder te blijven als hij wilde vertrecken.

Item heeft Christian zijn broeder van achter ruggen ende opentelick oock present staten angheseijt dat hij hem vanden lande sochte te verdrijven om alzo selve anden Burghe predicant te weesen. Daer hij Christian contrarie selve met Claes Quijns wt den naem van ene van

Oostereijnt zijnen broeder daer toe anghesocht heeft
het welck de schoolmeester teghe ghestaen heeft, hoe
soude bij dan Christian soecken te verdrijven daer hij
daer niet toe en verstaet tot sulcks versocht zijnde
is dit niet een schandelicke leugen ende faemrooverije

Dese voorgaende punten begeere ic met
certificatie te bewijzen des van noode
zijnde

[J Schauteet schrijver]

Een niet ondertekende en niet gedateerde brief van Jacques de Schauteet. [16750/16889 nr 273] Hij meldt hier het verkopen bij executie van een huis van een van de broeders die wellicht de boete niet kon betalen. De schout, Barent Cornelisz van Neck, is hier de grote boosdoener. Christiaan is inmiddels met de katholieken de beste vrienden.

Suplieren (= verzoeken) in alder oodmoedicheijt de kerckeraedt ende ghemeijnte
Christus op den burgh int Texel. An onsen broederen in Christus
den dienaeren des goddelicken woordts der classicale
vergaderinge der stede Alckmaer, hulp ende bijstant
onser gemeijnte. Den droeven standt ende swaricheijt te
willen helpen wechgnemen of anders moetet ghedijen tot
nadeele ende verderf ja wtroyen der gererformeerde
relegie op den eijlande van Texel alhier ten zij dat
de broeders met autoriteijt der keercekelicken ordonantie
ende bijstandt vande hooge overheijt daer in versien wordt,
of anders is hier cleene hope ende middele om Christian
onder de ordonnantie der keercecke te brengchen, want
hij alhier zeer stout gheworden is, door den omganck
vande spotters daer hij mede converseert ende niet met
zijn ghemeijnte noch in lange tijt ghedaen en heeft.
Leijder, mochtet anders zijn. Oock en houdt den schout
niet op van procederen executen op ons arme onvermogene
ende arme ghemeente, want alreede is onser broeders huijs
ten vierschare opentelick op gheveijlt is om bij executie
te vercoopen, ende also den schout, met alder verbitterheijt
voort procedeert. Derhalven wij den broederen in desen
oodmoedelick ende hertgrondelick bidden, om Christus wille ons
te willen behulpich zijn ende ghedencken an hare beloften
in Classicale vergaderinge ons ghedaen ende dese onse
saken als hare sake te willen hanthaven ende bijdehandt
te nemen, want den noot op het alder hoochste is drijngende
dit doende ref (= res communi forma)

De Gecommitteerde Raden bemoeien zich er mee

Wellicht zijn deze brieven doorgestuurd naar de Gecommitteerde Raden van Hoorn. Op 6 december 1591 nemen deze een besluit, waarin de schout in het ongelijk wordt gesteld. De besluiten van de Texelse rechtspraak worden teniet gedaan, ook de verkoop van het huis van Geert Gerritsz wordt stopgezet. Chistiaan heeft in Hoorn beloofd dat hij zich nu zal onderwerpen aan de kerkelijke behandeling van zijn zaak in Alkmaar. Een kopie van dit besluit in het handschrift van De Schauteet gaat uiteindelijk naar de classis. [16377 nr 151]

Copija
Alzo sekere questien ende differentien waren gheresen voor den
Gerechte van Texel, tusschen een officier ende de magistraten
aldaer ter eenre, ende eenige vande keerckenraet opten burgh
op de voorsz eijlande van Texel ter andere zijden,
welcke questien deur schrijvens ende belastinge, so vande
ghecommitteerden Raden vande Heeren Staten van Hollandt
als ooc vande ghecommitteerden Raden deser quartier

alhier betrocken zijnde, so ist dat de ghecommitteerde
 Raden der selver quaetiere partijen ten weder sijden ghehoort
 ende op alles rijpelic ghelet hebbende, te niete ghedaen hebben
 ende doen te niete bij desen, alle de procedueren voorde
 gherechte van Texsel ghehouden, met de vercoopinge
 van de huisinge van Geert Geerts de Cock ende alle het
 gene daer naer ghevolcht is, verclaren de selve voor
 nul ende van geender waerden, in zulcker vougen ende manieren
 of de zelve noeyt gheschiet en waren. Interdicerende
 den voorn officier ende magistraten van ghelijcken
 meer te doen, imponerende voorts d'voorsz partijen ten
 werderzijden een eeuwich swijghen ende silentium, ende
 verbiedende allen ende ijeghelicken van hunlijden vande zake
 in questie niet te vermanen, noch melcanderen eenichsins
 met woorden ofte weercken te infirmeren (= beschadigen) op peijne dat
 daer in anders bij den voorsz ghecommitteerde Raden zal
 worden voorsien naer behooren. Ende zo veel
 belanght die questie tusschen de keerckendienaeren
 Christianum Lennepenen ende die vande keerckenraedt voorsz
 verclaren d'voorn ghecommitteerde Raden dat de
 zelve questijn zal worden gedecideert ende
 afgedaen bij de keerckendienaers des Classis van
 Alckmaer waer onder die kercke van Texsel
 is sorterende, ende dat de selve keerckedienaers tot
 dien eijnde, die artijculen van beschuldige volgende de
 voorgaende schrijvens, aen de voorn Christianum eerstdaechs
 zullen mogen over seijnden, ende hem eenen zeekeren dach
 presigeren, omme hem persoonlick voordien voorsz Classe
 te verandwoorden volgens die beloften die hij aende
 Collegijen alhier ghedaen heeft. Ghedaen tot Hoorn
 den Vlen decembris XVc een ende tnegentich
 Onder stont
 Ter ordonnantie vande ghecommitteerde
 Raden voornt bij mij
 Laeger stont
 Foreest

Op 11 december 1591 schrijft J Foreest van de Gecommitteerde Raden in Hoorn nogmaals over dit besluit over de ruzie tussen de kerkenraad en de schout, nu aan de classis. Hij verzoekt de classis om Christiaan de beschuldigingen toe te zenden waarna deze zich voor de classis zal moeten verantwoorden, precies zoals de kerkenraad van Den Burg de hele tijd al vraagt. [16376 nr 150]

Eersamen vromen wijsen zeer voirsienigen goede vrienden

Alsoo wij die questie tusschen den officier ende magistraet
 opten eijlande van Texsel ter eene, ende eenige vande kerckenraet
 op den Burch opten zelven Eijlande, ter ander zijde, affgedaen
 hebben soo veele die proceduren belangt, die voordien gerechte
 aldaer gehouden zijn ende nevens dijen verclaert hebben, dat die
 questien ende oneenicheden tusschen den kerckendienaer Christianum
 Lennepaeum ende die van de kerckenraet voornoemt, vuytstaende bij
 uwe E gedecideert ende afghehandelt sullen worden. Soo ist
 dat wij uwe E wel willen versoucken ende vermanen volgende
 onse voorgaende schrijvens, die articulen, daer mede voornoemde
 Christianus beschuldicht wordt, hem eerstdaechs over te senden
 ende hem daer beneffens t'eenen zeeckeren dache, die uwe E sullen
 mogen ramen, voor U te beschrijven, omme hem daerop in persooene te
 connen verantwoorden, waer van wij hem oock sullen adverteren
 ende hem nevens dijen mede vermanen ende bevelen, dat hij tzelve
 sal naecomen, sonder dat hij d'voorsz articulen met ijemande sal
 communiceren, maer dzelve secretelick bij hem behouden, omme hem daerop
 te beraden ende zijne ontschuldige persoonlick voor u te doen, ten
 dage als hij bij U E bescreven sal worden. Hier mede U E

den almogende heere ende twoordt zijner genaden bevelende
Geschreven tot Hoorn den Vlen decembris XVc en een ende tnegentich

U E goetgunstige vrunden
Die gecommiteerde raeden van
West Vrieslant ende Noorderquartiere
Ter ordonnantie van de zelve
Bij mij
J Foreest

Een brief van Schauteet aan de classis van 15 december 1591 lijkt de klachtenstroom voor dit moment min of meer af te sluiten. Opnieuw komt aan de orde dat het afhouden van de schout van het avondmaal een oorzaak kan zijn van bepaalde strubbelingen. [16372 nr 149]

Emmanuel

Naer behoorlicke recommendatie, lieve ghetrouwe broeders in Christus, zal dit ons weijnich schrijven an U L dienen tot versoeck ende vorderinghe onses handels tusschen Christiaeno Lennepe ende de gemeijnte alhier aenden Burgh op Texel, dat de selve op een goet eijnde mochte ghebracht worden tot ruste ende opbauwijnghen onser arme ende swacke ghemeijnte Christij. Te meer dat wij den broederen hertgrondelicken bidden (naer het schrijven van de ghecommiteerde raden over Holland ende noorder quartier) op het cortste daer in te willen voorsien naedemael wij achten dat de broeders het schrijven van mijn heeren ontfangen hebben, als ooc van ghelijcken Christianus van de ghecommiteerde raden een missive ontfangen heeft daer hij hem nae moet reguleren ende voornemelick het besluit ende resolutie vande ghecommiteerde raden zulcx vermeldet dat de questie bij U L afgedaen sal worden ende tot bewijs van dien zo seijnden wij U L de copije van de resolutie bij mijne heeren Staten beijder colegien over de sake wtgesproken, biddende derhalven onsen broederen op het cortste in de sake te willen handelen, want den noot op het alderhoochste is drijngende of anders moet de ghemeijnte Christij alhier gansch desolaet blijven. Te meer sijn de broeders veroorsaect op het spoedigste de sake op een eijnde te brengen om dat mijn heeren Staten so mildelick inde saken ghehandelt hebben ende de selve den Classe an ghewesen. Maer alzo wij met hem tot reden hebben gheweest int over leveren (in zijn handen) de missive van mijn heeren Staten an hem door ons ghesonden ende hem het selve dit besluit voorlesende ende hem vermaenende Hij wildet hem int Classis laten vijnden, gaf voor handwoorden (= antwoorden) poincten burghemeester ende schepenen, het Classis en is met godt niet, zo dat ons derhalven broeders onder correctie dunct dat hij niet en is van meenige int Classis te comen sodat wij dit den broederen tot waerschouwinghe willen te kennen geven, op dat de broeders hier in haer autoriteit te wercken moghen leggen, want het is hier leijder alrede zo vernomen dat die buijten zijn begeren den spot daermede te drijven dat hij zo langhe op den stoel mach staen (angesien zijn handel openbaer is ende dat den magistraet alhier af te houden konden is naer luydt des besluits) de broeders willen hier in haer voorsichticheijt ghebruijcken op dat de sake eenmael op een goet eijnde comen mach. Want zonder scherpe dreijgingen (naer ons bedenken) en zal hij niet veel om het Classe geven. Niet meer op dese tijt dan zijt den heeren bevolen ende het rijcke wordet zijnder ghenade vaer wel. Geschreven desen 15 decembris 1591

Bij mij U L dienaer
Jacques de Schoutet bij laste onses kerckenraeds
aen den Burgh op Texel

Wij biden U L broeders wilt zo wel
doen ende seijnden ons met den brenger deser
antwoorde van U L meeninge, indient eenichsins
gheseijden mach.

Christiaan houdt zich niet aan de afspraken

De kerkenraad heeft dus zwijgplicht gekregen, de zaak is opgelost. Maar Christiaan houdt zich er niet aan, preekt inmiddels eerder katholiek dan gereformeerd en bespot de leden van de kerk, zoals blijkt uit een brief van De Schauteet van april 1592. [16370 nr 148]. Omdat ze zelf geheimhouding plegen kan Christiaan net doen of hij het geschil in zijn voordeel heeft beslecht. Raad wordt gevraagd.

Emanuel

Lieve ghetrouwe broeders in Christus. Dit ons weijnich schrijven zal dienen om U L te adverteren den droeven stant onser gemeijnte sedert onse weder keeren vant Classe Want om dat wij gheen schrijven aen den magistraet ghebracht en hebben ende oock dat wijt secreet houden dat over hem besloten is, zo is hier haer dencken ende seggen dat hij Christiaan in alles gelijk heeft ende welgedaen. Ende Christiaan stelt hem in alder hoochmoedicheijt vijantlicker an, predicket ghelijck hij voorgaende gedaen heeft meerder ende meerder den papisten wijse. Wij hadden ghemeent broeders onder corectie dathet so lange niet en zoude vertoeft hebben ende zo daer in van u l in corten niet voorsien en wordt zo en weten wij de gemeijnte niet langer te stillen, maer is te besorgen van een gansche wtroeijinge ende verderfenis der gemeijnte Christij alhier. Ooc en weten wij in maniere van spreken het hoeft niet langer heel te houden Want Christian selve blaest hem op ende in schaemt hem niet den litmaten opentlick te bespotten ende nae te roepen ende te dreijgen, watter noch wt volgen wilt dat is den heere bekent. Derhalven broeders wilter op het alder spoedichtste in voorsien ende wilt ons toch voort eerst niet weijgeren een cleen memoricken van bescheijt te schrijven wat in de sake gedaen is of gedaen sal worden, op dat zulcks van U L ghevordert zijnde, alzo een groot quaet dat hier over de ghemeijnte schijnt te hangen, belet mach worden want hier in wort schier anders niet ghehoort dan raecht de ghesten (= geesten?) wt gantse vant lant ende met sulcke laster reden sijn de swacke aldermeest an geruchten. Broeders doet doch het beste. Datum actem den 11en aprilis 1592 Bij laste Bij mij U L dienstwillige broeder Jacques de Schautet. Schoolmstr an den Burgh op Texel.

Ook in het volgende epistel (zonder datum) somt de Schauteet de misdaden van Christiaan op, zo te zien vanaf het begin. [16413 nr 277]

Bewijs redenen hoe dat Christianus Lenepae
dienaer anden Burch opt Texel vrede handel
ghebrocken heeft ende niet ghehouden.

Ten eersten om het besluit bij Christiaen onderteijckent, te volbrenghe naer zijn beloften, zo zijn de broeders bij zijn verwillinghe te samen met hem ghecomen, zo heeft Christiaen dat niet volbracht maer dat selve besluit, den broederen met bedrieghelijcke woorden afgheheijst (=afgeëist), seggende laetet mij eenmael lesen, heeft het daer naer op ghesteken ende den broederen niet willen wederom geven, maer is met openbaer ergernis wt kerckenraet gescheijden.

Ten anderen het nachtmal vercondicht zijnde te houden tot een teijcken des vredes inder ghemeijnte, dat langer stille hadde moeten staen, dat selve heeft hij wt zijn eijgen hoeft zonder consent sijns kerckenraets, wederom vande stoel af gheseijt ende opgeschort, seggende daer is, eenighe swaricheijt ondercomen dat het moet staen blijven tot op een ander tijt. Nu de oorsake waerom en heeft hij

noijt sedert die tijt zijn kerckenraet niet verclaert, noch met hem willen in vergaderinghe spreken, maer naer zijn oude ghewoonte van zijn kerckenraet ghelooopen metter haest nae huijs toe, niet tegenstaende hem op verscheijden reijsen ghebeden was hij wilde toch bij haer blijven ende met hen spreken.

Item ten derden is Claes Quijnings ghegaen tot zijnen huijs om het besluit wederom te halen, ende het selfden ghelesen hebbende zo en heeft hij niet moghen houden, maer moest hem wederom geven. Daerop Claes Q hem copije afgheheijst heeft op ene tijt ende op verscheijden reijsen. Daerop hij hem ten lesten gheantwoordt heeft, ic zal u copije geven op conditie dat ghijse in haren handen (namelick den kerckenraet) niet en laet comen. Wat een meeninghe van vrede houden dit is, moghen de broeders oordelen.

Item alzo hem een onser broederen andiende (wt alder namen des kerckenraets) ende badt hem hij wilde nae de tweede predicatie na middach int preeckhuijs blijven de broeders wilden met hem wel spreken. Daer op andwoordende, wel. Niettegenstaende is hij metterhaest naer huijs ghelooopen ende zijn kerckenraet alzo veracht.

Item, nu de broeders op den 6 augusti alzo door gestreken waren, hebbent met ghedult ghedragen ende des naesten sondachs van ghelijcken hem doen anseggen ende bidden, dat hij toch nae de predicatie met de broeders wilde spreken, daerop hij spijlich andwoorde, en is nae de predicatie evenwel naer huijs ghegaen, niet tegenstaende alle dese verachtige ende onbeleeftheit, zo zijn de broeders des avonts te samen ghecomen, ende hebben hem met een broeder doen bidden hij wilde toch bij ons comen, daer op hij seijde, ic en wil niet comen.

Item zo en heeft hij sindert sijn versoeninge mit geene zijns kerckenraets eenige conversatie gehouden etc.

Item, niet tegenstaende hij int besluit bij hem onderteijckent, belooft heeft hij zoude hem voortaan als een vroom dienaar draghen, so en schaemt hij hem niet evenwel achterclap ende faemroovinge te drijven van zijn kerckenraet.

Versoecken hierop der broederen raet ende advijs tot voorderinghe de mees goeden stants onser arme lieder ghemeijnte op Texel, bidden om Christus wille de broeders willen haer autoriteit hen van godt ghegeven int werck leggen.

Achterop dit verslag staan enkele aantekeningen van (denkelijk) Pieter Cornelisz, helaas slecht leesbaar. [16414] Misschien heeft hij een klacht overgeschreven, hij begint met

Dit zij eersame heeren onse anclacht gewijt voor den classe over Christianus [] van de welke den gemeente hadde met hem voor den classe te handelen soo hij daer ware [] ge weest. ()

Maar verder valt er niet veel uit op te maken. Op 14 juli 1592 schrijft Jacob Jansz, ouderling van den Burg, opnieuw een lange brief, deze keer zeer netjes geschreven. [16379 nr 162] Christiaan is inmiddels vertrokken, maar heeft over de tweede helft van 1591 nog geld van de kerkmeesters gehad. Enkele kerkleden hebben de betaling van invallers voorgeschoten, terwijl ze zelf armlastig genoemd kunnen worden. Uiteraard wordt de classis gevraagd om bijstand in dezen.

Emanuel

Naer Christelicke ende broederlicke groetenis Lieve ende ghetauwe broeder in Christo Zo is dit ons weijnich schrijven dienende an U L, dat wij grootelick beswaert zijn, ansiende wij U L hulpe ende bedieninge onzer plaetse alhier, missen ende daer van niet en verhooren. Daer nochtans den quant Christiaen vertrocken is die het hier op het leste noch schandelicker ghemaect heeft (leijder claechlick voor godt) met lasterlicke redenen als versaeckende openbaer dat daer geen gemeijnte Christi op den aerden en is, dat den Cathecismus een menschelike insettinge is ende den volcke heeft hij over al ghewaerschout seggende, wacht u van de guesen want haer dyngen is niet dan schelmerije ende dierghelijcke laster redenen, meer te schandelick om hier te verhaelen. So dat de ghemeijnte alhier iammerlick en truerich staet welke naer onze goet duncken wel beteren zoude, waer alhier nimmer ghestadigen dienst ghepleecht,

want den ghemeenen man ende liefhebbers des evangelijs niet anders en hebben gheemeent dan dat de dienaers van buiten zouden comen ende bedienen een vierendeel iaers deze plaetse. Soe verwonderen wij ons te meer om dat wij gheen andwoordt noch schrijven van U L en krijgen zo nochtans een onzer broederen tot Schagen over eenen tijt gheweest is zijnde van meenijng bij U L int Classe te comen. Maer also het Classe op die tijt ghehouden zijnde een weecke vercort om het Sinodo, zo heeft hij zijn bootschap Pieter Albertsz angedient ende hem den standt der kercken (alhier) verhaelt, welck P. A. voorsz an-nam ende zoude an Ptr Cornelisz daer van schrijven, maer onze broeder en heeft geen tijdinge noch andwoordt wederom ghebracht, noch ooc wij geen schrijven en hebben ontfien. Oock van ghelijcken een onzer broederen tot Hoorn gheweest heeft om zijne ende een ander persoon zijn saecke die heeft te spraecke gheweest met een van de Collegie te Hoorn ende onder andere reden van hem verstondt als dat Christiaen het vierendeel iaers van meije tot Sinte Jacob toe ontfien zoude ende zo die ghemeijnte an haer verschoten penningen zo die gheraecken zo moesten die dienaers een ander vierendeel iaers de plaetse bewaeren tot alder heijligen het welcke broeders, onder corectie, grootelick van noode is, dat daer in voorsien worde want het niet alleen ghenoech en is dat de onconsten die daer ghemaect, betaelt zijn. Maer de zelve zijn ghecomen wt alzulcke buijdsels daert beter van noode waer in ghedaen te zijn. Of zullen dan de broeders die zulcks vrijwillich ende wt liefde des evangeliums ghedaen hebben, haere verschoten penningen die zij zelve behoefich zijn missen, zo wert het te beduchten dat alzulcke liefde t anderen tijden zoude vertrouwen, het waer te jammerlick dat zulcken saecke nu onghenvordert bleve, anghesien de hooge Overheijt den evangelio zo goet gunstich is ende ons in alzulcken grooten noot onze recht met haer autoriteijt beschermt hebben. Dierhalven lieve broeders en behoort het niet nae ghelaeten te zijn op dat de ghemeijnte Christi alhier wederom mochte opghericht worden, die zo van Christiaen vertreden is, oock vermaent Paulus ons, al te saemen act zo acht te hebben op de cudde (= kudde) Christi. Oock te meer heijst (= eist) de saecke vorderinge mitsdien bij mijn heeren staeten in haere leste resolutie over den handel besloten, gheresolveert is dat alhier de plaatsen binnen den tijt van een vierendeel iaers, versien zoude worden van een vroom ghetrouw ende clgodtsalich dienaer. Derhalven broeders is eijntlick tot een besluit in desen onze hertgrondelicke begeeren, dat ghij lieden een eijntlick besluit (van deze saecke onze ghemeijnte angaende) wilt maecken, ende ons t'eenmael andwoordt overschrijven, wat in de saecke ghedaen is, ofte datter in ghedaen zal worden, op dat wij eenmael moghen weten op wat voet wij angaen zullen. U.L schrijven zullen wij verwachten niet meer voor dese tyt dan de heere behoede U L al te samen in vrede amen. Gheschreven in onzen kerckenraet an den Burch op Texel, den 14 julij 1592. Stilo novo. Ende bij ons ouderlingen onderteijckent.

Bij mij U L dienaer ende br[oeder] in Christo Jacob Jansz bij laste
J Schauteetz
Jan Reijers [merk] zoon ouderling.

1593

Jacob Jansz wordt ook genoemd in de actes van het weeshuis in deze periode. Op 21 april 1593 schrijft Jacques de Schauteet nog een brief over deze geldkwestie. [16382 nr 166] Verder is er sprake geweest van een beroeping op een zekere Heijndrick Pietersz, die waarschijnlijk wel blijft waar hij eerder was omdat ze daar meer leden en meer geld hebben. Jacques noemt zich weer Jacob.

Lof godt den 21 april 1593

Lieve broeder in Christo Pieter Cornelisz. Dit ons weijnich schrijven zal dienen bij U L dat u believe dese onze beden ende begeerte den broederen ende dienaeren U L vergaderinge wt onzen naem wilt voor dragen, dat ons ghegunt worde, de voldoeninge U L besluit eertijts gemaect over het bedienen onzer plaetse te alhier, op dat wij den magistraet alhier mochte ansoecken om een vierendeel iaers stipendium tot recompentie van den groote onkosten ende verschoten penningen tegen Christiaan eertijts ghemaect. Bidden den

broederen ons bij mijn heeren staten daerin tot U L gelegentheijt behulpelick willen zijn. Aengaende Heijndrick Pietersz daer hebben wij paesdach lestleden met beroepinge weder bij gheweest, ende vijnden de saecke also, dat indient een ouderling niet hadde belet hij zoude deselve door U L goede recommendatie ende ansoecken van de ghemeijnte alhier angenomen hebben, maer hij heeft haer beloofd van haer niet te trecken ten zij dat hij hem mach verbeteren van plaetse ende van ghemeijnte. Zo ist dat wij van litmaten een weijnich int ghetal minder zijn als zij, daer op een haerder tegen hielt. Daer om alsser nu een peroepingen comt daermede hij haer voldoen can zal hij die annemen,. Derhalven als zij hem dan evenwel moeten missen, zo waert een cleijne saecke dat hij hem ons ghegunt hadden, twelck wij in ons afscheijden oock ghebeden hebben. Wilt u onze broeder wat goets tot onzer hulp daer in te doen, zo is onze hertgrondelick begeren, ons te willen behulpelick zijn. De wijle alhier een ghetrau man zo grootelicks van noode is. Geschreven met Grooter haesten, op den Burch in Texel datum als boven.

Bij mij U.L dienaer ende broeder in Christo Jacob de Schauteet
ouderling der ghemeijnte Christi op den Burch in Texel.
Bij laste der broederen.

Ik weet niet wat er verder van Christiaan van Lennep geworden is.

Nieuwe predikanten

Oosterend en de Waal willen De Schauteet

Oosterend en De Waal blijken nog steeds geen predikant te hebben. Lambrecht Wennen wijdt er in april 1593 nog maar een brief aan de classis aan. [16383 nr 167/134] We zien als ondertekenaar hier Jan Lastmans terug, die blijkbaar is verhuisd vanuit Den Hoorn. Nogmaals wil men Jacques de Schauteet en wellicht is dat ook gelukt, want we zien hem hierna niet meer terug als schoolmeester van Den Burg. Na 1610 is hij als predikant werkzaam in Noord Holland en aanwezig bij enkele vergaderingen van de classis van Alkmaar. Volgens de Lyste van de naemen der leeraeren in al de ses classen van het Noorderkwartier van Melchior Veeris is Jacques de Schauteet beroepen in Groet en Camp in 1586, emeritus in 1623. 1586 klopt uiteraard niet, maar Veeris bepaalde de komst van de ene predikant vaak uit het vertrek van de vorige – voor zover hem bekend.

Die genade ende vrede des Heere van Godt den
hemelsche vader door Jesum Christum ende
die chracht des Heijligen Geestes Amen

Alsoo wij der gemeente christij opt texel tot oostereijnt
ende die wael langhe gearbeijt hebben
ende versocht om een dienaer des godlicken woorts te
mogen vercrigen twelck wij tot nocht toe niet
beter hebben mogen become als op onse eerste
beroepinghe op onsen broeder Jaques Schoutet
Hier om soo bidden wij broederen der gemeente voorsz.
aen U L onse broeders int Classis van Alckmaer
dattet haer gelieven wil, ons in onse oude wettelicke
beroepinge behulpich twesen op onsen broeder
Jacques voorsz. ende nemen die selve wederom aen
handen, ende verschrijven onsen broeder Jacques op sijn
eerste beroepinge in Classis bij brenger dese onse
beminde broeder. Oorconde der waerheijt soo hebben wij
broederen der gemeente voorsz dit onderteijkent wt
kracht onser vergaderinge ofte kercke Aldus gedaen
tot oostereijnt opt texel dese xviijten april
stilo novo 1593

Lambrecht Wennen
Dirck Jcops
Jan Lastmans [zelfde als van Den Hoorn aan handschrift te zien]
Cornelijs Cornelijsz

1594

Wat is er met de priesters van Texel gebeurd?

In 1594 is er meer nieuws over de situatie van de priesters van eertijds. Van der Loos vermeldt in zijn artikel *Van het eiland Texel* een bezoek van priester Nicolaes Wiggers die Texel kort na de reformatie persoonlijk bezocht en 'naar waarheid kon getuigen, daar priesters te hebben aangetroffen, die van het oude geloof waren afgefallen en wereldlijke ambten hadden aanvaard. Een was er die goed ter tale was, doch een ongebonden leven leidde.' Hij geeft als voorbeeld o.a. de afgefallen pastoor van Langendijk. Bedoeld wordt hier Johannis Johannes Broeck, die we al hebben genoemd. Van der Loos noemt ook nog als afvallige Willem Bruinesses, een monnik die zich op Texel bij de wankelende priesters zou hebben gevoegd, maar dat speelde zich al af rond 1526 (zie De Wijnberch des Heren), dus of deze man kort na de reformatie nog aanspreekbaar was, is maar de vraag. Er is nog wel meer mis met dit stukje.

Want Nicolaes Wiggers, geboren in 1555, die ook wel Vigerius of Cousebant werd genoemd, werd pas in 1579 tot priester gewijd en was volgens Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem tot 1581 in Keulen. Zijn reis kan dus niet eerder dan ca 1581 zijn geweest, toen Johannes al lang weer vertrokken was, en misschien moet dit bezoek zelfs na 1588 hebben plaatsgevonden, want pas dan zijn er brieven van Wiggers beschreven.

Vervolgens vertelt Van der Loos over reizen vanaf juni 1594 van Eggius, vicaris generaal van Haarlem, waarbij hij zich baseert op een katholiek boek uit 1888.⁶⁶ Laten we die bron even volgen, want er staat veel meer in dan in het stuk van Van der Loos.

In juni 1594 maakte Eggius in gezelschap van Sibrandus Sixtus eene visitatiereis in het noorden van Holland. Sibrandus, van wien het nageslacht ook zou getuigen: 'voorwaar, hij was een tweede vader des vaderlands,' werd hooggeschat door Eggius om zijn voortreffelijke eigenschappen. Hij was met vrucht werkzaam geweest op verschillende plaatsen, en, zooals Eggius zegt, had eene voorliefde voor zijne Vriezen, die meer dan eens moeite deden om hem bij zich te houden. Eggius had hem reeds in 1594 gaarne in het Haarlemsch kapittel gezien en schreef in den aanvang van 1602 aan Sasbolt [Vosmaer] met verheuging des harten: 'Onze Sibrand neemt toe in voorzichtigheid en behaaglijkheid.' Zij waren dan op het eiland Tessel en getuigen van de katholieke bewoners, dat ze een weinig vreesachtig zijn, waarom het niet raadzaam aan Eggius en zijn metgezel scheen, daar lang te blijven. Op eene andere reis bracht hij er veertien dagen door en klaagt in het verslag zeer over de ongebondenheid der jonkheid. 'Vóór dat ze door het huwelijksjuk gebonden zijn, willen ze God niet dienen. Later voelen zij zich door kleingeestigheid zóó bezwaard door dit juk, dat zij overtuigd zijn zich op hetgeen Godes is niet te kunnen toeleggen.' Toch, zegt Eggius, waren deze menschen lichter te overtuigen dan stadsbewoners, die meer verschooning zoeken in hunnen zonden. Om deze reden wilde Eggius ook, dat men meer zorg besteden zou aan het platteland, en dit naar het voorbeeld van Christus Jezus. De Tesselsche vrouwen zochten Eggius vlijtig op en brachten hem dikwerf in gevaar. Mannen zag hij niet veel, maar toch waren er, van wie hij verwachtte, dat ze trouw zouden blijven.

Het volgende stukje geeft Van der Loos grotendeels wel:

De schout van het eiland was een dronkaard, die de kettersche bijeenkomsten bijwoonde, maar zich niet door hen liet ringeloozen. Eenige raadsleden waren katholiek. Het klooster van St. Franciscus derde orde was in een weeshuis veranderd; de moeder hiervan was katholiek; de kinderen ten getale van zeven of acht waren zeer aan haar gehecht en werden door haar in het katholiek geloof opgevoed, maar ze werden verplicht tegenwoordig te zijn in protestantsche predikaties en op katholieke feestdagen te werken. Vier priesters waren er: een was carmeliet geweest en had het kloostergoed doorgebracht [verkwist], later nam hij de betrekking waar van notaris en secretaris der gemeente. Voor dezen man hadden velen hun huwelijk gesloten.

In de priester die notaris en secretaris van de gemeente was geworden herkennen we gemakkelijk onze Frans Adriaensz, die blijkbaar de kas der katholieken heeft geleegd (wat Van der Loos verzwijgt). Uiteraard heeft Frans indertijd als priester vele mensen getrouwd... Maar uit het volgende, niet door Van der Loos geciteerd fragment, blijkt iets bijzonders:

Eggius trouwde ze over, maar moest in deze zaak omzichtig te werk gaan, omdat er op het eiland meer vrouwen dan mannen waren, en menigeen van de gelegenheid zou gebruik maken om nu een vrouw te nemen, in wie hij meer behagen had. (Gij zult het Eggius en zijnen tijdgenooten niet kwalijk duiden, dat zij nog niet overtuigd waren van de wettigheid eens huwelijks, dat voor de wereldsche overheid gesloten was.)

Nu wordt ineens duidelijk dat Frans Adriaensz ook nog vele mensen heeft getrouwd, terwijl hij al secretaris was! En dat kan goed kloppen. Voor personen die niet voor de gereformeerde kerk wilden trouwen was dit het enige alternatief. Maar de Texelaars beschouwden dit waarschijnlijk nog steeds als katholieke echtverbintenissen! Frans was immers hun oude priester! En ook na zijn dood dacht men nog op deze manier over hem. Op zijn grafsteen in de kerk van Den Burg prijkt namelijk een miskelk en de titel 'heer', alsof hij nog steeds priester was. In elk geval is dit een extra bewijs van ons vermoeden dat Frans nooit predikant is geworden.⁶⁷ Maar Eggius kon zo'n huwelijk niet zien als het vertrouwde sacrament van voorheen en trouwde ze voor alle zekerheid toch maar over. In het geheim. Het is opvallend dat Frans toen hij nog priester was deed of hij predikant was en toen hij geen kerk meer bediende nog mensen min of meer katholiek trouwde. Men zou ook kunnen zeggen, dit is een man met een groot talent om zich aan te passen aan veranderende omstandigheden.

⁶⁶ Bijdragen voor de geschiedenis van de RK Kerk in Nederland Rotterdam 1888, blz 19. De originele brief is vermoedelijk aanwezig in het Archief in Utrecht (in het Latijn).

⁶⁷ Zoals ook Van der Kooi schrijft in De Wynberch des Heren, blz. 303, foto grafsteen blz. 210.

In het weeshuisarchief tekent Frans Adriaensz tot 1599 het jaarlijks verslag van de weesmeesters.⁶⁸ Het volgende jaar ontbreekt zijn handtekening. Op zijn grafsteen is moeizaam nog het begin van zijn sterfjaar te lezen. Ik hou het op MVc, de manier waarop in die tijd 1500 werd aangeduid en dat Frans in 1599 is overleden. Tenzij er nog ergens een stuk van hem opduikt van na die tijd...

We gaan verder met het verslag van Eggius.

Een tweede priester was oude en af, geheel ongeschikt voor de bediening. Een derde was ook liever secretaris en nam nog bovendien de betrekking van onderwijzer waar. De vierde kon zich goed schoonpraten en wilde van vroeger liefst niets hooren; toen Eggius te Tessel was, oefende deze vierde man het beroep van vleeschhouwer uit.

Te Huisduinen was het even weinig opwekkend wat Eggius er vond. 'De openlijke slechtheid van hem die, te Huisduinen staat,' zegt hij, 'verkondigt luide dat hij een overlooper is. Ik hoop, dat niemand hem langer vertrouwen zal.' Op een andere reis doopte Eggius hier op zekeren nacht veertig kinderen; en hij trof het, naar hij zegt, want de schout was juist afwezig.

Van der Loos neemt dit enigszins verkort over. Omdat er na de reformatie nog geen nieuwe priesters naar het eiland konden worden gezonden, kunnen we ervan uit gaan dat het hier gaat over de priesters die in 1572 op het eiland hadden gediend.

Een tweede brief?

Nog even terug naar het vroege bezoek van Nicolaes Wiggers dat Van der Loos noemt. Hij citeert uit Kerkelijke historie en outheden der zeven Verenigde provincien uit 1726 (deel IV blz. 169) en daar staat (helaas zonder bronvermelding):

Ik heb een brief van een Haarlemsche priester, met naame Niklaas Vigerius, dewelke derwaarts geschikt was om alles te bezigtigen. In dien brief staat beschreeven hoe dat de priesters, die aldaar woonden en van 't oude geloof afgefallen waren, wereldlijke ampten als sekretarissen bedienden. Dan was er een die stok-oud en vervolgens onbequaam was om zijn pastoorsampt waar te nemen. Een ander, die wel ter taale was en de gave van welspreekendheit had, was van een ongebonden leven.

Van der Loos neemt dit verkort over en plaatst de gebeurtenis kort na de reformatie van 1572. Ik heb zo'n vroege brief van Wiggers over Texel niet gevonden.⁶⁹ Langzaam drong het tot me door dat de schrijver van de kerkelijke historie hier de verkeerde naam heeft gebruikt! Deze Haarlemse priester was Eggius.⁷⁰ Er is maar één brief en geen twee. De literatuur gaat hier al citerend dan ook de mist in.

Toch werpt dat verslag nieuw licht op een stukje geschiedenis. In een tijd waarin het in het openbaar beleiden van het roomse geloof verboden is, weten een weesmoeder, enkele raadsleden, een schoolmeester en een secretaris zich goed te handhaven. Over die priester die schoolmeester werd en de dronken schout die zich niet ringeloren hebben we al gelezen.

De conclusie van Van der Vlis dat na de reformatie alle katholieke bestuurders zo snel mogelijk zijn vervangen door protestanten lijkt wat overdreven. Dat schout Simon van der Does (die volgens Van der Vlis tot 1575 op Texel was) dat samen zou hebben gedaan met de voormalige priester Frans Adriaensz (die pas in 1575 toestemming kreeg om te reformeren en in 1579 als bestuurder aanwezig is) is chronologisch al niet mogelijk.⁷¹

⁶⁸ Dank aan Irene Maas die me de foto's hiervan toestuurde. In 1598 heeft het archief van de Kerk van Den Burg nog een door hem getekende akte over een losrente ten gunste van de kerkmeesters. Jan Bartholomeusz is schepen.

⁶⁹ Ook Dalmatius van Heel, Nicolaas Wiggers Cousebant, Haarlem 1929, geeft geen vroege inspectiereis naar Texel. Wel een mooi stukje over een vlucht naar Texel in 1599.

⁷⁰ De kerkelijke historie geeft elders volop aandacht aan brieven van Eggius. Hier dus ook, maar met een verkeerde naam erbij.

⁷¹ DE aanwezigheid van Simon van der Does in deze tijd is ook niet juist.

Huisduinen wil Beurze, de schoolmeester van Den Burg

In juli 1594 is er een brief vanuit Huisduinen met een beroep op Francois Beurze, die nu schoolmeester is in Den Burg. [16743 nr 193]. Twee jaar eerder, op 24 juni 1592, heeft J Foreest geschreven dat Huisduinen over mag gaan tot het beroepen van een predikant. [16381]

Eersame wijze kerckendienaeren des Classis tot Alckmaer
onse lieve broeders. Genade ende vrede in Chr[isto] J[esu]
Doen wij ouderlingen ende diaconen mitsgaders den gehelen
kerckenraet der christelicke gemeijnte van huijsduijnen
te weten, hoe dat wij een verwijcke (= bewogen) gesonde gemeijnte
een tijtlang hebben gehad, ende nu laestmael tot een
dienaer gehad hebben eenen Hendrick Rijtgersz van Steenwijck
dewelcke hem so onachtsamen (Ja god betert) so onbehoorlijcken
in den dienst des goddelijcken woorts gequeten ende gedraghen
heeft, dattet al te beclagelijcken is waerdoor die gemeijnte
Jesu Christi bij ons in een corte tijt seer affgenomen heeft
in maniere off den ghele gemeijnte zoude ruijneren, waarom
lieve broederen wij nijet en twijfelen, off uw E sullen der
hertelijcken mede becommert zijn, ende also den voorsz onse
dienaer bij uw E van zijnen dienst is gedeporteert
soe heeft ons altsamen goetdocht ende raetsaem bevonden
(in aensien van onse desolaetheijt) om naer een persoon te
speuren, die goet gethuijchenisse heeft, sijnder leere, leven
ende wandeling, oock van verstant des goddelijcken woorts
op dat doch onse voorsz gemeijnte mach prospereren, wassen
ende toenemen, ende geen meer so groten scade ende affbreuck
lijden, als sij gedaen heeft, waermede alle susters ende
broeders behooren medelijden te hebben. Soe is ons tot
meermalen aengedient, van ettelijcken broederen in Texel
van de experientie van eenen Francois Beurze, jegenwoordich
schoolmeester opten eijlande van Texel anden Burch, ende wij
ons betrouwen opte bequaemheijt ende experientie sijns
persoons, so in leere als leven, oock mede overleggende
den desolaten staet onses levens, in den bedieninge
vant woort des Heeren, twelck heeft ons opgeweckt
ende zeer hertgrondelijcken gmoveert om denselven Francois
aen te sprecken twelck wij gedaen hebben ende hebben
den selven oock mede zeer hertelijck gebeden, off hij
wilde versoucken aende Classis tot Alcmaer, om hem
te foorderen tot propositie, twelck denselven ons
gecompromitteert ende belooft heeft. Soe ist dat wij hem
mitsdesen onsenthalven recommanderen, dat wij niet anders van
hem gehoord hebben, dan een Godtvresenden man toestaet,
oock mede dat hij is eenen man rijp van verstande in
goddijcke saecken, ende grondich inde schrift ervaren
als wij verhoppen dat uw E aen hem sult bevinden
Ende bij soe verre uw E den selven Franchois Beursen
(naer examinatie) int bequaem ende soufficiant (= voldoende) bevondt met
experientie om tselfde Goddelijcke offitium te bedienen,
soe is dier saeck benefens desen om den selven te moghen
hebben voor onsen dienaer des Goddelijcken woorts, als wij
verhoppen dat uw L ons nijet en sult weijgeren, als den geenen
die seer met onsen desolaten staet behoren becommert te
wesen, als principale litmaten van alle christelijcken ende
gereformeerde gemeijnten, want wij gaerne van den voorsz
Franchois Beurze begeren bedient te wesen, op dat des viants
listicheijt (die aldrede grote scade ende interesse in onse
gemeijnte gedaen heeft) eenmael mach geweijs worden ende
trijcke Jesu Christi mach opgebouwet worden, tot zijner eeren
tot proffijte van onsen naesten ende tot onser zielen salicheijt.
Dit doende zult ons sonderlinge vrutscap doen, wij willen

gaerne tot allen tijden van gelijcken aen alle christelijcken
broederen tselfde wederom recompenseren ende verdienen
Dat kenne die almogende God.
Hiermede eersame wijze lieve ende beminde
broeders, des almogende gode bevolen
die uw L in alles gesont, wil
sparen. In haest vuyt huijsduijnen desen
Ven Julij 1594
Ter ordonnantie vande voorz ouderlingen ende
diaconen mitsgaders den kerckenraet
ende broederen in Christo van huijsduijnen
Ges[chreven] bij mij der dorpe huijsduijnen
Secrts ende notaris publijk

P Ruijch Nots Pub.

Monster wil Claes Quirijnsz

Een paar dagen later, op 11 juli 1594 doet de kerkenraad van Monster in Zuid Holland beroep op Claes Quirijnsz, de predikant van Den Hoorn op Texel. Hij heeft al in Monster gepreekt en is er goed bevallen. Hij zal er heen gaan en daar in 1609 overlijden. [16886/16887 nr 140/190]

Genade ende vrede van Godt
den vader deur Jesum Christum ende
come onsen heeren metten burchte
des H geestes sij met u allen
Amen

Vereerde vroome godtsalige lijeve
broeder inden Heere. Alsoo het den goeden
ende getrouwe godt belijft heeft de gaven
van Claes Quirijngsz uwe methelper inden H
Evangelij inde voorgaende Pijnxter dagen
onse gemeente van Masermonster met drie
predication te laten horen, gelijckerwijs enen
godtsaligen dijenaer des woorts uijte vergaderinge
der classen vonden Hage (benefens twee
van onse ouderlingen daer toe gecommiteert, opden
xxv en junij lestleden opden lande van Texel
binnen de kercke van den Horen aldaer dselve
gaven andermael horende (godt sij loff) seer
prijselick gevonden hebben, ende dewijle
wij tegenwoordich van genen dijenaer des woorts
eijgentlick voorsijn sijn, mitsdien onsen voorgaende
dijenaer van ons (in minne ende vruentschappe)
op een ander kercke vertrocken is, oock mede
verstaende dat den vrz uwe metbroeder (indijent
godt ju gave) wel van meninge soude wesen
omme met ene dijenste nijewe bouwinge
aenden huijse des heeren elders weer te doen
Alsoo ist dat wij wt frunteliker begeerte
van allen lidtmaeten onser gemeente ende lyeff-
hebbers des godtliken woorts, met voorweten van den
classe van den Hage, oock met advijs van de
Heeren Raden van [] als onsen
genadichsten Heeren mitsgaders de Baluw ende
magistraten van Monster voorsz eendachtich [?]
gedelibereert sijn den voorsz Claes Quirijngsz
nae kerkelicke ordenijge tot onsen wettigen
dijenaer des H evangelij te beropen, gelijck
wij hem daertoe beropen bij desen. Derhalven
uwen E seer vruntlik biddende, sij gegeven [?]

dese onse beropinge voor wettich ende suffisant
te komen ende te []. Ende dijen bestande [?]
des v oorn Claes Quijrijngsz met aller lijefden ende
beleeftheijt tot onser kerke dijenste goetwillich te
laten trecken. Twelcke doende sult ons ende onse
gehele gemeente tallen tijden met danckbaerheijt
jegens uwer E bereijt vinden gelijck sulcx aen
Christelike broederen betaemt. []
weerde vrome godtsalige lieve broeders inden Heerer
uwer E [] genade des heeren bevelende.

Uwer E dijenstwillige metbroeders
des kerkenraet ende gemeente Jesu
Cristij tot Masermonster Ende inden
name des selfs bij twe ouderlijngen
aldaer sijnder geteijckent. Desen XJen
Julij XVc vijer entnegentich. Mij als
litmaet ende secr vande plaetse
tegenwoordich
van middelburch 1594
Claes Claesz Smit
Ouderlig der kerke chrijstij tot monster
(merck bij Ingilius Jeroens
Ouderlijnge der kercke Jesu
Cristij tot Monster

Francois Beurze wordt gepolst voor Huisduinen

Dan is er nog iemand die 15 juli 1594 op verzoek van een broeder van de gemeente van Huisduinen een briefje schrijft aan Pieter Cornelisz over handel en wandel van Francois Beurze. [16741 nr 142/192]

Tot god wt teijden desen 15 julij 1594

Eersame lieve ende seer b[em]inden mede broederen in den wercke des heeren
Dese versent en sal u tot gheenen anderen vinde dienen dan om u
lieden te verwittighen hoe dat den 10 deser bij mij ghewest is een seker
broeder der ghemeente van Huisduine, ende mij afvraghende naer den
schoolmeester van den Burgh in den eijlande van Tessel met name
Fransooijs Burse wat voor een persoon hij was ende seggende dat
die vaneen voornomde ghemeinte met hem hadden ghesprocke versouckende
dat hij hem verwittighen soude om voor u l classe eene oft meer
proposijtien te done ten sijne op dat hij ghehoort sijnde van den Classe
ende bequamen ghevonden hij van hen tot hare wetelijcken dienare
mochte naer voorgaende exame beropen worden waer op
ick hunre meninghe gehoord hebbende hem voor antwoort hebbe gegeven
dat sij met haeren versoecke wel mochten voortgaen niet dan
alte goet van den persoon getughende ghemerckt ick niet dan
dat goet was van hem en wiste ende also U L het oordeel der selve
over te sende daer om hebbe ick U L dit cleijn briefken wel
willen oversenden ten eijnde dat ghij U L niet soudt scrome dan
selven tot een proposijcie te voorderen niet trustende ofte ghij
lieden sult een goet ghesont verstant en oordeel in den selve vijnden
twelcke tsijns tijt in den dienst der kercken blijcke ende troubaer
sal wesen hier mede U L den here ende den woorde sijnen ghenade
bevelende met haesten ten daeghe ende plaetse als bouwen bij
mij uwen dienstwillighen medebroeder in den welcke des here
Matheus Platvoet

Vervolgens een grote brief van schoolmeester Francois Beurze zelf, waarin hij uitlegt dat hij eerst heeft geweigerd, maar nu wel genegen is naar Huisduinen te vertrekken. Hij wil echter eerst netjes worden geëxamineerd, en dat op Texel, omdat de school druk is en hij pas kort geleden is verhuisd. [16387 nr 135/144]
De brief is van 17 juli, waarschijnlijk van 1594. We zien hem later terug op de classis van Alkmaar als predikant

en scriba. Zowel De Schauteet als Beurze tekenen het boekje van de predikanten, gelijk met Wouter Adriaensz van Graft en De Rijp.

Immanuel God zij met ons alle te gelijcke Amen

Eerzame lieve ende welbeminde broeder in Christo Jesu
Alzo die van Huijsduijnen mij hebben aengesprocken ende te
kennen gegeven den standt harer gemeijnte de welcke
dezolatelick gestelt is ende daer benefens mij
voor ogen gelegd om aen den broederen dienaers des Classis
Alckmaer te verzoucken mij te voorderen tot propositie
ende volgens dien zo de broederen mij zouden mogen bequaem
vinden om zodanich een ampt te bedienen, mij alsdan te
beroepen tot haren wettelicken dienaer. Ick tzelve
verzouck hoorende hebbet hun ten eerstmael afgeslagen
Aenmerkende de gewichticheit der zaken ende daer
entegen de kleijnheijt mijner gaven om zulkes uutte
voeren. Zo en hebben zij diesniette min afgelaten (= doorgedaan)
om met haer verzouck voort te varen ende de dienaeren des
Classis zulcks voor te houden, zo hebbe ick int leste tot
der broederen gezegt, bemerckende dat zij mij niet en
wilden ontslaen van hun verzouck. Zo verre mij
god almachtich daer toe bekrachtichde, ende zijne gaven
in mij geschoncken hun openbaerden daer toe bequaem te
wezen. Zo begeerde ick de zelve wel int werck
te stellen tot grootmackinge zijns naems ende stichtinge
zijner gemeenten. Daer op zijn zij van mij gescheijden
Zo hebbe ick naderhant van dien gesproken met een broeder
der voorsz plaetse de welcke mij te kennen gaf
gezonden zijnde van de gemeente van Huijsduijnen, dat
Tonis Heijndericksz Schoenmaker bij U L gheweest heeft ende
uwen persone daer van aengesproken. Ende ick verstaen dat
U L bevel gegeven heeft, dat zij mij zouden aendien
om op de toecommende Classis mij aldaer te laten
vinden ende een propositie te doen voor de broederen des
voorsz Classis ende alzo het zelfde mij maer mondelijk
gezegd is, zonder schrift oft brief daer van te tonen
zo duncket mij onder correctie niet geraten, zo haest
het zelve aen te vatten, maer dat U L daer van
zout believen met malcanderen te spreken, ende boven dien zoude
ick op den broederen begeeren dat zij mij eerst ettelicke
propositien zouden laten doen inden eijlande Texel, present
de dienaeren aldaer, want de wijle het mij ongelegen
is dickmael over te commen. Eensdeels om den swaren dienst
der schole, anderdeels om dat ick noch zeer onlange
alhier gewoont hebbe. Zoude U L der halven
vriendelick bidden U L advijs daer van mij mette eerste
gelegenheit tadverteeren. Niet meer op desen
tijt dan weest hier met den genadigen god bevolen, die U L
ende ons allen geve wat ons zalich is. Amen. Met haesten
desen 17 Julius wt den Burg inden Eijlande van Texel.
Bij U L dienstwillige dienaer
ende broeder in Christo Francois Beurzen
Schoolmeester in de plaetse voorsz.

Jacobus de Roo staat in Den Burg

Den Burg blijkt inmiddels een nieuwe predikant te hebben. Jacobus de Roo. [16389 nr 14/191] Hij meldt in juli 1594 dat het verzoek om een bijdrage voor het losgeld van een in Groningen gevangen genomen broeder inmiddels wordt verzameld, maar dat het nu nog niet is gelukt. Sommige stukjes zijn moeilijk te ontcijferen.

Godt is onsen toevlucht in alles In den burch op het eijlant
van Texsel Naer alle behoorlicke groetenisse sal dit onst cort schrijven
dienen om U L broeders des Classes tot Alckmaer te veratverteren hoe dat wij
den 28en juni ontfangende eene messijve ghedatteert den 25 derselven
door onsen lieven met broeder Pieter Cornelisz dienaer des goddelicken
woorts binnen Alckmaer doch met ordonnantie ende bevel des ganschen
corpis des Classis. In de selven mesijve ons aanbiedende
de ghevanghenisse een onser met broeder te weten een dienaer des
goddelicken woorts den welcken over eenen zeeckeren tijt van den
vijanden tot groeninghe (= Groningen) ghevanghen zijnde ende nu ghelost zijnde op
zeekere rensoen penninghen (= losgeld) bedraghende wel 6 hondert en 90 gulden
of daer ontrent ende de wijle het een werck van baermherticheijt
is de ghevanghen te verlossen ende verstaende dat den selven onse
broeder verlost zijnde door sulcke middelen dat het ghelt nu
moet ghevonden zijn en dewil ons christus leert al dat
ghy wilt dat men u doet, doet het oock uwen naesten soo verstaen
wij dat de kercken van Hoolant (= Holland) oftde de bijlijghende met malcanderen
beslooten elck naer qualijteijt zijns hoofts deselve
somme op te bringhen ende de wijle wij zeer ongherijvelick (= ongeriefelijk)
ende verre van den broederen zijn af leggende so hebben
den broederen des Classis tot Alckmaer ghestipuleert (= bepaald) ofte
sommeeer een somme van 12 guldens op de 3 kercken in Texel
het welck wij oock in danck aen ghenomen hebben ende
hebben oock met ons drie dienaeren met onse kercken op te
brengen elck 4 gulden tot volmackinge der somme ende
hoewel wij hier in de Burch een zeer schamel ghemeijnte
hebben nochtans den noodt aansiene hebben met groot
aerbeijt anhoudende tot dat wij de selve somme van 4
guldens hebben bijeen ghebrach ende U L met dese onse
missijve over ghesonden ende toe ghestert ende zijt hier
mede god bevoolen ende het woort zijnder ghenade Amen
Met haesten Datum van 13en julij anno 1594. In aller naem
ondertekent
Bij mij Jacob Heijndrick de Roo
Dienaer des goddelicken woorts
In den Burch op het eijlant van Texel

Jan [merk] Reyers ouderlinck
Joost mortier Dijacen

Voort lieve broeders U L sal hier mede verstaen ende bekent
zijn hoe dat wij tot noch toe gheen vooderinghe in vercrijghe van de achterstellinghe
ofte costen ghedaen bij ons ende den dienaeren des Classes belanghende
den kercken dienst inden Burch ende hebben nochtans met
groote moeijte inde aerbeijt daer in ghearbeijt enden oock noch doen
maer met veele ghevodert soo dat wij oock met wtghedruckten
woorden gheseijt hebben soo z'u ons niet en redere (= ze u ons niet redt) ende de sacke af doen
dat wij veroorsaect zijn wederom breder te versoecken aen den
heeren den staten ten dele op en hebben wij noch gheen antwoord
ende en zijn oock niet ghesijnt (= gezonden). Langht (= verlanght) haer naer te loopen. Etc

1595

Den Hoorn wil een nieuwe predikant beroepen

Claes Quirijnsz is inmiddels naar Monster vertrokken. Dit leidt er toe dat op 13 februari 1595 een brief van de ouderlingen van Den Hoorn naar de classis gaat met een verzoek om een nieuwe predikant. [16384 nr 147/201]
Opvallend is dat er geen naam wordt ingevuld. Dat mag men blijkbaar ter plekke gaan doen.

Wij ondergeschreven Ouderlinghen diaconen ende opsienders der
gemeijnte Jesu Christij mitsgaders de burgemeester schepene
kerckmeesteren ende magistraet des dorps van den Hoorn in Texel

81

Problemen in Den Burg met Jacobus de Roo

Jacobus de Roo is predikant in Den Burg. De latere secretaris Claes Hendriksz Cloeck schrijft dat hij in september 1595 in Den Burg in de echt werd verbonden door ds Jacob Heindricsz de Rode.⁷² Hij vermeldt blijkbaar niet dat er met deze dominee al snel problemen zijn gerezen. Op 27 maart 1595 schrijft schoolmeester Francois Beurze een brief aan de classis van Alkmaar waarin hij verhaalt over iets in het leven van de predikant van Den Burg, Jacobus de Roo, dat niet in orde is, al is zijn handel of wandel onberispelijk. De classis krijgt het verwijt dat ze dit van te voren had moeten zien aankomen.

Door waterschade is met name het begin van de brief niet meer te lezen. [16739/16740 nr 204]

[] wij ondergeschrevenen
[] zo ist dat wij de B[roederen]
[] het getuichnisse geven nopende
den persoon van Jacobus Hendrixcs die zo [...] lieven broederen ende diener int woort des
heeren goddancken van zijn genade ende zijn
die hij is streckende over zij alhier want het is also dat onze kercke
voortsz tot noch toe zijnen dienst [??] den aenwas ende opbouwinge bedient
heeft. Verhopen de van langs zo meer zijnen [] over de selfde
Voorders aengaende tleven, handel ende wandel van Jacobij voorsz
zo ist dat noch wij mochten oock ijemant vande gantsche gemeijnte daer op ofte tegen
int minste niet wat wete te zegge. Ende nopende t stuck der
leere wij duncken (doch onder correctie) dat de selfde der broederen wel
bekent was al eer zij hem auctoriteijt gaven om den dienst des G W alhier
te bedienen. De dienaer moet geschickt wezen int leren
doch zo den broeders hier van breder onderrichtinge begeeren te horen zo zullen
zij believe Abraham Jansz, dienaer des W alhier op de Weel, daer van een
woordeken t'ondervragen welcke hem dickmael gehoort heeft, ende oock veel
beter weet den stijl ende worden der predicatien dan onzen broeder (met
namen Hendrick Cornelisz als toonder deses doet ofte wij zouden mogen doen.
Wij en twijfflen niet zo verre hij daer op ijet wat te zeggen weet, hij zalt
den broederen wel kundig maken. Hiermede zeer weerde ende beminde
Broeders willen wij U den Heere des vredes bevelen. De genade des Heeren
Jesu Christi ende die liefde Gods ende die gemeijnschap des H Geestes
zij met u en ons allen Amen. Aldus gedaen in onze kerckelijken vergaderinge
opten Burg inden eijlande van Texel. Datum dezen 27en martij 95 uijt
last ende bevel van de zelve
Pieter Jansz groot
Olderlinck
Bij mij Francoijs Andrieszn de Beurze Ouderlinck
Heindrick Heindrixs Diacken
Hendrijck Cornelijsz Diacken

Ook David Martens, de nieuwe predikant van Den Hoorn, in problemen

In mei 1595 blijkt Den Hoorn een nieuwe predikant te hebben, David Martens. Maar de brief die hij op 29 mei naar de classis van Alkmaar schrijft wekt weinig vertrouwen in zijn goede aankomst. [16738 nr 152/208] Hij moet al excuus maken voor zijn niet verschijnen in de classis. En bevestigd is hij nog niet. Omdat Claes Quiringsz de bevestiging van Jacobus de Roo en Abraham Boijtius had gedaan, ging hij er van uit dat dit wel vanzelf op Texel zou gebeuren.

Nu, in 1595, valt voor het eerst de naam van Abraham Boijtius, de predikant van Oosterend en De Waal, die er al een tijdje moet zijn, omdat Claes Quiringsz die hem bevestigde, inmiddels al een paar jaar weg is.⁷³ Interessant is dat David zijn brief meegeeft aan een zuster van de gemeente. In het kerkboek van Den Hoorn (vanaf 1604) komt ook een diaconesse voor.

⁷²Gerard van der Kooi in Verhalen over 600 jaar Texel en Texelaars, HVT 2015.

⁷³Er wordt een Abraham Jansz van Duinbroek genoemd bij de Zuid Hollandse synode, die van 1585 tot 1594 in Montfoort zou staan. Misschien is dat dezelfde.

Ghenade ende vrede met Godt onsen hemelschen vader door onsen
heere Jesum Christum wensche ick u lieve broeders in den heere
ende ons al te samen nu ende inder eeuwichheit amen den 29 meije 1595

Lieve ende seer beminde broeders in den heere, naer alle hertgrondelijcke
groetenisse soo late ick u lieden al te samen weten dat ick met mijn huijsgesin
door godts genade hier opten Horen gecomen ben den xix meije 1595
ende ick bidde de broeders dat sijt mij ten besten willen houden, dat ick al
Alckmaer niet over gecomen en ben, want ick hebbe gemeijnt dat ick daer
niet en hoeften te comen, dan alleenlijck de broederen mijnen examinatie
brief te senden, overmidts dat mij de broeders al hier geseijt hadden
doen ick hier eerstmael was, dat onsen broeder Claes Quirincxz, onse broeders
Jacobus de Roij ende Abraham Boeij in haren dienst bevesticht hadde
dus sende ick u lieden beminde broeders, mijn getuigenisse mede, met
dese onse suster, ende bidde u lieden vriendelijck dat gij lieden mij
volgende die wilt behulpelicken wezen, tot vorderinghe mijner bevestinge
in mijnen tegenwoordigen dienst, ende wilt met u lieder antwoort
mijne getuigenisse wederom senden, ende de selve toesluijten, ende sult
mij vrueenschap doen, dat weet godt, in wiens genadige bewaringe
ick u lieden, ende ons al te samen beveele totten eijnde onses levens Amen

Bij u lieder aller onderdanige dienstwillige
medebroeder Davidt Merttenszoon Grotieus
Wat ic vermach tot u lieden besten

David begrijpt blijkbaar dat hij moet handelen. Er is inmiddels iemand van Den Hoorn naar Huisduinen gereisd om de predikant aldaar verslag te doen van de situatie op het eiland. Deze dominee schrijft op 30 mei 1595 een brief aan de classis van Alkmaar [16737 nr 209]. De brief is nogal lastig te begrijpen en overduidelijk in half Duits geschreven. Ik maak er uit op dat de gemeente van Den Hoorn David niet ziet zitten en hem ook niet wil betalen.

Signatum Huijsduinen den 30 meij Ao 95
Emanuel

Eersame ijnsonder vijlgonstign H Frundt ende Broder also huden
ten dage zijn bekent Broder ende ouderlijng van eijlandt Tessel bij mij gewest ende van
mij begeert aen U L te schrijven Dewijl vast grote beswaringen
vor sake aengaende den newen dinar so tot Horn komen ijs
also dat de gemeijndt ganz mijt de gaben neijt to freden
noch gedient sijndt also dat te besorgen staet dat de kercke
daer dor ijn grot nadeijl ende affbruijck kommen wijrt so solle
der broder mijnongen (= mening) ende begerte frundtlick zijn dat de
confirmacie opgehalet mocht worden bijst tot het naegste
classo dawijl de goede man eijrst ijnt classo
stellicht (= stellig) mael (= eens) gehort mocht werden ende darna wijder
van den herren broder dess classo van de saken mochte
gehandelt worden doen u L hem uijt den gnadiger
Christij ende schijrm des hochsten bevolen

Jan Sloukens van Nens[?]
denar des gotlijcsen Worten tot Huijsduijnen

U broedr begeren van U L
heijr van uijt Brenger Deses wel
eijn schrijfftlicen antwort want
de sake staent so beswart en neijt wel
also datter notwendigen ijn vorsehen
most werden

Een en ander wordt duidelijker door een brief van 27 juli 1595, getekend door leden van de kerkenraad en andere notabelen van Den Hoorn. [16392 nr 155/212] Ze vragen om hulp in een delicate kwestie, want David heeft het voor een groot deel van de (groeierende) gemeente zeer goed gedaan, maar een deel is mordicus tegen hem en dat leidt tot een patstelling. De brief wordt geschreven door Jan Claesz.

Ghenae ende vrede van god onsen lieven hemelschen vader
door Jesum Christum onsen enigen heilant ende verlosser Amen

Eersaeme ende seer beminde broederen inden heere Jesu Christo dienaren
des godlicken woorts der gemeente Jesu Christi des Classis Alckmar
U L sij mits deesen kennelicken dat wij ondergeschreven broederen ende
lidtmaeten van de voorz. gemeente Jesu Christij in Texel opten Hoorn mit aller
oetmoedicheijt te kennen doen ende verclaren voor de gerechte waerheijt
hoe dat David Martensz onsen diener des G W hem alhier bij ons inde
tijt (welcke zeer cort is als onse broederen des Classis welkennelijk is) hem seer
ernstelicken godsalichlick vroom ende neerstich gedragen heeft in leeren stichten
ende vermanen bij eenen ijgelicken dies begerende, gelijc een from godsalich ende
oprecht getrouw dienaar der G i J C (= der goedheid in Jezus Christus?) toe staet. Verclaren ende getuigen oock
voor de geachte waerheijt als voor den heere, die alle saecken weet ende bekent is
dat onsen broeder meer als 2 mael de helft toegenomen heeft in de leringe
ende haddent etlicke onser gemeente niet gedaen, daer soude wel grote blijchap
liefde ende eenigheit in onse gemeente geweest hebben, dan tschijnt dat de frome altijt
eenige aenstoot moeten lijden tsij int een of int ander, biddende gehalven de broederen
onsis Classis datse ons den heere almachtich willen helpen bidden dat sulcx mochte
wechgenomen worden, op dat wij in een oprechte liefde ende eenigheijt mochten comen
twelc ons will gonnen god almachtich door Jesum Christum onsen heere die een heere des
vreedes is. Tgene hier niet schriftelicken verclaert wort sal onsen broeder wel mondeling
verclaren. Willen hiermede de broederen hertgrondelicken gebeden hebben
dat se in onse behulp hiermede willen weesen, want de broeders nu wel verstaen
hoe de saecke staet. Dit doende sult ons grote hulp troost ende vrintschap doen
Willen hier meede den broederen den heer almachtich bevolen hebben die U L ende alle
fromen hoe langs hoe meer wil stercken inden geest ende inder waerheijt op dat
sijnen naeme eeuelick gepresen mocht worden. Amen. In kennise der waerheijt
hebben wij ondergeschreven. Dit iegentwoordige onderteickent opten 27en iul 95 stilo novo
Bij mij Jan Claesz eertijts dijaecken geweest
Dit is Jan Jansz Schomaecker sijn merc [merk]
Bij mij Rijck Mijchijlsz
Bij mij mijn [+ merk] Hendrick Jacopsz
Bij mij [+ merk] Cemptmijn Huls
Bij mij Reijer ambertsz als kerrijk meijster

Na het vertrek van Claes Quirijnsz is Jan Jansz Schoenmaker weer actief. Zijn merk staat onder deze brief. Jan Claesz kennen we ook als degene die een rol speelde in de kwestie De Recht. Het lijkt op een tweedeling in de gemeente, waar iedereen zich toch had verzoend. Misschien oude wonden die open gingen.

Van september 1595 dateert de volgende brief, geschreven door de dominee van Oosterend en De Waal en ondertekend door die van Den Burg en enkele ouderlingen en diakenen van het eiland. [16397 nr 219]. Er is zoveel weerstand tegen David dat hij (naar aanleiding van een verzoek van de classis) tot mei (1596 waarschijnlijk) zal worden betaald, maar daarna toch maar weg moet, omdat men hem in Den Hoorn niet wil laten bevestigen.

De geest Chrijsti sij in u l op dat u l chrijsto toecomme Rom 8:9
Naer groetenissen in chrijsto beminde broederen des
Classis u l geschrijft van den 25 Augusti hebben
wij ontfan ende de begheerte der broederen des
Classis naghecommen, ende hebben de kerckenraet
ende de ghemeente bij een gheroepen, op datmen
in de sake onses broeders Davids soude handelen
dat tot den vrede der ghemeinten op den Hoorn soude
moghen strecken, ende tot dempinghe der lasteringhe
der wederspreeckers, soo ist dat sij eendrachtelijck
ende wij dienaren mit den voorsz hebben besloten
dat sij hem niet langher sien te houden vore de lijst
dan tot mej aghtervolghens der broederen schrijvens, maer
aengaende het 2 te weten oft men hem daer
mit stichtinghe niet soude connen bevestigen, soo ist

dat sij niet goet en vinden dat hij alhier op den
 hoorn soude voorstellen ter bevestighen, doch
 dat de broederen des classis wetende den swarigheid
 volcomelijc in den dienst te bevestighen erghens
 ofte op een bijsonderen chrijstelijcke oorden, doch niet om
 hier op den Hoorn, tot voordeel onses broeders
 Davidts, willen den broederen alhier den broederen des
 Classis ghebeden hebben. Aldus ghedaen, den 1en van
 September inde opentleijcken vergaderinghe
 op den Hoorn, in de kercke
 Ende aldus onderteijckent
 Jacob H de Roo dienaer des H Evangelij in den Burch
 Abraham J Boijtius
 Dienare des H Evangelium aende Weele et Oosterende
 bij Willem Jans ouderlinck
 bij mij Frans Andriesz Dijacken
 bij mij Girrijt Isbrant dijacken
 bij mij Jan Claesz schoolmeester
 bij mij Dirck Albertsz
 bij mij Dirck Cornelijson

Er is hierna geen sprake meer van David Martensz. Ik kwam nog wel een notitie over hem tegen: 'Albertus Jansonius heeft in 1616 een spookverhaal verteld aan David Martens, predikant tot Ursem en die weder aan Wilhelmus Baudartius, leeraar in Zutfen.'⁷⁴

Nieuws uit Oosterend en De Waal

Op 15 oktober 1595 schrijft Jan Bartholomeus, de schoolmeester die we eerder tegenkwamen als lid van de kerkenraad van Den Hoorn, namens de kerkenraden van De Waal en Oosterend een briefje aan de classis om uit te leggen waarom ze niet naar de volgende vergadering kunnen komen. [16393 nr 157/215] Het gaat er vooral om, dat er dan kermis is, en dan moet er op zondag gepreekt worden en dominee Abraham Boijtius redt het dan niet om op tijd thuis te komen. Ook de naam (en het handschrift!) van Jan Lastmans uit Den Hoorn is ons goed bekend als degene die in problemen kwam en de correcties aanbracht in de brief van Jan Jansz Schoenmaker.

Die geest Christi sij in U L dat U L christo toecome Rom 8.

Nae wenschinghe alles goedes in Christo beminde broederen
 Soo ist dat wij ondergeschreven dienaer ouderlingen ende diakonen
 van Oosterent et Waele int eijlant Texel den broederen
 laten weeten dat wij ontfangen hebben het ontbieden der broederen
 dat wij soudén comen int classis, soo ist dat de broederen
 zullen believen te weeten dat bij onse kercken in vrede is
 gode zij loff, ende datmen ooc soude gecomen hebben, maer
 alzoot op een van de dorpen nu sondach kermisse is, daer die
 buerte is om dat onsen L dienaer Abraham Jansz moet
 predicken, ende dat hij niet en soude thuis connen raken
 bequamelijk, om sondach te predicken, ende het ons niet en dunckt
 stichtelijk te wesen dat dan de plaetse soude vaceren ofte ledich
 wesen, overmits dat alsdan veele volcx gemeenlick tot het
 gehoor compt. Verhoopende dat dit sal genoechsaem tot
 ontschuldighen onser comste voor dese reijse wesen
 Biddende godt almachtich believe den broederen bij te wesen
 met sijnen heijligen geest Amen. Datum in onse kerckelicke
 versamelinghe desen XVen octob 1595

Bij mij Jan Bartholomeus Schoolmeester ende Diaken
 Abraham Janssen alias Boijtius
 Dienare des goddel: woorts
 der plaetsen Oosterende et Weele

⁷⁴ De boekzaal van Europa van Petrus Rabus (google books) blz 511.

Jan Lastmans zouderling
Jacob Pietersz ouderlinck
Lambrecht Wennen Ouderlinck
Durck Jaecopszo diacken
Bij mij Cornelijs Cornelisz Dijekakens
Bij mij Willem Sijbrantsz diejaecken

Waarschijnlijk omstreeks dezelfde tijd nogmaals een briefje 'Aende eersame ende godtzalige broederen der Classicale Vergaderinge tot Alckmaer' over hetzelfde onderwerp, ditmaal geschreven door Abraham Boijtius zelf. [16395 nr 161/218] Blijkbaar waren ze er niet gerust op dat hun wegblijven in goede aarde zou vallen. Er gaat ook nog iemand trouwen, dan zal het toch wel duidelijk zijn.

Seer lieve ende beminde broederen des Classis van Alckmaer
in hare classicale vergaringe. Al soo wij verstaen hebben
door Jan Arensz hoe dat onsen broeder Peter Cornelisz ons
onboden heeft te verschijnen inden aenstaende classe
wesende den xjten october soo ist dat wij kerckenraet
daer om vergadert sijn geweest den xijten. Soo ist
dat wij beslooten hebben (als oorsaecke hebbende ten eersten
dattet inden dorpe vande Wael op sondach
den xxj-en kermis is ende dan niet stichtich is die
plaets ledich sonder dienst te laten, ten tweeden datter
persoonen sijn om te trouwen. Daarom soo die dagen
kort sijn, vresende dan niettekonnen thuis te wesen,
Soo hebben wij een-drachtelick voor ditmael besloten
niet te verschijnen. Biddende die broeders ons voor
ditmael wettelick geexcuseert te willen houden
Dus gedaen in onse kerckclike vergaderinch tot
Oostereijnde ten dage alsis voorz. ende bij ons
ondertekent

Abrahamus Boijtius bediener der platsen
van Oostrend et Wale In Texel
Lambrecht Wennen, ouderlinck
Meyert [merk] Cornelis als ouderlinck merck
Dierck [merk] iacobsz diaken merck
Bij mij Cornelisz cort als dijecken

Het gaat slecht met De Roo

1596

Intussen gaat het met Jacobus de Roo in Den Burg de verkeerde kant op. De ouderling van Den Burg, Francois Beurze, schrijft Pieter Cornelisz in Alkmaar persoonlijk een brief. [16398 nr 162/220] Jacobus de Roo kan echt niet meer verder. Het is nu 15 februari 1596. Men weet in Alkmaar wel wat er aan schort. In de brief wordt het noemen van het probleem nog vermeden. De Roo heeft een te zware dienst en moet maar ergens anders aan de slag.

Lof God Emmanuel
Uit den Burg in Texel

Emmanuel

Eerzamen lieven ende zeer weerden broeder in den heere Christi
Alzo U L niet onbekent is dat onzen broeder brenger deses
geleden zynde ontrent 5 maenden U L zo mondelick als schriftelijck
heeft voorgedragen den zeer lastigen ende swaren dienst onzes
Broeders Jacobus de Roo, ten eijnde dat den goeden man
(welcke in zijnen wandel vroom en eerlick is) eenen lichter en dienst
becomen mochte. Zo gaf U L voor antwoord u devuoir daer
in doen zoudet om tzelve te vorderen. Der halven wij wel gehoopt
hadden van tzelve verzouck ende moeijte ontslagen zouden geweest

hebben. Dies niet tegenstaende en hebben wij (uijt hooch
 dringenden noot) niet konnen nalaten tzelve U L wederom aen te
 dienen ende te kennen te geeven ende des te vrijmoediger L B (= lieve broeders) dewijle
 wij u als onzen vader houden ende bekennen, ende volgens dien als
 kinderen hunnen noot klagende, U L hulpe hier in verwachten, niet
 twijfflende of U L zult ons naer u vermogen, hier in verhoren ende
 helpen, twelck oock Jacobus (gelijck hij ons te kennen gegeven heeft)
 van herten begeert, bereijt ende gewillich zijnde om de beroupinge eens
 lichten diensts aen te nemen. Overmids het hem onmogelick is
 de zelve (naer de leere Pauli 1 Tim: 3 ende Tit: 1) alhier uijt te
 voeren ende bedienen. De oorzaken waerom hij zulcks niet doen en
 kan, zijn U.L. eensdeels (zo wij meenen) niet onbekent, doch de
 zelve zal onzen broeder (zo het nodich zij) U.L. wel mondelijck te
 kennen geven ende verklaren ende zo hij geen lichten dienst
 kan become, zo zal hij nochtans deze plaetse verlaten moeten
 twelck niet alleen strecken zal tot nadeel van hem alleen
 maer oock der genen die de zwackheijt ende onbequaemheijt
 dezels voorsz persoons wetende, om zo zwaer eenen dienst te
 bedienen. Den broederen alhier niet hebben gewaerschout
 ende zo zij zulcks niet erkent hebben, behoorden (doch onder
 correctie) hem beter ondervraecht ende geexamineert te hebben
 al eer zij hem hier zendende, inden dienst bevestigen lieten.
 Biddende god (den welcken het niet zwaer en is den
 onbequamen bequaem te maken) dit alles te strecken tot
 grootmakinge zijnes H naems ende opbouwinge zijner kercke. Amen.
 Aldus gedaen in onze kerckelijcke vergaderinge
 dezen 15en februarus 1596 ende onderteijckent
 Bij mij Francois Andriesz Beurze Olderling
 Bij mij Hendrijck Cornelijsz olderling
 Bij mij Heindrick Heindrixs Zutfen dyacken
 Bij mij Eimbert Engbertz dijacken
 Bij mij Joos Mortier olderling [schrijver]

Op de adreszijde
 Aenden Eersamen vromen ende zeer Godsaligen Pieter Cornelisz
 Dienaer des G W Tot Alckmaer
 Par amijs (= vriend)

Ook de predikant van Oosterend schrijft er nog een (ongedateerde) brief over. [16404 nr 261] Waarschijnlijk na de vorige in 1596. Jacobus blijkt regelmatig dronken, hij kan de drank niet weerstaan. Wat nu te doen met hem?

Den gheest christi sij in U L op dat U L chrijsto toecomme Rom 8:9

Naer wensch alles goedes in chrijsto. Fratres, wij ondergheschrevenen
 versoucken vriendelick anden broederen des classis dat
 zij ons beliven niet na te willen laten ofte ons te
 wilen oversenden een schrijftelijcken antwoorde aen ons
 mit desen onsen broeder Jacobo op dese onse
 vraghen. Te weeten wat men doen sal mit een
 broeder (geleijck een soodanighen alhier bij ons is) denwelcken
 hem vroom draegher in alles, doch dat te beclaghen is,
 hem somtijts mit den dronck is verlopende ende
 daerop van ons aengesproken sijnde tot verscheijden stonden
 secht, broeders, ghij L wetet wel dat ick mijn
 in leer mijn handel ende wandel vroom draghe
 (ende een ijverich toehoorders ben)
 als oock soo is, doch ic en can mij altemets van den
 dranck niet wachten, ic en cant niet beteren, ic
 benner selve om bedrouft ende en hebbe niet
 vooren mij droncke te drijncken. Willende
 hertgrondelijck den broederen ons hier op believen te
 antwoorden als voorsz is. Op dat wij moghen
 weten hoe wij hier van conforme godes woort tot

stichtinghe der ghemeijnten Jesu Christij daerin
moghen handelen.

Abrahamus Joannis verbi Divinij minister
In Insula Thexsalia Oosterende et Weele

In de zomer van 1596 is David Martens in elk geval vertrokken uit Den Hoorn, want de kerkenraad van dit dorp doet op 10 juli 1596 weer een poging tot beroeping. [16400 nr 167/223] Men heeft Harck Jansz Korven Maecker uit Enkhuizen op het oog. Van der Vlis beschouwt het beroepen van een mandenmaker als een teken van wanhoop, maar de naam wordt met hoofdletters geschreven, dus is het niet gezegd dat dit nu zijn beroep is, het kan gewoon zijn achternaam geworden zijn.⁷⁵

Vriendelijcke geschreven an U L broederen ende dienaeren des classis
van Alkmaer wenschen die broederen vanden Horen in Texsel
U L broederen ende dienaeren vorsz genaede ende vreijden duer
Jesum Chrijstum Amen. Voert is ons schrijven an L niet besonders
dan soe wij verstaen hebben dat bij U L een artijckel is
gemaect dat geen gemeijnten onder U L Classis sorteerende huer niet sullen
vervorderen om eenijgen dienaers t beroepen sonder raet ofte
advijs van U L Classis vorsz waerin bij ons luijden eertijts
wel eendeels mijshandelt is bijddende den broederen sij wijllen
ons het voergaende ten beesten off neemen (= ten beste houden)
Voert om tkoomen tot onsen propost soe is ons een man angedient ende
ons zeer angepresen ende gelaudeert genaempt Harck Jansz Korven
Maecker woenende tot Enckhuijsen. Moegelijck U L beeter bekent
dan ons. Wijllen den broederen hierom vriendelijck gebeden
hebben soe U L dese voorgenoemde peersoen eenijchsins bekendt
is ofte ten mijnsten van zijn weetenschap ende gaeven gehoordt hebt
dat U L ons hier inne ten beesten wijlt raeden gelijk wij dat
oock op U L vertrouwen.
Ende vorder zoe het U L raetsaem ofte guedt dunckt t wesen
om deesen vorsz Harck Jansz t beroepen tot onsen dienaer
dat die broederen ons bij den brenger van deesen antwort
wederom wijlt zenden bijddende den broederen ock vriendelijck
dat zij ons daer bij wijllen schrijven een advijs an onse
overheijt in Teexel wt krachte van U L klassis.
Waer meede wij dit huer luijden muegen versoecken om een
weettelijcken beroepenge te verkrijgen.
Bijddende den broederen noch eens vriendelijck zoe het U L
raetzaem dunckt zoe vorsz is dat ghij ons dien zaeck weijlt
helpen vervurderen ende voert in stijlicheijt (= in stilheid) bij Ju behouden
opdat alle dijnck mijt stijchtijng mach toegaen Amen.
Niet meer op dijt pas dan godt geve ju ende ons dat ons dient
tot onser zaelijcheijt Amen

Geschreven mijtter haest wt Teexel wt kracht
van de kerckenraet desen 10 dach Julij 96
Bij mij Willem Jansz ouderlinck
Bij mij Dirck Cornelijszen ouderlijnck
Bij mij Kors Andriesz dijaecken
Bij mij Hendrick Hendrick dijaecken

1597

⁷⁵ Ook Pieter Cornelisz, de predikant van Alkmaar die voortdurend wordt aangeschreven, was overigens ooit mandenmaker (Noordzij).

Proëlius naar Den Burg

Ook in Den Burg zoekt men nu een opvolger voor de inmiddels overleden Jacobus de Roo. Wij treffen in de classis van Edam later twee zoons van hem aan. In een brief van 10 maart 1597 aan de classis verzoekt men om een nieuwe predikant, Henricus Proëlius. [16402]

Alsoo het den Almachtigen Godt ende Vader onses Heeren
Jesu Christi niet alleen in dese landen, maer oock in onse
plaetse ende eijlande op Texel ende in het selve op Den Burch
sijnen sone belieft heeft eene kercke ende Gemeijnte in eenicheijt
des waren geloofs te beroepen ende te versamelen ende daer toe beijde
sijnen Geest ende mede ordinaeren sijn woirt doir den dienaeren
des Evangelius te gebruijcken op dat sijne kercke soo
wel vruchtbaerlijck bestaen ende bequaemelijck onderhouden als oock
voir de listiche lagen des Duvels ende daechelijcks insluijpende
wolven ende bedervers der selver, bekaert soude mogen werden.
Soo ist dat wij ouderlingen ende diaconen als opsienders der
Gemeijnte Christi op den Burch op Texel voirszt die weldaet
ende raet Godts hooch ende dancwaerlijck achtende, de selve bij desen
(t welck Godt wil segenen) u l onse verlangen trachten te
vervoirderen. Want also onse vorige dienaer Jacob de Roo
ons van den heere doir den tijdelijcken doot is ontnomen, ende derhalven
hoochlijck van noode hebben wederom tot voircominge eenigher schande
ende behoudinge der vrede, stichtinge ende eenicheijt, met enen anderen
getrauwen dienaer voirsien te werden. Soo ist dat wij
voorsz onse rijpelijk met voirweten onser E magistraet
ende Classis bedacht ende besproken hebben, eendrachtelijk met
believen ende verwillinge beijde onser Overheijt ende Classis beraden
sijn wettelijke beroep te doen ende bij desen tot onsen ordinaeren diens[t]en
te beroepen onsen zeer lieven ende weerden broeder Henricum Proelius
niet twijfelende onse kecke ende gemeijnte se doir (= door) hem met
de gaven hem van de heere gegeven, gebout ende doir Godes genade
in eenicheijt behouden worden. Des soecken ende bidden derhalven
met allen aen onsen broeder voirszt (van wies goede wille
ende gesintheit wij gewisheijt hebben vernomen) dit onse Christelijck
versoecke ende beroep aennemende, met den eersten na te comen
maer oock aen allen den selven die dit soude mogen aengaen
na hun vermogen inde vreesse des heeren te wilen tot voirderinge
der sake hantaven ende ten goeden ende gewijschten eijnde
bringen. Biddende den Almachtigen Godt met
allen de vurige herte ende gemoet daertoe te beweghen ende te
schicken, maer mede de selve in sijne goddelijcke
bescherminge aen te nemen ende sijnen segen zoo over de selve als
over ons tot grootamackinge sijnes naems ende opbouwinge sijnder
gemeijnte te strecken. Actum op den Burch in Texel
sijn bij ons voirnoemt in kennisse der waerheijt met
onse gewoonlijcke hantschriften onderteijckent desen 10en
martij anno 1597.
Ende uijt last ende in de naeme des kerckenraets ende der Gemeijnte
Bij mij Hendrijck Cornelijs zo olderlinck
Bij mij Heindrick Heindrixsz Zutfen Dijaken
Nomme fratrum
Cornelius Hillenius Classis Praeses
Petrus Cornelij Classis Scriba

Er is al meteen wel een probleem door een tekort aan geld. Proëlius heeft van zijn vorige werkgever nog geld te goed. [16403 nr 172/230]

Wij kerckenraet aenden burch bidden de broederen des
Classis vrindelijcken alsoo ons godt verleent
heeft ons Henrick Proelius tot een dienare
waer van wij hunnen dancken, het is nu alsoo

dat onsen broeder Heinricus vrij wat ten agteren
gheteert heeft overmits hij van dije
van aecken gheen behoorelijk onderhout heeft gecregen
nu int laste. Dat de broederen des classis
willen desen onsen broeder des kerckenraets eenighe
seeckere wttenen van recommandatien verleen
aen mijne E heeren de staten dat sij Henrich
onsen broeder een weinich meer tot willen
legghen als ordinaris ter tijt soo hij door sijn
afterstal sal wesen. Dit doende sullen de
broederen des classis onse ghantsche
Ghemeyjnte eene groote vrintschap
doen kenne. God die de broederen
alhier wil regieren mit sijnen H G Amen
Aldus bij ons onderteckent
Inden kerckenraet aenden
Burch op Texel den 6-en maij 1597
Bij mij Heindrick Heindrics Dijacken
Bij mij Hendric Corneliszoon olderlinck
Bij mij Eijmbert Eijmbertz diacken
Joost Mortijr olderlingen

Henricus Proëlius is geboren in Sittard omstreeks 1566. Van 1599 stond hij vervolgens tot 1602 in Assendelft en van 1603 tot 1640 in Pijnacker waar hij met emeritaat ging. Vanaf 1641 woonde hij in Leiden. Overleden 1643.⁷⁶ Hij is dus al gauw weer vertrokken. In 1631 verkoopt hij nog wel een huis in Den Burg.⁷⁷

Aris Goossensz voor Den Burg

Vanaf 1599 is Aris Goossensz predikant aan Den Burg. In 1595 staat hij nog in Ransdorp en is hij aanwezig op de synode van Amsterdam van juni 1595.⁷⁸ Maar de classis van Edam besluit in 1599 om de aldaar bestaande contracten op redelijkheid te beoordelen en geen nieuwe meer toe te staan. Als gevolg hiervan werd het contract van Goossensz, die inmiddels predikant van Zunderdorp/Schellingwoude is, afgedaan als van 'nul ende geener waerden () onbequaem ende onnut'. Het gaat hier om tijdelijke contracten die door de overheid waren vastgesteld.⁷⁹ Hij zal meer dan 20 jaar de predikant van Den Burg blijven en daar ook overlijden. Zijn afstammelingen blijven op Texel wonen en zullen Zunderdorp als achternaam gaan gebruiken.

Het aantal brieven in het dossier van de classis van Alkmaar wordt nu snel minder. In 1599 stopt Pieter Cornelisz in Alkmaar als predikant. Ik heb het idee dat de ingekomen stukken van de classis van Alkmaar voornamelijk bestaan uit zijn persoonlijk archief. Pieter Cornelisz zou een persoon zijn van geringe ontwikkeling en weinig beschaving. Hij zou in Alkmaar steeds hebben voorkomen dat mannen geleerder dan hij naast hem werden benoemd.⁸⁰ Maar misschien werpt het gedicht dat we van hem kennen een ander licht op hem.

Een klein bericht over kerkelijke zaken op Texel vinden we nog bij de Resolutien van de Burgemeesters van Haarlem van 12 Augustus 1598. Texelaar Thijs Cornelisz heeft verzocht dat de katholieke kerken en kloosters wel weer zouden worden opgebouwd als het eenmaal vrede was. Zoiets ligt nog te gevoelig.

Thijs Cornelisz, uyt Texel, ontboden ende gevraecht zijnde, wat hem heeft beweecht te spreekken ende vertellen tegen Guert Engelsdochter, zijn huysvrouwe zuster, dat als pays soude wesen, dat alsdan de kercken ende cloosters wederomme opgetimmert, ende de erven van dien, wederomme aengevaert souden werden, en dat de huysen daer opgetimmert alsdan afgebroocken souden worden, met gelijcke redenen. Heeft denzelven Thijs Cornelisz ontkent zulcx gesproken of vertelt te hebben, ende gevraecht wesende of hij tzelfde wel met zijnen eede soude verclaeren, heeft geantwoort, ongehouden te zijn over hemzelve tot zijne bezwaernisse yet te getugen.⁸¹

⁷⁶ De Classes van de Nederlandse Hervormde Kerk 1573-1620, Delft, resources.huygens.knaw.nl

⁷⁷ ORA 6866.

⁷⁸ Reitsma en Van Veen.

⁷⁹ E. Geudeke, De classis Edam, 1572-1650. Proefschrift.

⁸⁰ Volgens een zekere Van Gelder (zie Jan Arentsz: de mandenmaker van Alkmaar, voorman van de Hollandse reformatie).

⁸¹ C.J. Gonnet: Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem 38 – 1918

De eerder genoemde Nicolaas Wiggers is in 1599 nog naar Texel gekomen.

Wiggers was met zijn neef naar Texel uitgeweken. Niet zodra had de Fiscaal zijn spoor ontdekt of hij achtervolgde hen. Bij Den Helder aangekomen hat hij een rijtuig gereed staan om te vertrekken. 'Wie hebt gij daar bij u', vraagt hij aan den voerman. Deze, niet beter wetende, antwoordt: een schipper en een koopman. De gerechtsdienaer geloofde den man op zijn woord en Wiggers was wederom aan een dreigend gevaar ontkomen. Buiten het bereik van zijn achtervolger zijnde, trok Nicolaas zijn toga aan tot niet geringe verwondering van den voerman, die hem toeriep: 'Nu nog mooier, ik geloof dat gij degene zijt, dien men zoekt.'⁸²

Barend van Neck blijft schout op Texel, hoewel er ook iets mis lijkt.

Resolutien van Holland 16 augustus 1601

Burgemeester en Regeerders der Stad Amsterdam, omme Barent van Neck in sijn Schout-Ampt op den Eilande van Texel te hebben gecontinueert. Afgeslagen.

De gecommiteerde Raaden, etc Gesien hebbende het schryvens van Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam van den 14 deeses, ten einde Barent van Neck in sijn Schout-Ampt op den Eilande van Texel soude moogen worden gecontinueert, is geordonneert te referibereen dat niet verstaan kan worden de voornoemde Barent van Neck eenig onregt te zyn gedaan, gemerkt deselve tot het voorsz Schout-Ampt geen regt not titule en heeft, na date van de lossinge van de Pandschappe, het welk al over veel jaaren hadde moogen gedaan worden, en alsoo tot dienst van den Lande met kennissen en advis van die van de Reekeningen alhier het voorsz Schout-Ampt in Pandschap is uitgegeeven op het versoeck van de Advocaat Fiscaal Veen voor sijn Broeder Jan Veen, mits boven de twee duisend ponden daar vooren het voorsz Schout-Ampt in Pandschap was uitgegeeven, nog funreerdende ter somme van twee duisend ponden van veertig grooten, en dat voor den tyd van seeven jaaren, verhoopen wy dat UE. daar meede contentement sal zyn gegeeven.

Goossensz, Boijtius en Luderus eisen meer salaris

Intussen heeft ook Den Hoorn een nieuwe dominee, Henricus Luderus die in 1593 in Hoogkarspel was beroepen. Het is niet helemaal duidelijk wanneer hij naar het eiland komt, 1599 wordt genoemd, maar in 1601 begint zijn opvolger in Hoogkarspel.⁸³

Er volgt nog een tweetal brieven. Op 13 oktober 1601 eisen de drie predikanten van Texel meer geld. [16416 nr 197/286] Ze maken zich hard en dreigen zelfs te vertrekken.

Eersame, waerde, ende beminde broeders in den Heere.
Wij ondergeschreven dienaers des goddelijken woords in den eilande van Texel en connen niet naelaten U L onsen noot wt hoochdringende oorsaken wederom te remonstreren, nopende de quade betalingen van onse alimentatie. Wel is waer dat wij ontrent Maij lestleden U L tsleve gebreck te kennen gegeven hebben, ende dat U L interesse bij de E H Staten niet geheel vruchteloos, maer ijet wat voor dien tijt geeffectueert heeft, doch niet het gene, dat men wel versocht, ende U L ooc doen ter tijt, seere noodich achtete te zijn: Soo ist nochtants dat van dien tijt af de bethalinge niet allene niet bether geweest, maer grootelijx verslimmert is. In sulcker voeghen dat wij niet langer wethen onse familien met eeren staende te houden. Daerom wij geresolveert zijn, door de hooge noot daertoe gedreven, het eilant te verlaten, ende de eerste beroepinghe die ons van Gode toe gestuirt wert aen te nemen, ende dat nae verneminghe des 9den artikels van den Nationale Sijnode in sGraven Hage gehouden: Protesterende ende betuigende hiermede voor God die den kenner aller herten is, ende voor U L altesamen, dat wij door ghene lichtveerdicheit, ofte andere oorsaken, dan alle[e]nlijken door dien, dat wij niet wethen aen onse salaris te comen, om dit dit te doen gedwongen werden. Willen derhalven de L Broederen vriendelijken ende om Christi willen gebeden hebben, dat sij dit van ons gedaen niet ten quaetsten willen duiden, ende ons in onse seer rechtveerdige

⁸² Nicolaas Wiggers Cousebant, Fr Dalmatius Van Heel, Haarlem 1929 – fragment verwijst naar Pollius, Vita p 46.

⁸³ Melchior Veeris, Lijste en Kerkelyk alphabeth, behelsende de naemen van al de leeraren, die onder het ...

saeken niet hinderlijck maer voordelijck willen wesen. Actum
in den eilande van Texel den 13 octobris 1601

U L dienswillige broeders ende Metarbeijders
int ackerwerck des Heeren
Abrahamus Boijtius
Dienaer des Evangelium van Ostrent et Wale in Texel
Arijs Goossensz bedienaer des H Evangelij opten Burch ende coog
Henricus Luderus bedienaer des H Evangelij opten Hoorn ende Westen [schrijver]

In het bewaard gebleven kerkboek van Den Hoorn zien we één notitie van Henricus Luderus op 30 mei 1604. Dirck Cornelisz is tot ouderling gekozen en Cornelis Jansz schoolmeester tot diaken. Aal Albertsdr is gekozen tot diaconesse. We herinneren ons dat David Martens ook al sprak over een zuster die een boodschap overbracht. Zij zou het geweest kunnen zijn.

Voor het eerst in jaren is er ook weer een bericht in de notulen van de synode van Noord Holland. Blijkbaar zijn de katholieken een stuk brutaler geworden. Texel wordt als voorbeeld genoemd. Uit al wat hiervoor gemeld is kan men toch wel concluderen dat ze nooit heel erg stil zijn geweest.

Acta des particulieren Noorthollantsche synode, gehouden binnen Edam den 14 Juny anno 1604
Item desefde hebben te kennen gegeven, dat de papen en de Jesuyten hier te lande veel moetienden binden ende onderstaen en scholen ende weeshuysen haer in te dringen tot nadeel van de jonge jeugd. Aanwysende een zeecker exempel op Texel. De E. heeren commissarissen hebben beloofd hierin te voorsien.

Luderus overleden

De predikant van Oosterend schrijft op 30 mei 1605 nog een brief na het overlijden van Luderus van Den Hoorn.⁸⁴ Opvallend is zijn pleidooi om de weduwe te blijven ondersteunen. [16749/16891/16892 nr 294]

Salicheijt van de fonteyne des salicheijts

Seer waerde mitarbeijders int werck des heeren ende den
broederen classicaliter inden name des heeren vergadert
Also het gode belijft heeft volgens sijn decreet
onse L broeder Henricus Luderus, geminne dienaer
sijnde, zijnder ghemeijnte op den hoorne in Texel alhier
wt desen tijdelijcken ende verdrietelijcken leven wegh te
nemen tot een beter ende alsoo den kerckenraet
schuldigen is volgens haer vocatie, nae haere gedane
ghebeden tot god, wt te sien om een ander goet ende trau
dienaer wederom te becommen ende te verkrijgen,
daer door haer gemeijnte soude mogen gespijst worden
ter sielen, mit den suiijveren dienst godes, sijns woorts
ende der H Sacramenten, ende in gode ordere ende discipline
onderhouden te werden, ende die selve ooc bewaert
soude mogen tegen alle valsche meninge[?] sijn. Soo ist
dat sij verstaen hebben van eenen dienaer staende onder
het classis van Groeningen, mit namen Henricus, hebbende
ooc hem aldaer eenige vanden kerckenreat gehoord, ende
nae sijnen persone onderstaen niet alleen ter plaetse daer
hij staet, maaer ooc binnen Groeningen ande dienaers, wat
hij voor een persoone is, hebbende ooc sijne gaven
alhier inde ghemeijnte van den hoorne laten de gemeijnte
aldaer hooren, dogh sonder bij wesen ende weten dit alles van
onsen beijder dienaren, ende dijeneden (= dienende, ouderlingen en diakenen) personen der gemeijnte
op den hoorne wel anstont, ende hem seer geerne
tot haeren wettelijken dienaere begheeren, doch alsoo alle
dijngen mit ordene moeten toegaen, soo hebben sij
aen ons beijden ondergeschrevenen versocht haerl. hier in te
willen behelpen, soo ist dat wij mitsdesen den

⁸⁴ In 1603-1605 heerst de pest in Nederland.

broederen willen seer vriendelijk ende hertgrondelijck
ghebeden hebben, dat sij indesen, naer haere ordene
de ghemeijnte vanden hoorne willen behelpen mit
alle haere devoir, ten eijnde sij den voorsz persoon
tot haeren wettelijcken dienaer soudén mogen vercrijgen ende
wat sij den broederen mondelijngen ooc sullen voorstellen
tot vorderingē sulcks voorsz is daerin alle behulp
te willen bewijzen, ende doen twelck geschiedende
sal ons wel geschieden, kenne god, die
die midtsdesen believe den [], hier toe als oock tot
alle andere voorvallende saken in hare vergaderinge
te regieren, door sijnen H G. ter eeren jesu christij
tot opbouwinge sijnder ghemeijnte ende tot haerder salicheijt
Amen. Actum bij ons op onse eijlande Tessalia
den 30 maj 1605
Abrahamus Js2 Boijtius
D. des H. E. van Oostrende
et Wale in Texel

Biddende midtsdesen dat de broederen des classis
willen de weduwe antecken[?] laten ende bevonden bij mijn
E Heeren de Staten, dat sij als alle andere weduwen
haren alimentatie soude mogen toecrijghen
ingaende maj en voertsz den naesten anlag[?]. Haer
man heeft voor desen gestaen onder het Enchuijsen
Classis. Haer naeme is Anna Jacobsd. Dit
doende sullen wel doen. Als boven, woont
tegenwoordich noch op den Hoorne alhier
Abrahamus Js2 Boijtius
D des H E te Oostrent
et Wale, in Texel

De financiële nood van de kerken wordt gelenigd door ze te laten meeprofitieren van de belasting op bier.

Kerkelijk Plakaatboek

Octroi voor Kerkmeesteren van den Burg op den Eilande van Texel, om twaalf stuivers voor elke tonne Bier van de
Tappers te ontvangen. Den 18 April 1606

Op het versoeck van Schout, Burgemeesteren, Scheepenen en Kerkmeesteren, van den Burg in Texel, zyn derselve
geoctroieert als volgt:

De Ridderschap, Edelen en Steeden van Holland en Westsvriesland, representeerende de Staaten van de selven
Lande; Doen te weeten: Alsoo Schout, Burgemeesteren, Scheepenen en Kerkmeesteren van den Burg op den Eilande
van Texel Ons vertoont hebben, dat hoewel sy Supplianten omme den dienste Godes behoorlijk te vorderen, eenigen
tyd geleeden haare Kerke gedaan dekken hebbende met Pannen, wel verhoopt, ja niet getwyfelt hadden, daar door
een digt Dak te soudén hebben bekoomen: soo is het nogtans, dat dien niettegenstaande by daaglijkse experientie
bevonden word, dat deselve Kerke niet alleen niet Dakdigt, en al te met inlekkende, maar by Reegen en Water
ganschelijken daar door stortende en vloeiende is, in dier voegen, dat ten sy daar innen tydelijk worde voorsien met
digter Dak van Leyen, geschaapen is niet alleen het selve Dak, soo het nu leid, maar ook het gansche Binnenwerk en
Gebouwte met der tyd door het inwateren te sullen moeten vergaan; en alsoo de Supplianten in het minste geen
middelen hebben omme het selve in eeniger manieren te vervatten, als ter saake van het voorschreeve dekken nog
vyf honderd gulden ten agteren zynde, hadden sy Supplianten alle het selve by Requeste geremonstreert de
Gecommitteerde Raaden in het Collegie tot Hoorn, dewelke de Supplianten by Appointementē op den 12 April
laastleeden aan Ons gerenvoieert hadden; versoeckende seer ootmoedelijk, Wy lettende op de praemissen
voorschreeve, hen Supplianten ter saake; voorschreeve een reedelijke subsidie na de geleegentheid en den eisch van
het werk gratieuselijken te willen accordeeren, of immers hunluiden ten sine voorschreeve (na expiratie van de tyd
en betaalinge van dien, die haast weesen sullen) de inninge en ontfang in gelijker voegen te octrooieren en
consenteeren, van de impositie van de twaalf stuivers op de tonne Biers, dewelke het Dorp van de Waal op de
voorschreeve Eilande tot betaalinge van haare Klok by gelijke gratieuse Concessie en Octroi ontfangen en genietende
zyn. Soo is't dat Wy de saake en het versoeck voorschreeve overgemerkt, en geneegen weesende ter beede van de
Supplianten, den selven uit onse rechte weetenschap, volkoomen magt en autoriteit geconsenteert, geaccordeert en
geoctroieert hebben; consenteeren, accordeeren en octroieeren, de Supplianten voor den tyd van ses
naastkoomende en agtereenvolgende jaren sullen moogen heffen, opbeuren en ontfangen twaalf stuivers op elke

tonne Biers die by den Tappers op den geheelen Eilande van Texel ingelegt en gesleeten sullen worden, autoriseerende deselve Supplianten de Penningen by Verpagtinge daar voor beloofd, by parate executie te moogen innen en executeeren, gelijk van dat gemeene Lands Penningen gewoonlijk is gedaan te worden, ende Onwillige by gelijke executie te moogen constringeeren, mits dat de Penningen daar van procedeerende, alleenlijken sullen moeten geëmploieert worden tot het dekken van de Kerke op den Burg voorschreef, en tot ander geen en einde, en daar van moeten gedaan worden reekeninge, bewys en reliqua, ten onverstaan van eenen Gedeputeerden uit den Collegie van de Gecommitteerde Raaden tot Hoorn; lasten sulks, en ordonneeren allen en eenen iegelijken deesen aangaande hen hier na te reguleeren, en de Supplianten het effect van deesen te laten genieten na behooren. Gedaan in den Hage onder het Zeegel van de Heeren Staaten hier aangehangen, den 18 April 1606.

Ook voor Oosterend wordt een dergelijk octrooi van zes stuivers per ton bier verleend tot reparatie van kerk en toren en wel op 18 december 1606. De acte is ondertekend door Johan van Oldebarneveld.⁸⁵

Barend van Neck blijft:

Resolutien van Holland (google books)

Barent van Neck, schout op den Eilande van Texel, om continuatie van den pandschappe van het selve schout ampt
Barent van Neck, Schout van Texel, versoekende continuatie van de pandschappe van het selve Schout-Ampt nog voor veertien jaaren, is gesteld in handen van die van de kamer van Reekeninge, om haar advies.
8 mei 1607

In mei 1607 komt ook Willem Barentsz naar Texel. Hij wordt predikant in Den Hoorn en schrijft de komende jaren het behouden gebleven kerkboek van Den Hoorn vol in een abominabel handschrift. Hij is afkomstig van Saenredam Oost- en West, waar hij in 1598 beroepen zou zijn. In 1600 is hij aanwezig op een synode als dienaar van Saenredam.⁸⁶ Aldaar van zijn dienst ontslagen in 1606.⁸⁷ In de notulen van de classis van Haarlem valt er meer over te lezen:⁸⁸ [17816 e.v.].

De problemen van Willem Barentsz in Zaandam

Op 26 april 1606 komt een afvaardiging van Sardam (Zaandam) bij de vergadering van de classis van Haarlem met klachten over Willem Barentsz (ook Bernardsz en Berentsen genoemd). Zijn gemeente zou 'tot flauwicheit vervallen' en hij zou zijn huis niet 'recht regieren', zodat hij niet fatsoenlijk predikant kan blijven. Willem verweert zich. Zijn gemeente is eerder toegenomen dan afgenomen en in betere stand dan tijdens meester Gerard, zijn voorganger.⁸⁹ Hij legt uit hoe het met zijn huishouden staat, niemand van de kerkenraad had aanmerkingen op zijn gedrag en als zijn kinderen zich hadden misdragen, dan speet het hem. De classis roept op tot verzoening en stuurt twee waarnemers. Op 24 mei blijven de klagers echter ontevreden en willen hem weg hebben. De waarnemers hadden echter geen onregelmatigheden in de prediking aangetroffen, behoudens een wat vreemde manier van doen en komen met een lijst van voor- en tegenstanders, De zaak wordt uitgesteld. Ze moeten maar gewoon doorgaan, zegt de classis, ook met het avondmaal.

In juni blijven de klagers volharden in hun klagen: de gemeente neemt af, Willem heeft avondmaal gehouden, hoewel de kerkenraad dit had afgeraden en hij spant zich onvoldoende in om overlopers naar de papisterij terug te brengen in de schaapskooi van Christus. De classis stuurt er nu zelfs acht predikanten op af.

Bij de volgende vergadering van 21 juli 1606 wordt ingegaan op het aantal leden dat daadwerkelijk dwars ligt, of er personen onder druk zijn gezet, of de prediking van meester Gerrit nou zoveel anders was. Omdat er weinig schot in zit wordt Willem gevraagd of hij eventueel bereid is na enige overbruggingstijd te verhuizen en als dat in vrede kan en als er een beroeping van elders komt, dan wil hij dat wel. Vergaderingen in september en november bevestigen deze situatie. Allen gaan er dan mee akkoord om zich voortaan te onderwerpen aan het oordeel van de classis. Willem wil eigenlijk nog een jaar blijven, maar men bepaalt zijn vertrek nu op mei 1607 en legt een en ander in een resolutie vast.

⁸⁵ Kerkelyk placaatboek: 18 december 1606 Octroi voor Oosterend om ses stuivers op ieder tonne Bier van de Tappers te heffen tot reparatie van Kerk en Toren.

⁸⁶ Reitsma en Van Veen. Deel 1.

⁸⁷ Melchior Veeris in Martinus Soermans: Kerkelyk Register van de plaatsen en namen der predikanten () in Zuid Holland, Dordrecht 1695, Haarlem 1702.

⁸⁸ RAH 378-nr 2.

⁸⁹ Gerardus Puppius, 1580-1597, 'door zwakheid van zijnen dienst ontslaagen, en in 1600 te Zaandam gestorven.' Beschrijving van de Zaanlandsche dorpen, Oostzaan, Oostzaandam, Westzaan () Petrus Adriaanszoon Loosjes.

Daarna is er vijf maanden geen nieuws, maar in april 1607 is er een probleem ontstaan, omdat Willem Barentsz in zijn laatste preek de schuld van de scheuring bij de kerkenraad heeft gelegd. Op 1 mei 1607 gaat het daar nog steeds over. De classis benadrukt daarbij steeds dat de fouten die Willem heeft begaan niet ernstig zijn geweest. Ze schrijven in juni een brief aan Willem en in juli komt er antwoord waarin hij verklaart tijdens zijn laatste predikatie in goeder conscientie te hebben gehandeld. In september vrezen de broeders van Saenredam de terugkomst van Willem. Daarna wordt er een speciale vergadering gehouden in Zaandam, om de laatste problemen op te lossen. De classis stelt hen gerust, Willem komt helemaal niet terug.

Willem Barentsz is in mei 1607 aanwezig in Den Hoorn. In het kerkboek van Den Hoorn valt niet te lezen waar hij vandaan komt, uit de papieren van de classis van Haarlem valt niet op te maken waar hij heen is gegaan.⁹⁰ Maar dat de nieuwe predikant van Den Hoorn dezelfde is als degene die met problemen vertrokken is uit Zaandam is wel duidelijk.

Een veelgelezen naam in de notulen van de classis van Haarlem is Claes Claesz die van 1593 tot 1623 in Krommenie staat. Wellicht heeft hij, als ex-Textelganger, Willem getipt om maar naar Texel te verhuizen.

In het kerkboek van Den Hoorn treffen we in december 1607 een aantekening aan over ene Jan Schoemaker, die al een tijd niet naar het avondmaal is geweest. Zou dat onze Jan uit 1589 zijn? Nog steeds dwars liggend?

Abraham Boijtius naar Vlieland

Melchior Veeris schrijft in één van zijn predikantenboeken:

'k Vinde in de Classicae Acten van Enkhuijsen eenen D. Abrahamus Boitius, beroepen van het Eyland Texel tot Oost-Vlieland, anno 1608, sonder meldinge van de plaetse in het besonder. Ik gisse aen de Wael.

Dat is goed gezien door Melchior. De boeken van de classis van Enkhuizen zijn in de negentiende eeuw in Hoorn bij een brand verloren gegaan.

Abraham Boijtius was volgens dezelfde lijst de derde predikant van Oost Vlieland, opvolger van Eustatius Manglerius, afkomstig uit Gent, in 1608 vertrokken naar Wormer. Abraham is daar in 1611 opgevolgd door Petrus Fokkingius.

⁹⁰ Het kerkboek van Den Hoorn is door het lastig leesbare handschrift van Willem niet erg toegankelijk. Ik heb een transcriptie gepubliceerd in Texel na de reformatie: Het kerkboek van Den Hoorn. Ook heeft Gerard van der Kooi er in HVT 104 aandacht aan besteed.

Lijst van predikanten op Texel tot 1610

Ons onderzoek stelt ons in staat de lijst van predikanten die op Texel hebben gediend sinds de reformatie voorzichtig aan te vullen. Vooral in de eerste tijd kwamen enkele predikanten tijdelijk naar het eiland. Omdat Suffridus Pauli in Den Hoorn stond, waren ze waarschijnlijk in Den Burg werkzaam.

Van	Tot	Predikant	Plaats	
1573	1573	Cornelius Ravesteijn Johannes Hoogwoudt		
1573	1575	Suffridus Pauli	Den Hoorn ⁹¹	Ex-priester
1574		Cornelius Ravesteijn		
1574		Pieter Diericksz		
1574		Sixtus Abbekerck		
1574	1575	Caspar Holstech		Ex-priester
1575?		Claes Claesz	Den Burg	Ex-priester
1575		Johannes Broeck		Ex-priester
ca 1577		Wouter Hendricks		
ca 1578		Henricus Middelsdorp		
ca 1579		Gerbrant Adriaensz	Den Burg (?!)	Ex-schoolmeester (?)
ca 1579	1580	Tullius	Den Hoorn (?!)	Ex-priester
1580	1583	Pieter Hendricksz	Den Burg	
1583	1594	Claes Quirijnsz	Den Hoorn	Ex-schoolmeester
ca 1587	1589	Matheus van Recht	Den Burg	Ex-schoolmeester
1589	1592	Christiaan van Lennep	Den Burg	
1594	1596	Jacobus de Roo	Den Burg	
1595	1596	David Martensz	Den Hoorn	
ca 1595	1608	Abraham Boijtius	Oosterend/De Waal	
1597	1599	Henricus Proëlius	Den Burg	
ca 1597	1605	Henricus Luderus	Den Hoorn	
1599	1623	Aris Goossensz	Den Burg	
1607	1620	Willem Barentsz	Den Hoorn	

In 1609 staan er twee predikanten op het eiland. Oosterend en De Waal hebben niemand. Vanaf 1610 wordt die vacature ingevuld. Daarover kunnen we lezen in de notulen van de classis van Alkmaar, die vanaf dat jaar bewaard zijn gebleven. Daarover schrijf ik in *Texel na de reformatie: Het kerkboek van Den Hoorn en Texel na de reformatie: De questie Conincxvelt*.

⁹¹ Ook genoemd Feijtkema. Hij werd in 1575 ook door Den Burg betaald, hij zal daar na het vertrek van Claes Claesz ook hebben gepreekt.